

ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ

ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ

ଲେଖକ: ରାଧା ଚରଣ ପଣ୍ଡା

ସଂଗ୍ରହ ଓ ସଂପାଦନା

ପ୍ରଫେସର ସୁଦର୍ଶନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ

ଲେଖକ

ରାଧା ଚରଣ ପଣ୍ଡା

ସଂଗ୍ରହ ଓ ସଂପାଦନା

ପ୍ରଫେସର ସୁଦର୍ଶନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ

ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ : ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ
Gopal Chandra Praharaj : Byakti O Byaktitwa

ଲେଖକ : ଡାକ୍ତର ରାଧାଚରଣ ପଣ୍ଡା
ସଂପାଦନା : ପ୍ରଫେସର ସୁଦର୍ଶନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ
Author : Dr. Radhacharan Panda
Edited by : Prof. Sudarsana Acharya

ପ୍ରକାଶକ : ସହଦେବ ପ୍ରଧାନ
ପ୍ରେସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, ବିନୋଦବିହାରୀ, କଟକ - ୭୫୩ ୦୦୨
Publisher : Sahadev Pradhan
Friends' Publishers, Binodbehari
Cuttack-753002, Orissa (India)

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ : ୨୦୧୦
First Edition : 2010

ପ୍ରଚ୍ଛଦ : ରଞ୍ଜିତ ପରିଜା
Artist : Ranjit Prija

ଅକ୍ଷରସଜ୍ଜା : ଓମ୍ ଡି.ଟି.ପି. ସେଣ୍ଟର, କଟକ
Typeset : Om DTP Centre, Cuttack

ମୁଦ୍ରଣ : ଦି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରେସ୍, କଟକ
Printer : The Lakshmi Press, Cuttack

Price : Rs.55

କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ

ମୋର ସ୍ବର୍ଗତ ପିତା ତାନ୍ତ୍ର ରାଧାଚରଣ ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଅପ୍ରକାଶିତ ପାଣ୍ଡୁଲିପିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ “ଭାଷାକୋଷ ପ୍ରଣେତା ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ”ଙ୍କ ଜୀବନୀ ପ୍ରକାଶ ନିମନ୍ତେ, ବ୍ରହ୍ମପୁର ବିଶ୍ବବିଦ୍ୟାଳୟ, ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗର ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରଫେସର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୁଦର୍ଶନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ।

ସ୍ବର୍ଗତ ତାନ୍ତ୍ର ପଣ୍ଡା ଓଡ଼ିଶାର ଦକ୍ଷିଣ ବିଚ୍ଛିନ୍ନାଞ୍ଚଳର ଅବହେଳିତ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ଜଣେ ପ୍ରେରଣାଦାତା ଓ ଦିଗ୍ଦର୍ଶକ ଥିଲେ । ତାନ୍ତ୍ର ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଗୁଣମୁଗ୍ଧ ବଂଧୁ ମଞ୍ଜୁଷାଗଡ଼ର ଜଣେ ବିଦ୍ବାନ ସ୍ବର୍ଗତ ପଣ୍ଡିତ ଯତିରାଜ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସୁଯୋଗ୍ୟ ପୁତ୍ର ପ୍ରଫେସର ସୁଦର୍ଶନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଏହି ପାଣ୍ଡୁଲିପିର ପ୍ରକାଶନର ଦାୟିତ୍ବ ନେଇ ମହନୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିବାରୁ ମୁଁ ସେ ମହାଶୟଙ୍କୁ ମୋର ହାର୍ଦ୍ଦିକ କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କରୁଛି ।

ଏହି ପୁସ୍ତକର ପାଠକ, ସ୍ବର୍ଗତ ପ୍ରହରାଜ ଓ ତାନ୍ତ୍ର ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଘନିଷ୍ଠ ସଂପର୍କ ଓ ଭାଷାକୋଷ ପ୍ରଣୟନ ପଦ୍ଧତରେ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ଉଦ୍ୟମର ଇତିହାସ ଜାଣିବା ସହ ଶ୍ରୀ ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଅନ୍ତିମ ଜୀବନର ଦୁଃଖଦ ପରିଣତି ସଂପର୍କରେ ହୃଦୟ ସ୍ପର୍ଶୀ ତଥ୍ୟ ପାଇପାରିବେ ।

୧୯୭୪ ମସିହାରେ ତାନ୍ତ୍ର ପଣ୍ଡାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ହେବାର ୩୪ ବର୍ଷ ବିତି ଯାଇଥିଲେ ହେଁ ଅଦ୍ୟାବଧି ତାଙ୍କର ସକଳ ପୁସ୍ତକ ଓ ପାଣ୍ଡୁଲିପିର ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇପାରି ନଥିବାରୁ ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ବଦାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣ ଏ ଦିଗରେ ଉଦ୍ୟମ କରିବାକୁ ନିବେଦନ କରୁଛି ।

ସ୍ବାଧୀନ କୁମାର ପଣ୍ଡା

ମୋବାଇଲ୍- ୯୮୭୧୩୭୫୨୭୯
ରାଧାଚରଣ ମାର୍ଗ, ବାଲୁଗାଁ, ଖୋର୍ଦ୍ଧା

ସମ୍ପାଦକୀୟ.....

ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଅଭୂତକର୍ମୀ ପଣ୍ଡିତ ସ୍ୱର୍ଗତ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଙ୍କ ରଚନାବଳୀ ସଂଗ୍ରହ ଅବସରରେ ଦିନେ କୌତୁହଳବଶତଃ କଟକ ଫେରିବା ରାସ୍ତାରେ ବାଣପୁରର ସୁନାମଧନ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗତ ଡାକ୍ତର ରାଧାଚରଣ ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଘରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲି । ସେ ଥିଲେ ପଣ୍ଡିତ ନନ୍ଦ ଶର୍ମାଙ୍କ ପ୍ରିୟ ଛାତ୍ର । ତାଙ୍କ ରଚନା ଖାତାର ଅଲେଖା ପୃଷ୍ଠାଗୁଡ଼ିକରେ ନନ୍ଦ ତାଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ଆଲୋଚନାଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖୁଥିଲେ । ପୁଣି ଡାକ୍ତର ପଣ୍ଡା ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ସମ୍ପାଦନା କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ପଣ୍ଡିତ ମହାଶୟଙ୍କ କାବ୍ୟ ଓ ନାଟକଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣଗୁଡ଼ିକ ମୁଁ ହିଁ ଯୋଗାଇ ଦେଇଥିଲି । ନନାଙ୍କ ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ ଭାବରେ ସେ ଥିଲେ ମୋର ପିତୃତୁଲ୍ୟ ଭକ୍ତିଭାଜନ । ତାଙ୍କ ସୁଯୋଗ୍ୟ ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ଶ୍ରବେନ୍ଦ୍ର ଡାକ୍ତର ବସନ୍ତ କୁମାରଙ୍କ ସହିତ ପୂର୍ବରୁ ଆନ୍ତରିକ ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା । ତେଣୁ ପଣ୍ଡିତ ନନ୍ଦ ଶର୍ମାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧିକା କିଛି ତଥ୍ୟ ପାଇବାର ଆଶା ନେଇ ମୁଁ ତାଙ୍କ ଘରେ ଅତିଥି ହେଲି । ତାଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁତ୍ର ସ୍ୱାଧୀନ କୁମାର ପିତାଙ୍କ ସଂଗୃହୀତ ଓ ଲିଖିତ ରଚନାବଳୀକୁ ଯତ୍ନ ସହିତ ରଖୁଥିବା ଦେଖି ବହୁତ ଖୁସି ଲାଗିଲା । ପିତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କି ଉପଭୋଗ କରିବାରେ ସନ୍ତାନମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଆଗ୍ରହୀ, କିନ୍ତୁ ପିତାଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ ସମ୍ପର୍କକୁ ରକ୍ଷା କରି ତା'ର ପରିପ୍ରସାର ପାଇଁ କେତେଜଣ ପୁତ୍ର ବା ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି ! ସ୍ୱାଧୀନ ତାଙ୍କ ନନାଙ୍କ ସମସ୍ତ ସଂଗ୍ରହ ଓ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଆଣି ମୋ ଆଗରେ ଥୋଇ ଦେଲେ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରକାଶନ ପାଇଁ ତାଙ୍କ ବ୍ୟାକୁଳତା ପ୍ରକାଶ କଲେ ।

ଏହି ବିପୁଳ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଭିତରୁ ପଣ୍ଡିତ ନନ୍ଦ ଶର୍ମାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ତ ଅଧିକ କିଛି ତଥ୍ୟ ମିଳିଲା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ମୋତେ ବିଶେଷ ଆକୃଷ୍ଟ କଲା । ତାହା ଥିଲା ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଅଭୂତ ସାହିତ୍ୟ ସାଧକ ସ୍ୱର୍ଗତ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଜୀବନାଲେଖ୍ୟ । ଏହାର କାରଣ ହୁଏତ ଥିଲା କାକତାଳୀୟ । ମୁଁ କଟକ ଫେରନ୍ତା ରାସ୍ତାରେ ପ୍ରହରାଜ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ଉପରେ ଆଖି ପକାଉଥାଏ । ଆମ ସମୟର ବରିଷ୍ଠ ଓ ନିଷ୍ଠାପର ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି ଗବେଷକ ଅଧ୍ୟାପକ ଡକ୍ଟର

ଗୌରାଜା ଚରଣ ଦାସ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀଟିକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଉପହାର ଦେଇଥାନ୍ତି । ଏହାର ତିନୋଟି ଭାଗ ପ୍ରକାଶ ପାଇସାରିଥାଏ । ଗୌରାଜାଙ୍କ ଅନୁସନ୍ଧିଷ୍ଠା, ଅଧ୍ୟବସାୟ ଏବଂ ସଙ୍କଳନଚାତି ଅନୁକରଣୀୟ । ଏହାର ପ୍ରଥମ ଭାଗ ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡର ‘ଆତ୍ମଖ’ରେ ସେ ବହୁ ସୂତ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଗ୍ରାମବାସୀ, ବୟୋବୃଦ୍ଧ ସହକର୍ମୀ, ପାତାୟରାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କ ସହ ସାକ୍ଷାତକାର ଏବଂ ରାଧାନାଥ ଟ୍ରେନିଂ ସ୍କୁଲର ତ୍ରେନାସିକ ମୁଖପତ୍ର ‘ଜିଜ୍ଞାସୁ’ରେ ପ୍ରକାଶିତ ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ସହିତ ତାଙ୍କ ରଚନାସମ୍ଭାର ମଧ୍ୟରୁ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ସ୍ୱର୍ଗତ ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଜୀବନବୃତ୍ତ ନିଜସ୍ୱ ମନୋଜ୍ଞଶୈଳୀରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଯେପରି ବିଚିତ୍ର, ତାଙ୍କ ପାରିବାରିକ ଓ ସାମାଜିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ତତୋଽଧିକ ବିଚିତ୍ରତ୍ୱମୟ । ଏଣୁ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଶ୍ରଦ୍ଧାସ୍ତବ ବନ୍ଧୁ, ଚିକିତ୍ସକ, ଭାଷାକୋଷର କେବଳ ସହାୟକ ନୁହଁନ୍ତି ପ୍ରଥମ ଗ୍ରାହକ ଓ ପ୍ରକାଶିତ ଖଣ୍ଡର ପ୍ରଥମ ପ୍ରାପକ, ପାରିବାରିକ ଜୀବନ ସହିତ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବେ ସଂପୃକ୍ତ ଏବଂ ସୁଖଦୁଃଖର ସମଭାଗୀ ତାଙ୍କର ରାଧାଚରଣ ପତ୍ନୀଙ୍କ ଲିଖିତ ଜୀବନୀଟିରେ କିଛି ନୂତନ ତଥ୍ୟ ଥିବାର ସମ୍ଭାବନା, ଏହାର ପ୍ରକାଶନ ପାଇଁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କଲା । ଏହି ଜୀବନୀଟି ତାଙ୍କ ‘ଆତ୍ମଖ’ର ପରିପୁରକ ଥିବା ଯୋଗୁଁ ଅଧ୍ୟାପକ ଗୌରାଜା ଏହାର ଆଶୁ ପ୍ରକାଶନ ପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ତାରିଫ୍ କଲେ । ମୁଁ ପୁଣି ଥରେ ସ୍ୱାଧୀନ ବାବୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରସ୍ଥ ହେଲି । ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟି ହସ୍ତାନ୍ତର କରିବା ପାଇଁ ସେ ଦିଆ ପ୍ରକାଶ କଲେ ନାହିଁ, ବରଂ ଆଗ୍ରହର ସହିତ ସମ୍ମତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ମୂଳ ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟିକୁ ତାଙ୍କ ସୟନ୍ ସଂଗ୍ରହ ମଧ୍ୟରୁ ଉଦ୍ଧାତ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଋଣିଲି ନାହିଁ । ଏଣୁ ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟିର ଜେରକୁ ପ୍ରତିଲିପି ସହିତ କୃତଜ୍ଞତା ପତ୍ର ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହାର ପ୍ରକାଶନ ଯଥାଶୀଘ୍ର ମୋ ଠିକଣାରେ ପଠାଇ ଦେଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହାର ପ୍ରକାଶନ ଭାର ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ।

ବହି ଓ ଲେଖକଙ୍କ ନାଁ ଶୁଣିବାମାତ୍ରେ ଫ୍ରେଣ୍ଡ୍‌ସ ପବ୍ଲିସରର ଶ୍ରବେନ୍ଦ୍ର ସୁଧାଂଶୁ ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟିକୁ ଯଥାଶୀଘ୍ର ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ୟଗ୍ରତା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ବାଣପୁର ସହିତ ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ଭୂମିଗତ । ସହଦେବବାରୁ ବାଣପୁରିଆ । ଭୀମପୁର ତାଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ । ଭାଷାକୋଷର ପୁନଃମୁଦ୍ରଣ ଏବଂ ଲେଖନେତ୍ରରେ ସ୍ଥାନାୟନ ଫଳରେ

ପୁନଃ ଚର୍ଚ୍ଚା ମଧ୍ୟକୁ ଆସିଥିବା ସ୍ୱର୍ଗତ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ସେଠାର ଜଣେ ଲେଖକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରସ୍ତୁତ ଜୀବନୀ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହାତିଶୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ମୁଁ ଭାରମୁକ୍ତ ହେଲି । ଉଭୟ ସୁପୁତ୍ର ସ୍ୱାଧୀନ କୁମାର ପଣ୍ଡା ଏବଂ ଫ୍ରେଣ୍ଡ୍‌ସ୍ ପବ୍ଲିସର୍ସ ଏଥିପାଇଁ ଧନ୍ୟବାଦାର୍ହ ।

(୨)

ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରମୁଖ ସାହିତ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ’ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ସାରସ୍ୱତ ପ୍ରତିଯୋଗିତାମାନଙ୍କରେ ବିଜୟୀ ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କୁ ପୁରସ୍କାରମାନ ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ବଦାନ୍ୟ ରାଜା ମହାରାଜା ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେମୀମାନଙ୍କ ଗଚ୍ଛିତ ଅର୍ଥରେ ପାଣ୍ଠି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ଦାତାଙ୍କ ଅଭିଳାଷକ୍ରମେ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ, ଯଥା— ତାଳଚେର ପଦକ, ହିନ୍ଦୋଳ ପୁରସ୍କାର, ଗୌରୀଶଙ୍କର ପୁରସ୍କାର, ପରଶୁରାମ ପାତ୍ର ପୁରସ୍କାର ଇତ୍ୟାଦି ।

ଏହି କ୍ରମରେ ୧୯୫୯ ମସିହାରେ ସ୍ୱର୍ଗତ ଡା. ରାଧାଚରଣ ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଜୀବନୀ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖାଯାଇଥିବା ଦୀର୍ଘ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଗୌରୀଶଙ୍କର ପୁରସ୍କାର ପାଇଁ ମନୋନୀତ ହୋଇଥିଲା । ଅତୀତରେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ ଦ୍ୱାରା ପୁରସ୍କୃତ ରଚନାବଳୀ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କ ପରେ ଏହି ରଚନାଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ସମ୍ଭବ ହେଲା ନାହିଁ । ଡା. ପଣ୍ଡାଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀମୃତ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ସଂଗ୍ରହ ମଧ୍ୟରେ ପଡ଼ି ରହିଥିଲା ।

୧୯୨୯ ମସିହାରୁ ଗୋପାଳ ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ସହିତ ଡା. ପଣ୍ଡାଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପର୍କ । ଭାଷାକୋଷର ଯେଉଁ ନିଶା ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଘାରିଥିଲା ତାହା ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପ୍ରସ୍ତୁତି ପରେ ହଠାତ୍ ଛାଡ଼ିଗଲା । ସେ ହଠାତ୍ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଶୂନ୍ୟ ଦେଖିଲେ । ଏଡ଼େ ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରକାଶନ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ବୋଲି ଏକ ନୈରାଶ୍ୟବୋଧ ସ୍ଥିତପ୍ରଜ୍ଞ ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ବିବ୍ରତ କରିଥିଲା । ସେ ତା ୧୧ । ୭ । ୧୯୨୯ ଦୈନିକ ଆଶାରେ ଲେଖାଟିଏ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ— “ପନ୍ଦର ବରଷର ତପସ୍ୟା ଅରଣ୍ୟ

ରୋଦନରେ ଯିବ ।” ପ୍ରବନ୍ଧଟି ପାଠ କରି ତା. ପଣ୍ଡା ଉତ୍ସାହପୂର୍ବ ଚିଠିଟିଏ ଲେଖି ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶନ ପାଇଁ ପାଣ୍ଡୋଟି ଟଙ୍କା ତାଙ୍କରେ ପଠାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ଫେରାଇ ଥିବା ଉତ୍ତର ଥିଲା— “ତମର ଚିଠି ଓ ଟଙ୍କା ପାଇଲି— କିନ୍ତୁ ଏ ଟଙ୍କା ପାଣିରେ ପଡ଼ିଲା ବୋଲି ଜାଣ । ଯେହେତୁ ‘ନାହିଁ ପୁଅ ପେଟରେ, ପୁଅର ବାପ ଖତୁ ଗଢ଼ାଉଛି ବନମାଳାପୁର ହାଟରେ ।’ ମୋର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଲେଖା ସରିନି ପୁଣି ସଫେଇ ଶେଷ ହେଲେ ଯାଇ ପ୍ରେସ୍‌କୁ ଦେବି । ତମ ଟଙ୍କା ମୋ କାନ୍ଥ ଠାରେ ପୋତି ରଖିଲି । ସଫେଇ ଲେଖି ପ୍ରେସ୍‌କୁ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଗଲାବେଳେ ସେ ଟଙ୍କା ପ୍ରଥମ ବନ୍ଦନ ଦେବି ।” ଏହି ସମୟରୁ ଜୀବନର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ହେଉ କିମ୍ବା ସାକ୍ଷାତ୍‌ରେ ହେଉ ନିଜ ଜୀବନର ସୁଖଦୁଃଖ ରାଧାଚରଣଙ୍କ ନିକଟରେ ବଖାଣିବା ପାଇଁ କୁଣ୍ଠା କରୁନଥିଲେ । ଏ ସମ୍ପର୍କର ଆଧାରରେ ଲିଖିତ ଜୀବନୀଟିର ପ୍ରାମାଣିକତାକୁ ପରିପୁଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ ସେ ବହୁ ଚିଠିର ଉଦ୍ଧୃତି ସନ ଓ ତାରିଖ ସହିତ ଦେଇଛନ୍ତି । ଦୁଇଟି ଚିଠିର ପ୍ରତିଲିପି ପରିଶିଷ୍ଟରେ ସଂଯୋଜିତା ଅନ୍ୟ ଚିଠିଗୁଡ଼ିକ କାହିଁ କେଉଁଠି ହଜି ଗଲାଣି । କିନ୍ତୁ ତା. ପଣ୍ଡା ଜୀବନରେ କେବେ ମିଛ କହିନାହାଁନ୍ତି, ବରଂ ସତ କହି ବିପନ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏଣୁ ତାଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟକୁ ଅସତ୍ୟ ବୋଲି କହିବା ଆଉ ଏକ ଅସତ୍ୟ । ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ପରି ସ୍ବର୍ଗତ ପଣ୍ଡାଙ୍କ ରଚନାରେ ଭାଷାର ଯାଦୁକରୀ ଶକ୍ତି ଅବଶ୍ୟ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଗୋପାଳ ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ପରି ଏକ ଅନନ୍ୟ ପ୍ରତିଭାକୁ ଚିହ୍ନିବା ଓ ଚିହ୍ନାଇବା ପାଇଁ ଏ ଜୀବନୀଟି ଯେ ଏକାନ୍ତ ଉପାଦେୟ, କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ମାତ୍ର ।

କାର୍ତ୍ତିକ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା

ତା. ୨.୧୧.୨୦୦୯

ସୁଦର୍ଶନ ଆଖ୍ୟାୟ

୧— ଅଶୋକ ନଗର

ବ୍ରହ୍ମପୁର— ୭୬୦୦୦୪

ଦୂରଭାଷ : ୯୪୩୮୦୩୮ ୯୯୭

ଡାକ୍ତର ରାଧାଚରଣ ପଣ୍ଡା

ଜଣେ ରୋଗୀ ବସ୍ତଳ ଚିକିତ୍ସକ, ସଂଗଠକ, ସାହିତ୍ୟିକ, ଗବେଷକ, ଐତିହାସିକ, ଦେଶପ୍ରେମୀ, ସମାଜସେବକ ଭାବେ ସ୍ୱର୍ଗତ ରାଧାଚରଣ ପଣ୍ଡା ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୈତିକ ଓ ସାମ୍ବାଦିକ ଜଗତରେ ଅପରିଚିତ ନୁହଁନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର କେବଳ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚାରକ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶକୁ ନିଜ ଜୀବନରେ ପ୍ରତିଫଳିତ କରାଇ ମାତୃଭୂମି, ମାତୃ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି କଷ୍ଟେ ଆଜୀବନ ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି । ଅରଗରେ ସୂତା କାଟିବା, କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରର ପଡ଼ିଆ ଜମିକୁ ସୁଜଳା ସୁଫଳା କରିବା, ସତ୍ୟ କହିବା, ଦରିଦ୍ର ରୋଗୀମାନଙ୍କୁ ଚିକିତ୍ସା କରିବା ସହିତ ସେମାନଙ୍କ ଔଷଧପତ୍ର ଓ ପଥ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା, ଅପକାରୀର ଉପକାର କରିବା ଓ ପରିମିତ ଆହାର ଗ୍ରହଣ କରିବା ଇତ୍ୟାଦି ଗାନ୍ଧୀବାଦୀ ଆଦର୍ଶକୁ ଆଜୀବନ ପାଳନ କରିବା ପାଇଁ ସେ କଦାପି ଅବହେଳା କରିନାହାନ୍ତି ।

ରାଧାଚରଣ ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଜନ୍ମ ସମ୍ପ୍ରତି ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଦକ୍ଷିଣ ବିଜ୍ଞାନାଥଲ ଟେକିଲିରେ— ମାମୁଁଘରେ । ତାଙ୍କ ପୈତୃକ ବାସସ୍ଥାନ ବିଜୟନଗର ନିକଟସ୍ଥ ସାଲୁର ।

ସାର୍ବଜନିକେତରେ ତାଙ୍କ ଜନ୍ମ ୧୯୦୦ ମସିହାରେ ବୋଲି ଲେଖାଯାଇ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ୧୮୯୮ ମସିହା ଚୈତ୍ରଶୁକ୍ଳ ଦଶମୀ ତିଥିରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ପିତା କୃଷକ ଯଥା ସାଲୁରରେ ଥିଲେ ଜଣେ କନିଷ୍ଠ କିରାଣୀ, ମାତା କୁନ୍ଦନ ମଣି ଗୃହକର୍ମ ନିପୁଣା ଏବଂ ଦୟାଶୀଳା । ଦ୍ଵିତୀୟ ପୁତ୍ରର ଜନ୍ମପରେ କୃଷକ ଯିଜର ବଡ଼ଭାଇଜଙ୍କଠାରେ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ରୂପେ ରାଧାଚରଣଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ବଡ଼ମା' ଥିଲେ ବାଲ୍ୟ ବିଧବା ଏବଂ ନିଃସ୍ଵ; ତଥାପି ରାଧାଚରଣଙ୍କ ଜୀବନ ଗଠନରେ ତାଙ୍କ ଭୂମିକା କମ୍ ନଥିଲା । ଦୀର୍ଘ ୪୦ ବର୍ଷ ଧରି ରାଧାଚରଣ ତାଙ୍କଠାରୁ ବାସଲ୍ୟ ମମତା ପାଇ ଆସୁଥିଲେ ।

ତିନିବର୍ଷ ବୟସରେ ରାଧାଚରଣ ବଡ଼ମା'ଙ୍କ ସହିତ ସାଲୁର ତ୍ୟାଗ କଲେ । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ବଡ଼ମା'ଙ୍କ ବାପଘର । ସେଠାରେ ଦୁଇବର୍ଷ ରହି ରାଧାଚରଣଙ୍କୁ ପୁଣି ମା'ଙ୍କ ସହିତ ଟେକିଲି ଫେରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ପଞ୍ଚମ ବର୍ଷରେ ସେ ମାମୁଁଘର ନିକଟରେ ଥିବା ଏକ ତେଲୁଗୁ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଖଡ଼ିପାଠ ଆରମ୍ଭ କଲେ— ଓମ୍ ନମଃ ଶିବାୟ— ସିଦ୍ଧିମ୍— ନମଃ । ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ପଢୁଥିବା ସମୟରେ ବଡ଼ମା' ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଫେରିଯିବାରୁ ରାଧାଚରଣ ସାଲୁର ଫେରିଆସି ଲୁଥରନ୍ ମିଶନ୍ ଲୋୟର ସେକେଣ୍ଡାରୀ ଜର୍ମାନ ସ୍କୁଲରେ ନାମ ଲେଖାଇଲେ । ଏଠାରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିବାବେଳେ ତାଙ୍କୁ ବାଇବେଲ୍ ଓ କୋରାନ୍ ପଢ଼ିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିଥିଲା । ନଅବର୍ଷ ବେଳକୁ ହଠାତ୍ ତାଙ୍କ ଜେଜେମା' ଓ ତାର ଛଅମାସ ପରେ ପିତାଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ହେଲା । ମା' ଋଷିପ୍ରାଣୀ କୁରୁମ୍ଙ୍କୁ ନେଇ ଦୁଃଖେକ୍ଷେ ପରିବାର ପୋଷଣ କରୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପଣ୍ଡା ସ୍ମୃତିଋଣ କରି କହନ୍ତି— “ମୁଁ ସ୍କୁଲରେ ଥିଲାବେଳେ ହସଖୁସିରେ ଥାଏ କିନ୍ତୁ ଘରକୁ ଫେରିଲେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଅନ୍ଧାର”, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ସହାୟକ ଥାଆନ୍ତି ସାଲୁରର ଯୁନିୟନ୍ ବୋର୍ଡ଼ କେୟାରମାନ୍ ଆପଲ୍ଲୁ ନରସିଂହ ପଟ୍ଟନାୟକ ।

ବିପଦ କେବେ ଏକା ଆସେ ନାହିଁ । ଛାତ୍ର ରାଧାଚରଣ ହଠାତ୍ ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଜଘରେ ବାହାରିଥିବା ବଥଟିଏ ଭୀଷଣ କଷ୍ଟଦାୟକ ହୋଇଥିଲା । ସ୍ଥାନୀୟ କୌଣସି ଚିକିତ୍ସାରେ ତା'ର ଉପଶମ ହେଲା ନାହିଁ । ଶେଷରେ ସେ ବିଶାଖାପାଟଣା ସ୍ଥିତ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ତିନିମାସ ଧରି ପଡ଼ି ରହିଲେ । ଜଣେ ଜର୍ମାନ

ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଚିକିତ୍ସାରୁ ସେ ରୋଗମୁକ୍ତ ହେଲେ କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ଥିବାବେଳେ ଡାକ୍ତରମାନଙ୍କ ବେଶଭୂଷା ଦେଖି ଜଣେ ଡାକ୍ତର ହେବାର ସ୍ୱପ୍ନ ତାଙ୍କ ମନରେ ଉଠି ମାରିଥିଲା— “ଏ ମନ ପାଞ୍ଚୁଥାଇ ଯାହା, କାଳେ ପ୍ରାପତ ହୁଏ ତାହା ।” ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନରେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନ ସାକାର ହୋଇଛି । ସେ ଜଣେ ଅନୁତେଜସ୍ୱୀ ଡାକ୍ତର ହୋଇପାରିଛନ୍ତି ।

ରୋଗମୁକ୍ତ ହୋଇ ଫେରିଲା ପରେ ପନ୍ଦର/ଷୋଳବର୍ଷ ବୟସରେ ସେ ଆର୍ଡ଼ ଫାରମ ବା ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ରେଣୀ ପାସକରି ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ହାଇସ୍କୁଲରେ ଆସି ଅଧ୍ୟାୟନ କଲେ । ୧୯୧୯ ମସିହାରେ ମେଡିକ୍ ପରୀକ୍ଷାରେ ଜୟପୁରରୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ କୋରାପୁଟ ସିଭିଲ୍ ସର୍ଜନଙ୍କ ସୁପାରିଶ ପତ୍ର ବଳରେ ବିଶାଖାପାଟଣା ସ୍ଥିତ ଭେଷଜ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମ ଲେଖାଇଲେ । ତାଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନ ସାକାର ହେଲା । ଏଠାରୁ ସେ ଏଲ୍.ଏମ୍.ପି. ସାର୍ଟିଫିକେଟ୍ ଧରି ଚିକିତ୍ସାକୁ ବୃତ୍ତିରୂପେ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଡାକ୍ତରୀ ପଢୁଥିଲାବେଳେ ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା ବୃତ୍ତି ପାଇଁ ମାନ୍ୟ ଫ୍ରେସିଡେନ୍ସିରେ ତିନିବର୍ଷ ଝକିରି କରିବା ନିମିତ୍ତ ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ହୋଇଥିବା ଯୋଗୁଁ ସୁଦୂର ଅନନ୍ତପୁରଠାରୁ ତାଙ୍କ ଝକିରି ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତିନିମାସ ପରେ ସରକାରୀ ନିୟମରୁ ତାଙ୍କ ଝକିରିର ଆଉ ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ସେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଫେରିଆସି ସେଠାରେ ଘରୋଇଭାବେ ସ୍ୱାଧୀନ ବ୍ୟବସାୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ; କିନ୍ତୁ ସହଯୋଗର ଅଭାବ ହେଲା । ତେଣୁ ପାରଳା ରାଧାକାନ୍ତ ମଠର ମହନ୍ତ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଉପଦେଶ କ୍ରମେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ବୋର୍ଡ଼ଙ୍କ ନିକଟକୁ ଦରଖାସ୍ତ କରି ବୋର୍ଡ଼ ଅଧୀନରେ ଝକିରିଟିଏ ପାଇପାରିଥିଲେ । ଚିଲିକା ମଧ୍ୟସ୍ଥିତ ପାରିକୁଦ ଦ୍ୱୀପରୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଦୀର୍ଘ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷର ଝକିରିଆ ଜୀବନ । ବିଶାଖାପାଟଣା ମେଡିକାଲ୍ ସ୍କୁଲରେ ତିନିମାସ ଅନାହାରୀ ଚିକିତ୍ସକ, ଅନନ୍ତପୁରରେ ତିନିମାସ ଏବଂ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ଘରୋଇ ଚିକିତ୍ସାରୁ ଯେଉଁ ଅନୁଭୂତି ମିଳିଥିଲା ତାକୁ ସମ୍ବଳ କରି ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ସେ ନିଜକୁ ଜଣେ ଦକ୍ଷ ଚିକିତ୍ସକଭାବେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ ।

ଝକିରି ଜୀବନକୁ ଜଣେ ଚିକିତ୍ସକ, ସଂଗଠକ, କୃଷି ବିଶାରଦ, ଗବେଷକ ଓ ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟିକ ଭାବେ ସେ ଉପଭୋଗ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ନିଜର ସତ୍ୟନିଷ୍ଠା, କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠା ଓ ନିର୍ଭୀକତା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ କମ୍ ହଇରାଣ ହେବାକୁ ପଡ଼ି ନଥିଲା ।

ଖଟକୁହା, କାନକୁହା, କର୍ମରେ ଏବଂ ଲାଞ୍ଜଖୋର ସହକର୍ମୀ ଓ ଅଧିକାରୀମାନଙ୍କ ଦୌରାନ୍ତରୁ ତାଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ଅଗମ୍ୟ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କୁ ବଦଳି କରାଯାଇଥିଲା । ପାରିକୁଦକୁ ତିନିଥର, କାକଟପୁରକୁ ତିନିଥର, ପୁରୀକୁ ଦୁଇଥର, କଣାସକୁ ଥରେ ଯାଇ ସେ ସେହି ସେହି ଅଞ୍ଚଳର ରୋଗୀ ଏବଂ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ପ୍ରିୟପାତ୍ର ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଅଧିକାରୀମାନଙ୍କ ବିଷଦୃଷ୍ଟି ସର୍ବଦା ତାଙ୍କ ଉପରେ ଘୂରି ବୁଲୁଥିଲା । ନାମହୀନ ଏବଂ ବେନାମୀପତ୍ରର ଅଭିଯୋଗଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ନିର୍ଭୀକଭାବେ ପ୍ରତିହତ କରୁଥିଲେ । ଏପରିକି ଥରେ ‘ସମାଜ’ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବା ଏକ ମିଥ୍ୟା ସମ୍ବାଦକୁ ନେଇ ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ମସିହୁ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ଖାତା ଓ ତା’ର ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ବରେ ଥିବା ଜମିର ଉନ୍ନତି ସହିତ ସେ ଷୁଳ ଓ ଯୁବ ସଙ୍ଗଠନ ମାଧ୍ୟମରେ ଅଞ୍ଚଳବାସୀଙ୍କ ବହୁ ଉପକାର ସାଧନ କରିଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉକ୍ତିଆଙ୍କ ପରି ସେ କେବଳ ଜଣେ ଶିକ୍ଷିତ ଯାଯାବର (ଇଣ୍ଟେଲିଜେଣ୍ଟ ନମାର୍ଡ଼) ନଥିଲେ; ଯେଉଁଠାକୁ ଯାଉଥିଲେ ସେ ଅଞ୍ଚଳକୁ ସେ ନିଜର ମାତୃଭୂମି ପରି ଭଲ ପାଉଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ତାଙ୍କର ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହେଲା ଯେ ‘ପରୋପକାରୀୟ ସ୍ବର୍ଗୀୟ’ ନୁହେଁ ‘ପରୋପକାରୀୟ ବିପଦୀୟ’ ହିଁ କଳିଯୁଗରେ ସତ୍ୟ ଏବଂ ‘ଧନ କାର୍ଯ୍ୟ ଲାଞ୍ଜ ଫଳେ କିବା ଅସାଧ୍ୟ ମହାତଳେ ।’ ଉପରିସ୍ଥମାନଙ୍କ ଈର୍ଷା, କୋପଦୃଷ୍ଟି, ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ, ପରଶ୍ରୀକାତରତାରେ ଅତିଷ୍ଠ ହୋଇ ସେ ଶେଷରେ ଉକ୍ତିରିରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଇଥିଲେ, ତା. ୧. ୧. ୧୯୪୬ ମସିହାରେ ତାଙ୍କ ଇସ୍ତଫାପତ୍ର ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା ।

ଉକ୍ତିରି ଛାଡ଼ିବାର କିଛିଦିନ ପୂର୍ବରୁ (୧୭-୨-୧୯୪୨) ସେ ବିଭିନ୍ନ ସୁବିଧା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବାଲୁଗାଁ— ବାଣପୁର ସଡ଼କ ଦାଡ଼ରେ ଯେଉଁ ଦେଢ଼ମାଣ ଜମି କିଣିଥିଲେ ୧୯୪୫ରୁ ଛପର ଘରଟିଏ କରି ସେଠାରେ ଚିକିତ୍ସାଳୟଟିଏ ସ୍ଥାପନ କଲେ । ହାତରେ ଥିଲା ମାତ୍ର ଦଶଟଙ୍କା । ରୋଗୀଙ୍କୁ ଶସ୍ତ୍ରରେ ଚିକିତ୍ସା ଯୋଗାଇ ଦେବା ଥିଲା ତାଙ୍କର ପଣ୍ଡାଙ୍କ “ସ୍ବାଧୀନ ଚିକିତ୍ସାଳୟ”ର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ପ୍ରଥମେ ବାଲୁଗାଁର ଅଧିବାସୀ ସହଯୋଗ କଲେ ନାହିଁ । ଦୂରଦୂରାନ୍ତରୁ କିନ୍ତୁ ରୋଗୀମାନଙ୍କର ସୁଅ ଛୁଟିଲା । ବାଲୁଗାଁ ତାଙ୍କର ଚିକିତ୍ସାରେ ବହୁ ଅସାଧ୍ୟ ରୋଗୀ ରୋଗମୁକ୍ତ ହେଲେ । ବାଲୁଗାଁ ତାଙ୍କର ତ ଅମୃତହସ୍ତା ।

ତେଲୁଗୁ ଅଧିଷ୍ଠିତ ଅଞ୍ଚଳରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ଶୈଶବରୁ ତେଲୁଗୁ ଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥିବା ରାଧାଚରଣ ପଣ୍ଡା ନିଜ ଉଦ୍ୟମ ବଳରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟରେ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଲାଭ କରିଥିଲେ । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ଅଧ୍ୟୟନ କଲାବେଳେ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଶର୍ମା ଥିଲେ ତାଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ଶିକ୍ଷକ । ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ ଯେ ପଣ୍ଡିତ ନନ୍ଦଶର୍ମାଙ୍କ ବହୁ ଲେଖା ରାଧାଚରଣଙ୍କ ରଚନା ଖାତାର ଖାଲି ପଡ଼ିଥିବା ପୃଷ୍ଠାଗୁଡ଼ିକରେ ହିଁ ଲିଖିତ । ସେ ବଚସ୍କର ଛାତ୍ର ରାଧାଚରଣଙ୍କ ଭାଷା ଶୈଳୀକୁ ମାର୍ଜିତ କରିବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ସମକାଳରେ ସେଠାର ଛାତ୍ରଥିବା ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ବରିଷ୍ଠ ସଂସ୍କାରକ ଜୟମଙ୍ଗଳ ରଥଙ୍କ ସମ୍ପାଦନାରେ ଯେଉଁ ହାତଲେଖା ପତ୍ରିକା “ଉତ୍ସାହ” ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା ସେଥିରେ ରାଧାଚରଣଙ୍କ କେତୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ବିଶାଖାପାଟଣାଠାରେ ତାଙ୍କୁ ପଢ଼ିବାବେଳେ ସେ ଜୟପୁର ରାଜା, ରାଜା ବିକ୍ରମଦେବ ବର୍ମାଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ଯେଉଁ ‘ଓଡ଼ିଆ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ’ ଓ ‘ଓଡ଼ିଆ ସମାଜ’ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା, ସେ ଦୁଇଟିର ସମୃଦ୍ଧ ପାଠାଗାର ତାଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଲେଖିବା ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା, ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ, ଗଡ଼ଜାତବାସିନୀ ଇତ୍ୟାଦି ପତ୍ରିକାରେ ମାନ୍ୟତା ପ୍ରେସିଡେନ୍ସିରେ ବାସ କରୁଥିବା ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ ସମସ୍ୟା ଉପରେ ସେ ଲେଖାଲେଖି କରିବା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଜଣେ ଚିକିତ୍ସକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଇତିହାସ ଗବେଷଣା ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଉତ୍ସାହ କମ୍ ନଥିଲା । ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳ ଗସ୍ତ କରିବାବେଳେ ସେ ସେସବୁ ଅଞ୍ଚଳର ଐତିହାସିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ବିଭବ ସଂପର୍କରେ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରୁଥିଲେ । ଫଳରେ ପାରିକୃତ ଇତିହାସ, ପ୍ରାଚୀନ ନଦୀର ପ୍ରାଚୀନ କୀର୍ତ୍ତି, କାକଟପୁର ପ୍ରଭୃତି ଲେଖାଯାଇ ପାରିଛି । ଏଥିପାଇଁ ସେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ ପକ୍ଷରୁ ଝରିଥର ପୁରସ୍କୃତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ, ସହକାର, ପଲ୍ଲୀମଙ୍ଗଳ, ଯୁଗବାଣୀ, ଆଶା, ନିଉ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଭୃତିରେ ଲେଖକଙ୍କ ବହୁ ପ୍ରବନ୍ଧ ଧାରାବାହିକଭାବେ ପ୍ରକାଶିତ । ଏସବୁ ବ୍ୟତୀତ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଜୀବନୀ ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କୀୟ ପୁସ୍ତକ ସେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏହା ସହିତ ଅଛି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିଶାନିବାରଣ ପାଇଁ ଆହ୍ଲାନ୍ କୁ କ୍ରିୟାଶୀଳ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ଶିଳ୍ପ, କୃଷି, ପ୍ରୌଢ଼ଶିକ୍ଷା,

ପଲ୍ଲୀ ଉନ୍ନୟନ ଯୋଜନାକୁ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଦେବାପାଇଁ ଆଉ କେତୋଟି ପୁସ୍ତିକା ।
ତାଙ୍କ ପ୍ରକାଶିତ ଓ ଅପ୍ରକାଶିତ ରଚନାବଳୀର ଏକ ତାଲିକା ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ
ହେଲା—

- ୧) ପ୍ରାଚୀ ନଦୀର ଐତିହାସିକ ବିଭବ
- ୨) ପାରିକୁଦ
- ୩) କାକଟପୁର ମହାମଙ୍ଗଳା
- ୪) ବାଣପୁର
- ୫) ଚିଲିକା
- ୬) ଓଡ଼ିଶାରେ ମରହଟ୍ଟ ରାଜତ୍ବ
- ୭) ଓଡ଼ିଶାରେ ଜୈନଧର୍ମ
- ୮) ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଶର୍ମା
- ୯) ନାରୀକବୀ ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା
- ୧୦) ରାଜକବି ବିକ୍ରମଦେବ ବର୍ମା
- ୧୧) ଗଣସେବକ ପଣ୍ଡିତ ଗୋଦାବରୀଶ
- ୧୨) ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ
- ୧୩) ଆଦର୍ଶ କର୍ମବୀର ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ପୂଜାରୀ
- ୧୪) ରାଜା ରାମମୋହନ ରାୟ
- ୧୫) ମହାପୁରୁଷ ପିତର
- ୧୬) ଡାକ୍ତର ଲିଭିଙ୍ଗ ଷ୍ଟୋନ୍
- ୧୭) ଦାନବୀର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ରାଉତରାୟ
- ୧୮) ଦାତା ଲକ୍ଷ୍ମଣ ପାତ୍ର
- ୧୯) ଡାକ୍ତର ନଟବର ମହାନ୍ତି

- ୨୦) ତାନ୍ତ୍ର ଅଭିନ୍ନ ଚନ୍ଦ୍ର ରାଓ
 ୨୧) ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀ ବିପିନବିହାରୀ ଚୌଧୁରୀ
 ୨୨) ପଣ୍ଡା-ପଣ୍ଡିତ ପତ୍ରାବଳୀ
 ୨୩) ଉତ୍କଳର ଶିଳ୍ପ ଷଡୁରୀ
 ୨୪) ଉତ୍କଳର କୁଟୀର ଶିଳ୍ପ
 ୨୫) ପ୍ରେତଶିକ୍ଷା
 ୨୬) ଉନ୍ନତ କୃଷି
 ୨୭) ଓଡ଼ିଶାର ଲୁଗା ପ୍ରୋକ୍ରାନ୍ତି
 ୨୮) ଉତ୍କଳର ପଲ୍ଲୀ ପ୍ରସଙ୍ଗ
 ୨୯) ଓଡ଼ିଶାର ନାନା କଥା
 ୩୦) ଅଜାଙ୍କ ମଜା ଗପ
 ୩୧) ଢୋଲ ଭିତରେ ମୂଷା
 ୩୨) ଓଡ଼ିଶାର ସପ୍ତାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ
 ୩୩) ଓଡ଼ିଶାରେ ଷଷ୍ଠ ଲଢ଼େଇ
 ୩୪) ଓଡ଼ିଶାରେ ମନ୍ତ୍ରୀ ହେବାଠୁ ମାଟି ତାଡ଼ିବା ଲାଭଜନକ
 ୩୫) ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଶିକ୍ଷା (୨୯ଟି ସଂସ୍କରଣ)
 ୩୬) ଭଲ ପିଲା
 ୩୭) କୁଷ୍ଠରୋଗ
 ୩୮) ମାଲେରିଆ
 ୩୯) ଅଫିମ
 ୪୦) ଧୂଆଁପତ୍ର
 ୪୧) ପାନଖୁଆ ଓଡ଼ିଶାର କଳଙ୍କ

୪୨) ବସନ୍ତ ରୋଗ

୪୩) ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପ୍ରଭର

୪୪) ଜନସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ

୪୫) If I were Dictator of Orissa

୪୬) Two schemes of Public Health Importance

୪୭) ବିବିଧ ପ୍ରବନ୍ଧମାଳା

ଏସବୁ ରଚନା ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଦେଶପ୍ରେମୀ ଓ ଦେଶସେବକର ବଳିଷ୍ଠ ଭାବମୂର୍ତ୍ତି କଳନା କରିହେବ । ସେ ଯେଉଁସବୁ ଚିଠି ବି ଲେଖୁଥିଲେ ତା'ର ଉପରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଅକ୍ଷରରେ ଲେଖାଯାଉଥିଲା “ପାନଖିଆ ଓଡ଼ିଶାର କଳଙ୍କ ।” ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ କାରାବରଣ ଅପେକ୍ଷା ଜନସେବାକୁ ଅଧିକ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ରାଷ୍ଟ୍ର ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ନାଗରିକମାନଙ୍କ ଶାରୀରିକ, ମାନସିକ ଓ ବୌଦ୍ଧିକ ସୁସ୍ଥତାର ଆବଶ୍ୟକତା ସେ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲେ । ଏହାହିଁ ତ ଥିଲା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ରାମରାଜ୍ୟର ଆଦର୍ଶ । ସେ କଂଗ୍ରେସିଆନ୍ ଥିଲେ କିନ୍ତୁ ସୂତା କାଟି, ଖଦଡ଼ ପିନ୍ଧି, ବଗିଚା କରି, ସତକହି, କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠ ଓ ସମୟାନୁବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବାର୍ତ୍ତାପ୍ରଚାର କରୁଥିଲେ ।

ଡାକ୍ତର ପଣ୍ଡାଙ୍କ ପାରିବାରିକ ଜୀବନ ଥିଲା ସୁସ୍ଥ ଓ ଶାନ୍ତ । ମଞ୍ଜୁଷାର ଅନ୍ୟତମ ଜନସେବକ ସୋମନାଥ ସାହୁଙ୍କ କନିଷ୍ଠା କନ୍ୟା ଉମାମଣିଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସାହୁ ମୋ ନନାଙ୍କ ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ— ସେ ସୂତ୍ରରେ ରାଧାଚରଣ ମଞ୍ଜୁଷା ଗଲାବେଳେ ପଣ୍ଡା ଓ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ମିଳନ ହୋଇଉଠେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମଧୁର । ଜଣେ ଆୟୁର୍ବେଦ ଏବଂ ଅନ୍ୟଜଣେ ଏଲୋପାଥିକ ଚିକିତ୍ସକ । ପ୍ରତ୍ୟେକେ ନିଜ ନିଜ ବିଦ୍ୟାରେ ଧୂରନ୍ଧର । ଡାକ୍ତର ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଚିକିତ୍ସା ପ୍ରଣାଳୀର ଗୋଟିଏ ସ୍ୱରଣୀୟ ଉଦାହରଣ ନନା ସବୁବେଳେ ଦେଉଥିବା ମୁଁ ଶୁଣିଛି । ସେତେବେଳେ ନନା ଧାରାବାହିକଭାବେ କଲିକତା ଓ ମାୟାଜ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ବିଭିନ୍ନ ପରୀକ୍ଷା ଦେଉଥାଆନ୍ତି । କଲିକତାର ଗୋଟିଏ ପରୀକ୍ଷା ସରିଲେ ମାୟାଜର ଅନ୍ୟ ଏକ

ପରୀକ୍ଷା, ସେଠାରୁ ପୁଣି କଲିକତା । ମଞ୍ଜୁଷାର ସୁନାମଧନ୍ୟ ରାଜା ଶ୍ରୀନିବାସ ରାଜମଣି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ମାନ୍ୟତା ମେଳରେ ଗୋଟିଏ କୁପେର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେଇଥାନ୍ତି । ଥରେ କଲିକତାରୁ ଫେରି ସେ ମାଲେରିଆ ଜ୍ୱରରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହେଲେ । ତିନିଦିନ ପରେ ମାନ୍ୟତାରେ ବିଦ୍ୱାନ ପରୀକ୍ଷା ଦୈବଯୋଗକୁ ରାଧାଚରଣ ସେତେବେଳେ ମଞ୍ଜୁଷା ଆସିଥାନ୍ତି । ନନା ତାଙ୍କୁ ଜ୍ୱର କଥା ଜଣାଇଲେ, ତାଙ୍କର ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଲେ “ପଣ୍ଡିତେ ! ଚିନ୍ତା କରନି । ମୁଁ ପାନେ ଔଷଧ ଦେଉଛି, ତୁମେ ତାକୁ ଖାଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଟ୍ରେନ୍ ଭିତରେ ଶୋଇଯାଅ । ପାଖରେ ତ ପରିଚରକମାନେ ଅଛନ୍ତି । ମାନ୍ୟତା ପହଞ୍ଚିଲେ ମାତ୍ର ଘଣ୍ଟା ପରେ ତମ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିବ, ପରୀକ୍ଷା ଦେବାରେ କିଛି ଅସୁବିଧା ହେବ ନାହିଁ ।” ମାଲେରିଆ ପାଇଁ ନିଜେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିବା ଔଷଧରୁ ପାନେ ଖୁଆଇ ଦେଇ ଝାଟକାରେ ନେଇ ମଞ୍ଜୁଷାରୋଡ଼୍ ଷ୍ଟେସନରେ ନନାଙ୍କୁ ଗାଡ଼ି ଭିତରକୁ ଡାକାଇଦେଲେ । ପ୍ରକୃତରେ ମାତ୍ର ଘଣ୍ଟା ପରେ ତାଙ୍କ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା । ସେତେବେଳକୁ ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁସ୍ଥ । ଅବଶ୍ୟ କିଛିଦିନ ପରେ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡର ବାଳତକ ଧଳା ହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ ସେହିଦିନଠାରୁ ଦୀର୍ଘ ୫୦ ବର୍ଷ ଧରି ସେ ଆଉ କେବେ ମାଲେରିଆ ଜ୍ୱରରେ ପୀଡ଼ିତ ହୋଇନାହାନ୍ତି ।

ତାଙ୍କର ପଣ୍ଡାଙ୍କ ପରି ପତ୍ନୀ ଉମାମଣି ମଧ୍ୟ ଥିଲେ ସୁଗୃହିଣୀ ଏବଂ ପତିଙ୍କ ପରି ସଦା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ । ପାଞ୍ଚୋଟି ସନ୍ତାନର ଜନକ ଜନନୀ ଏମାନେ । ଜ୍ୟେଷ୍ଠା କନ୍ୟା ପ୍ରାଚୀ ସରସ୍ୱତୀ ପଣ୍ଡାରୁ ପାଣିଗ୍ରାହୀ । ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ବିଜୟକୁମାର ମୂଳବଧୂର ହେଲେ ହେଁ ଖଲ୍ଲିକୋଟସ୍ଥିତ କଳା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଝରିବର୍ଷ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ଭୁବନେଶ୍ୱରସ୍ଥିତ ମୂଳ ବଧୂର ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଚିତ୍ର ଶିକ୍ଷକଭାବେ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟପୁତ୍ର ବସନ୍ତକୁମାର ତାଙ୍କରା ଶିକ୍ଷାପରେ ସରକାରୀ ଝକିରିର ଲୋଭ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପିତାଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସ୍ୱାଧୀନ ଚିକିତ୍ସାଳୟରେ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥପର ରୋଗୀସେବା କରିଛନ୍ତି । ପିତାଙ୍କ ଶେଷ ଉପଦେଶ ‘ତଳସ୍ତରରେ ଥିବା ଦରିଦ୍ର, ଅସହାୟ, ପୀଡ଼ିତ ମଣିଷଙ୍କୁ ଦୟା, ସ୍ନେହ, ମାନବିକତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଏବଂ ଅର୍ଥ ଲାଳସା ନରଖି ନିରାମୟ କର’କୁ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ପାଳନ କରି ଦୀର୍ଘ ୪୦ ବର୍ଷ ଧରି ରୋଗୀସେବା କରିଛନ୍ତି । ପିତାଙ୍କ ପରି ସେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ସଙ୍ଗଠକ ଓ

ଦରଦୀ ଚିକିତ୍ସକ । ତୃତୀୟ ପୁତ୍ର ସ୍ବାଧୀନ କୁମାର ଗୋଦାବରୀଶ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ବିଜ୍ଞାନାଗାର ସହାୟକ (କିଛିଦିନ ରାଜନୀତି ବିଜ୍ଞାନ ଅଧ୍ୟାପକ) ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟକରି ସେବା ନିବୃତ୍ତ । ଏହା ତାଙ୍କର ଜୀବିକା ମାତ୍ର, କିନ୍ତୁ ବାଣପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଦାନ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ । ପିତାଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ ‘ଡାକ୍ତର ରାଧାଚରଣ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ’ର ସେ ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା; ଏଥିପାଇଁ ସେ ଜମି ମଧ୍ୟ ଯୋଗାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ଉଦ୍ୟମରେ ହିଁ ବାଲୁଗାଁ କଲେଜ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିଛି । ଉଚ୍ଚ ବିଦ୍ୟାଳୟଟିର ମଧ୍ୟ ସର୍ବାଙ୍ଗ ଉନ୍ନତି କରିବାରେ ତାଙ୍କ ଉଦ୍ୟମର ସୀମା ନାହିଁ । ଅନ୍ୟକୁ ଅକୁଣ୍ଠିତଭାବେ ସାହାଯ୍ୟ କରି ସେ ପିତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶକୁ ଉଜ୍ଜୀବିତ ରଖୁଛନ୍ତି । ଚତୁର୍ଥ ପୁତ୍ର ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାର ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଜଣେ ପଦସ୍ଥ କର୍ମଚାରୀ, ଗୋଦାବରୀଶ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ‘ଫିସେରୀ’ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିବା ଡାକ୍ତର ରାଧାଚରଣ ପଣ୍ଡାଙ୍କ ସ୍ବପ୍ନ ଥିଲା । ତାହା ତ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ପୁତ୍ର ସେ ସ୍ବପ୍ନକୁ ସାକାର କରିବା ପାଇଁ ସମର୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି । ନିଜ ଆଦର୍ଶ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠାକୁ ପୁତ୍ରମାନେ ଆନ୍ତରିକତାର ସହିତ ପାଳନ କରୁଥିବା ଯୋଗୁଁ ସ୍ବର୍ଗତ ପଣ୍ଡା ଦମ୍ପତି ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଆନନ୍ଦିତ ହେଉଥିବେ ।

ଦୀର୍ଘ ୩୦ ବର୍ଷ ଧରି ବାଲୁଗାଁଠାରେ ରୋଗୀସେବା କରିବା ସହିତ ରାଧାଚରଣ ସେହି ଅଞ୍ଚଳର ବହୁ ସାମାଜିକ ଓ ଶିକ୍ଷା ଅନୁଷ୍ଠାନ ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ । ପଲ୍ଲୀ ଅଞ୍ଚଳରେ କୂପଖନନ, ରାସ୍ତାନିର୍ମାଣ, ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ, ପୁଷ୍କରିଣୀ ସଫେଜ, ପାଠାଗାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ବଡ଼ି ପୋଡ଼ି ସମୟରେ ଲୋକଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାଲୁଗାଁ ମାଟି ଭୁଲିପାରି ନାହିଁ । ପଦସ୍ଥ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ, ମନ୍ତ୍ରୀ, ଲେଖକ, ଶିଶୁ, ଯୁବକ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ମଧୁର । ଏହି ସ୍ମରଣୀୟ ଡାକ୍ତର ତା ୨୯।୧୦।୧୯୭୪ରିଖରେ ବାଲୁଗାଁଠାରେ ଶେଷ ନିଃଶ୍ବାସ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ କବି କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ତ୍ରିପାଠୀ ଯେଉଁ କବିତାଟି ଲେଖିଥିଲେ ତାହା ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କଲେ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଯଥାର୍ଥ ପରିଚୟ ପାଇ ହେବ—

ତୁମେ ଏ ମାଟିକି ଥିବ ଝିଅଁ

ପରିଚିତ ଅବା ଅପରିଚିତ କେ
ତୁମରି ଦୁଆରେ ଠିଆ ହେଲେ
ହସି ହସି ତୁମେ କଥା କହ ତାରେ ସବୁବେଳେ
ସେ ହସ ସବୁଠି ନାହିଁ ମିଳେ !

ତୁମ ପାଖେ କିଏ ମରମ ବେଦନା
କହିଲେ ଟିକିଏ ଆଶୁକରି ଲୁହ ଛଳ ଛଳ
ଆଶୁ ଲୁହ ତା'ର ପୋଛି ଦିଅ ତୁମେ
ଭାଳି ତୁମ ମଧୁ ଅନ୍ତର
ଆନନ୍ଦ ଆଭା ଫୁଟି ଉଠେ, ତାର ଓଠ ତଳେ
କେଉଁ ସରାଗର ଆଶୀର୍ବାଦ ସେ
ପାଇଲା ପରା ଏ ମନେ କରେ !

ସେ କେଉଁ ବିଷମ ସଙ୍କଟ ତଳେ
କୁଳକିନ୍ନାରା ନପାଇ କିଏସେ ହଜି ଗଲେ
ଆଶ୍ରୟ ତୁମେ ଦେଇଛ ତୁମରି ବୁକୁ ତଳେ
ସିଂହ ପରି ସେ ବାଟ କାଟି
ଝଲିଟି ଝଲିଟି ଝଲିବି ପାରିଟି
ଅଟକି ଯାଇନି, ଖାତିରି କରିନି
ଯେତେ ବନ୍ଧନ ଆସି ପଡ଼େ !

ପାଇ ଅପମାନ, ଲାଞ୍ଜନା ଅବା ବଞ୍ଚନା
ତୁମରି ଦୁଆରୁ ଫେରି ନାହିଁ
କେହି ଫେରି ନାହିଁ
ଫେରିଲେ ଫେରିଟି, ମହା ଜୀବନର

(ତ)

ଅମୃତ ଶିରୀ ପାଇ ପାଇ
କହିଲେ କହିବ ପଥ ପ୍ରାନ୍ତର
କହିଲେ କହିବି
ଏ ପୁରପଲ୍ଲୀ ପ୍ରତି ସାଇ !

ପର ତୋଟି ଚିପା ପଇସାରେ
କରି ତ ନଥିଲ କୋଠାଘର
ତୁମେ ତ ନଥିଲ ମନ୍ତ୍ରୀ ସଚିବ
ଗେଜେଟେଡ୍ ର୍ୟାଙ୍କ
ସର୍ବ ଗ୍ରାସୀ ଅଫିସର
ଜିପ୍ ଅଥବା ଆୟାସାହର—
ଚଢ଼ି ତୁମେ କାହିଁ ବୁଲୁତ ନଥିଲ
ଦେଖାଇ ହେବାକୁ
ଦୁନିଆରେ ତୁମେ କେତେ ବଡ଼ !

ଲକ୍ଷ ଜୀବନ ଛାତିରେ ମିଶାଇ ତୁମଛାତି
ଝଲିଥିଲ ତୁମେ ଦିନ ରାତି
କେତେ ଆସିଥିଲେ ଝଲିଗଲେ ସବୁ
ଝଲିଯିବେ
ତୁମେତ କିନ୍ତୁ ଗଲ ନାହିଁ ଅବା ଯିବ ନାହିଁ
ଲକ୍ଷ ଜୀବନ ଅଶ୍ରୁ ଅଭାବ ବେଦନାରେ
କରୁଥିବ ଆହା, ହେଉଥିବ ସାହା
ଏମାଟି ତୁମକୁ ଝୁଣୁଥିବ
ତୁମେ ଏ ମାଟିକି ଥିବ ଝୁଣୁ !

ସୂଚୀପତ୍ର

୧.	କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ	
୨.	ସମ୍ପାଦକୀୟ.....	
୩.	ଡାକ୍ତର ରାଧାଚରଣ ପଣ୍ଡା	
୪.	ପରିଚୟ	୧
୫.	ଜନ୍ମ-ବଂଶାବଳୀ	୫
୬.	ପିଲାଦିନ କଥା	୭
୭.	ପାଠପଢ଼ା	୮
୮.	ବିବାହ-ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତି	୧୦
୯.	ଓକିଲାତି	୧୧
୧୦.	ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚା	୧୪
୧୧.	କଟକରେ “ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତି”	୧୭
୧୨.	ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ	୨୬
୧୩.	ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୋଷ	୩୫
୧୪.	ଗୁଣାବଳୀ	୬୨
୧୫.	କିପରି ସ୍ଥିତିରେ ‘ବିଷ’ ଦିଆଗଲା ?	୭୭
୧୬.	ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଜୀବନୀ	୮୨
୧୭.	ପରିଶିଷ୍ଟ	
	(କ) ଚିଠି ନଂ-୧	୮୬
	(ଖ) ଚିଠି ନଂ-୨	୯୫

ମଧ୍ୟ
 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ'ର
 "ଗୋଟିଏ ଶତବ୍ଦୀ ପୂର୍ବସ୍ମରଣ"
 ପ୍ରବନ୍ଧ
 ସାହିତ୍ୟିକ
 "ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ"

୨୩୩୭୦ ଡକ୍ଟର ସ୍ୱାମୀନାଥ ମହାପାତ୍ର

ପରିଚୟ

✓ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ପ୍ରଥମ ଲେଖା "ଦୁନିଆର ହାଲଟାଲ" ପଢ଼ି ମୁଁ ଦୂରରୁ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ପାଇଥିଲି । ୧୯୧୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପାଟଣା କଲେଜର ମାଟ୍ରିକ ଶ୍ରେଣୀରେ ନାଁ ଲେଖାଇଲା ପରେ କଟକରୁ ପ୍ରକାଶିତ "ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ"ରେ ପ୍ରକାଶିତ ପ୍ରୋକ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧ ପଢ଼ି ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ପରିଚୟ ପାଇଥିଲି । 'ଦୁନିଆର ହାଲଟାଲ' ପରେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସେ "ଆମଘରର ହାଲଟାଲ"; 'ନନାଙ୍କ ବସ୍ତାନି'; 'ବାଜନାନାଙ୍କ ବୁଜୁଲି'; 'ମିଆଁସାହେବଙ୍କ ରୋଜନାମା' ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରବନ୍ଧମାନ 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ'ରେ ଧାରାବାହିକ ଭାବରେ ଛପାଉଥିଲେ । 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ' ମାସିକ ପତ୍ରିକାଟି ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ ପ୍ରଥମେ ଗୋପାଳ ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଓ ମୋ ସାଥୀର ଛାତ୍ରମାନେ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲୁ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଆବାଳବୃଦ୍ଧବନିତା ବୁଝିବା ଭଳି ଅତି ସରଳ ଓ ସୁନ୍ଦର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ସେ ଯେପରି ଲେଖୁଥିଲେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଲେଖକ ସେପରି ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖୁ ନଥିଲେ । ପ୍ରାଣି ଏସବୁ ଲେଖାରେ ପଲ୍ଲୀ ଦୂରବସ୍ଥା ଓ ସହର ପ୍ରତି ପଲ୍ଲୀବାସୀଙ୍କ ମୋହ ପ୍ରଭୃତି

ବିଷୟ ନେଇ ଅତି ସୁନ୍ଦର ବର୍ଣ୍ଣନା ବାହାରୁଥିଲା । ଏଣୁ ଆମ ସମୟର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଏସବୁ ଲେଖା ଭଲ ଲାଗୁଥିଲା ଏବଂ ଭଲ ଲେଖକ ଭାବରେ ପ୍ରହରାଜେ ଆମର ଭଲ ପରିଚିତ ଥିଲେ । ପରେ ୧୯୨୯ କଥା । ସେ ବର୍ଷ ୧୧/୭/୨୯ ଦିନର ‘ଦୈନିକ ଆଶା’ରେ ପ୍ରହରାଜେ ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ସେଥିରେ ଲେଖାଥିଲା— “୧୫ ବରଷର ତପସ୍ୟା ଅରଣ୍ୟ ରୋଦନରେ ଯିବ ? ପ୍ରହରାଜେ ୧୯୧୩ରେ ତାହାଙ୍କ ‘ଭାଷାକୋଷ’ ନାମକ ବିରାଟ ପୁସ୍ତକର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଲେଖା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଏହି ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଲେଖା ଶେଷକରି ୧୯୨୯ରେ ବ୍ରହ୍ମପୁରରୁ ପ୍ରକାଶିତ ‘ଦୈନିକ ଆଶା’ରେ ପ୍ରୋକ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧ ଛାପିଥିଲେ । ସେ ପ୍ରବନ୍ଧର ମର୍ମ ଥିଲା— “ଆଜକୁ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ହେଲା ମୁଁ ‘ଭାଷାକୋଷ’ର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଲେଖିଲି । ଏହା ଦୁଇ ଖଣ୍ଡରେ ଛପାଯିବ । ଏହା ଛାପିବା ପାଇଁ ପ୍ରାୟ ଋଜିଶି ହଜାର ଟଙ୍କା ଖରଚ ପଡ଼ିବ । ଏତେ ଟଙ୍କା କିଏ ସେ ଦେବ ? ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏସବୁ ଟଙ୍କା ଦେବେ ତାଙ୍କରି ନାମରେ ଏ ପୁସ୍ତକ ଛପା ହେବ । ଯେଉଁମାନେ ଆଗତୁର, ଟଙ୍କା ଦେଇ ଗ୍ରାହକ ହେବେ ସେମାନେ ଅଳ୍ପ ମୂଲ୍ୟରେ ପୁସ୍ତକ ପାଇବେ ।” ଇତ୍ୟାଦି ।

ସେତେବେଳକୁ ମୁଁ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ରହି ‘ହଜୁଜାନିବାରିଣୀ’ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲି । ପ୍ରବନ୍ଧଟିକୁ ପାଠ କରିବା ପରେ ଖଣ୍ଡିଏ ପତ୍ରରେ ଲେଖିଲି— “ଆପଣ ଯେଉଁ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିଛନ୍ତି ତାହା ନିଶ୍ଚୟରେ ଛପାହେବ— ସେଥିପାଇଁ ଏତେ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି କାହିଁକି ? ଏ ଦେଶର ଜଣେ ଜଣେ ରାଜା ‘କୋଣାର୍କ’ ଭଳି ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ବ୍ୟୟରେ ତିଆରି କରାଇଥିଲେ— ଆଉ ଆପଣଙ୍କ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥ କ’ଣ ଅଛପା ରହିବ ? ଆପଣ କେବଳ “କର୍ମଶୈଳ୍ୟବାଧିକାରସ୍ଥ — ମା ଫଳେଷୁ କଦାଚନ” ଏ ନୀତି ଧରନ୍ତୁ—” — ଏହା କହି ମୁଁ ପାଞ୍ଚଟି ଟଙ୍କା ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଡାକରେ ପଠାଇଲି ।

ମୋର ଚିଠି ଓ ଟଙ୍କା ପାଇ ପ୍ରହରାଜେ ଜବାବ ଦେଲେ— “ତମର ଚିଠି ଓ ଟଙ୍କା ପାଇଲି— କିନ୍ତୁ ଏ ଟଙ୍କା ପାଣିରେ ପଡ଼ିଲା ବୋଲି ଜାଣ ନାହିଁ ପୁଅ ପେଟରେ, ପୁଅର ବାପ ଖଡ଼ୁ ଗଡ଼ାଉଛି ବନମାଳିପୁର ହାଟରେ । ଯେହେତୁ, ମୋର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଲେଖା ସରିନି— ପୁଣି ସଫେଜ ଶେଷ ହେଲେ ଯାଇ ପ୍ରେସକୁ ଦେବି । ତମ ଟଙ୍କା ମୋ କାନ୍ଥ ‘ଠଣା’ରେ ପୋତି ରଖିଲି— ସଫେଜ ଲେଖି ପ୍ରେସକୁ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଗଲାବେଳେ

ସେ ଟାଙ୍କା ପ୍ରଥମ ବହିନି ଦେବି ।” ଏହା ଲେଖି ମୋତେ ଥରେ କଟକ ଯାଇ ତାଙ୍କ ବସାରେ ‘ଶାକାନ୍ତ’ ଖାଇ, ତାଙ୍କ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଦେଖିବା ପାଇଁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥିଲେ ।

ଏହାର ଅଳ୍ପ କେତେଦିନ ପରେ ମୁଁ କଟକ ଯାଇ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଘର, ତାଙ୍କର ପୁସ୍ତକାଗାର ଓ ‘ଭାଷାକୋଷ’ର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରରେ ଦେଖିଥିଲି । ଏହା ୧୯୨୯ ଜୁଲାଇ ମାସରେ ଦେଖା ସାକ୍ଷାତ । କ୍ରମେ ଏହି ସାକ୍ଷାତ ପରେ ‘ଭାଷାକୋଷ’ ପାଇଁ ମୋ ଅଂଚଳର ‘ଶତାଧିକ ପଦ’ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରୟୋଗ କଥା ଲେଖି ପଠାଇଥିଲି ।

କ୍ରମେ ‘ଭାଷାକୋଷ’ର ମୁଦ୍ରଣ ସୁବିଧା ହେଲା- ଦାନବୀର ମୟୂରଭଞ୍ଜର ଭୂତପୂର୍ବ ରାଜାଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରୁ ତାହା ଛପାହେବାରୁ ସେ ବଂଶର ଜଣେ ରାଜାଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ତାହାକୁ “ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଭାଷାକୋଷ” ନାଁ ଦିଆଗଲା- ‘ଆନୁମାନିକ’ ଦୁଇ ଖଣ୍ଡରୁ ଯାଇ ତାହା ୭ ଖଣ୍ଡରେ ଛାପା ହେଲା । ଏଥିଦ୍ୱାରା ଗୋପାଳ ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ୨୭ ବର୍ଷର ସାଧନା ‘ସଫଳ’ ହେଲା ।

ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ଛାପା ସଂବନ୍ଧରେ ଏପ୍ରହରାଜେ ଯେଉଁ ସବୁ ଚିଠି ଦେଇ ମୋତେ ଆପ୍ୟାୟିତ କରିଛନ୍ତି ତହିଁର କେତୋଟି ଲେଖା ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କରିବି:-

ତା ୨୩/୮/୧୯୩୭ରିଖ ଚିଠିରେ ପ୍ରହରାଜେ ଲେଖିଥିଲେ:- “ଭାଷାକୋଷ ସଂବନ୍ଧରେ ତୁମର ପୂର୍ବସ୍ମୃତି ଉଦ୍ଧୋଧନ ଓ ‘ମଂଗଳ’ କାମନା ଓ ମୋତେ ‘ନିରସ୍ତ୍ର ପାଦପେ ଦେଶେ ଏରଷ୍ଟ ବୃକ୍ଷାକରଣ’ କରିବା ପତ୍ର ପାଇ ମୁଁ ‘କୃତ୍ୟ କୃତ୍ୟ’ ହୋଇଗଲି । ବାବା ! ତୋ ପରି ଯେବେ ଜଣେ ‘ଭକ୍ତ’ ମୁଁ ୨୫ ବର୍ଷର ତପସ୍ୟା ଫଳରେ ପାଇଥାଏ ଓ ଜଗତରେ ଅନ୍ୟ କାହାରିଠାରୁ ପ୍ରଶଂସା ପାଇ ନଥାଏ ତେବେ ମୋ ‘ତପସ୍ୟା’ ସାର୍ଥକ ହୋଇଛି ବୋଲି ମୁଁ ଶାନ୍ତିରେ ମରିବି ।

“ପ୍ରଭୁ ତୁମକୁ ଦୀର୍ଘାୟୁ କରନ୍ତୁ- ତୁମ୍ଭେ ହିଁ ‘ଭାଷାକୋଷ’ର ପ୍ରଥମ ଗ୍ରାହକ ଓ ପ୍ରଥମ ତହବିଲ ତୁମରି ଅଟେ । ତାହା ‘ଭାଷାକୋଷ’ର ଜମା ଖରଚ ବହିରେ ୧୪.୭.୨୯ ଚାରିଖରେ ଜମା ଦିଆ ହୋଇଅଛି ଓ ଯେଉଁ ଦିନ ପ୍ରଥମେ ପାଣ୍ଡୁଲିପି U.S. pressକୁ ଦେଲି ସେହି ଦିନ କାନୁ ଖୁରାରୁ ଉକ୍ତ ଟଙ୍କା କାଢ଼ି କରି press ବାଲାକୁ ପ୍ରଥମ ବହିନି ଦେଲି ।”

‘ଯାହା କହିଛି— ‘କର୍ମଶୈଳୀ ବାଧ୍ୟକାରସ୍ତେ - ମାଫଲେଷୁ କଦାଚନ’ ତାହା ହିଁ ଠିକ୍- କରିବା ବାଲା ସେ ଆମେ ତୁଚ୍ଛା ମଗଜ ଗରମ କରୁ ସିନା !”

ତା ୬/୯/୧୯୪୦ରିଖ ଚିଠିରେ—

“ଗହ୍ମାପୁର୍ଣ୍ଣିମାର ୨/୩ ଦିନେ ‘ଭାଷା କୋଷ’ର ସପ୍ତମ ଖଣ୍ଡର ମୁଦ୍ରଣ ସମାପ୍ତ ହେଲା- ବାବା ରାଧାଚରଣ ‘ଭାଷାକୋଷ’ର ‘ପ୍ରଥମ ଆଗତୁରା ଗ୍ରାହକ’ ଏହା କୃତଜ୍ଞତା ସହକାରେ ସପ୍ତମ ଖଣ୍ଡର ଅବତରଣିକାରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଛି- ବାବା, ତୁମ ତୁଣ୍ଡ ‘ସୁତୁଣ୍ଡ’ ହେଲା- ଆଶୀର୍ବାଦକ- ଗୋପାଳ ।”

୭ମ ଖଣ୍ଡ ‘ଭାଷାକୋଷ’ର ‘ଅବତରଣିକା’ରେ ଏହା ଲେଖାଅଛି:—

“ସୁଲେଖକ, ଜନସେବକ ତାନ୍ତ୍ରର ରାଧାଚରଣ ପଣ୍ଡା ‘ଭାଷାକୋଷ’ର ପାଣ୍ଡୁଲିପିମାନ ଦେଖି ଆଜକୁ ୧୨/୧୩ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଭାଷାକୋଷର ମୂଲ୍ୟ ପାଇଁ ବହିନା ଟଙ୍କା ମୋତେ ଦେଇଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ‘ଭାଷାକୋଷ’ର ‘ମୁଦ୍ରଣ’ ଓ ‘ପ୍ରକାଶ’ର ଆଶା ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ମୋତେ ମୁହଁରେ ଓ ପତ୍ର ଦ୍ବାରା ଲେଖିଲେ ‘ଆପଣଙ୍କର ଭାଷାକୋଷ’ ରୂପ ଜାତୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ରହିବ ନାହିଁ ।” [ପୃ ୪୯ ଷ୍ଟା]

‘ଭାଷାକୋଷ’ର ୨ୟ ଖଣ୍ଡ ‘ଇଂରାଜୀ’ Introduction ରେ ଲେଖିଥିଲେ—

“Dr Radhacharan panda a Medical officer under the Puri District Board, who is a keen student of the antiquities of Orissa and a rising author of Exceptional merit, has been supplying me with hundreds of dilectical words of Ganjam and Vizagapatam and words of antiquirian interest.”[Introduction P. IV]

‘ଭାଷାକୋଷ’ ପ୍ରଣେତା ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ସହିତ ଥିବା ମୋର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପରିଚୟ ସଂବନ୍ଧରେ କେତେକ ସୂଚନା ପୂର୍ବ ପୃଷ୍ଠାଗୁଡ଼ିକରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛି । ତାହାଙ୍କର ବିଶେଷ ପରିଚୟ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥର ଅନ୍ୟ ଅଧ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକରେ ଲେଖିବି । ‘ସୂଚୀ’ର ‘ଗୁଣାବଳୀ’ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଶିଷ୍ଟ ଲେଖକମାନେ ପ୍ରହରାଜଙ୍କୁ ଯେପରି ଚିହ୍ନିଥିଲେ ସେ ସବୁର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦିଆଯିବ ।

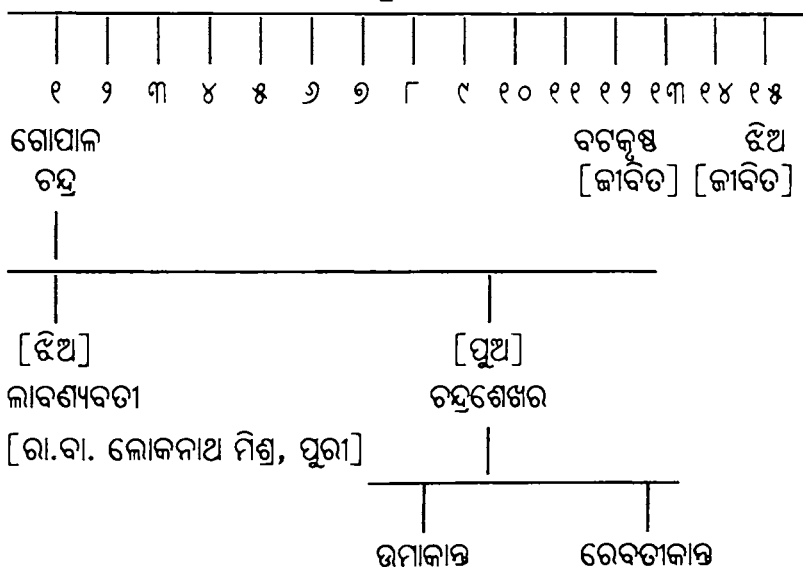
ଜନ୍ମ-ବଂଶାବଳୀ

୧୮୭୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ନଭେମ୍ବର ମାସ ୨୬ ତାରିଖ ସଂଧ୍ୟା ସମୟରେ ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ କଟକ ଜିଲ୍ଲାର “ସିଦ୍ଧେଶ୍ଵରପୁର” ଗ୍ରାମରେ ଜନ୍ମ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ପିତାଙ୍କ ନାମ ନରସିଂହ ପ୍ରହରାଜ ଓ ମାତାଙ୍କ ନାମ ‘ଉମାମଣି’ ଦେବୀ । ନରସିଂହ ପ୍ରହରାଜଙ୍କର ସାତ ପୁଅ ଓ ଆଠ ଝିଅ ଥିଲେ । ଗୋପାଳ ତାଙ୍କର ଦ୍ଵିତୀୟ ସନ୍ତାନ । ପ୍ରଥମ ଝିଅଟି ସବା ବଡ଼ ଥିଲା । ପୁଅମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋପାଳ ‘ବଡ଼’ ପୁଅ ଥିଲେ । ଏ କ୍ଷଣି ତାହାଙ୍କଠାରୁ ୨୦ ବର୍ଷର ସାନ ଭାଇ ବଟକୃଷ୍ଣ ଓ ଗୋଟିଏ ସାନ ଭଉଣୀ ଜୀବିତ ଅଛନ୍ତି ।

ବଂଶାବଳୀ

୧. ଭାଗୀରଥ ପ୍ରହରାଜ

୨. ନରସିଂହ ପ୍ରହରାଜ + ଉମାମଣି

ଭାଗୀରଥ ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ପୂର୍ବପୁରୁଷ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ସତ୍ୟବାଦୀ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବୀର ଗୋବିନ୍ଦପୁରରେ ଥିଲେ । ଏହି ବଂଶର ଗୋତ୍ର ଥିଲା “ହାରିତ୍ୟାଗର୍ଯ୍ୟ୍ୟ” ; ପୁରୀ

ରାଜା ଏମାନଙ୍କୁ ‘ପ୍ରହରାଜ’ ଉପାଧି ଦେଇଥିଲେ । ଚିନ୍ତାମଣି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ବଂଶଧର ମଧ୍ୟ ଏହି ସ୍ଥାନରୁ କଟକ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ସଂପତ୍ତି କରି ‘ଜମିଦାର’ ହେଲେ ।

ଏ ବଂଶର ଭାଗୀରଥ ପ୍ରହରାଜ ବଡ଼ ‘ଦୟାଳୁ’ ପୁରୁଷ ଥିଲେ । ‘ନ’ଆଁକ ସମୟରେ ଏହାଙ୍କ ଖମାରରେ ଥିବା ବହୁତ ଧାନ ନ ବିକି ଲୋକମାନଙ୍କପାଇଁ ‘ଅନ୍ନଛତ୍ର’ ଦେଇଥିଲେ । ପୁରୀରୁ ଆସି ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରପୁରରେ ଜମିଦାରି କରିଥିଲେ ।

ତାଙ୍କର ପୁଅ ନରସିଂହ ପ୍ରହରାଜ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ‘ଧାର୍ମିକ’, ‘ନୈଷିକ’ ଓ ‘ଦୟାଳୁ’ ଲୋକ ଥିଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ସ୍ନେହ ଭାବରେ ଚଳୁଥିଲେ । ପରର ଉପକାର କରିବା ତାଙ୍କର ଧର୍ମ ଥିଲା । ଏଭଳି ପିତାଙ୍କଠାରୁ ଗୋପାଳ ଜନ୍ମ ଲାଭ କରି ଓଡ଼ିଶାର ଜଣେ ‘ବିଖ୍ୟାତ ପୁରୁଷ’ ହୋଇଥିଲେ ।

ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରପୁର- କଟକ ଜିଲ୍ଲା ସଦର ଥାନାରେ କଟକ-ଜଗତସିଂହପୁର ସଡ଼କର ୧୩ ମାଇଲଠାରେ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରପୁର ଗ୍ରାମ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହା ଏକ ପୁରୁଣା ଗାଁ- ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ- ଗୋଟିଏ ଅଂଶରେ ପ୍ରହରାଜ ବଂଶର ଘରଦ୍ୱାର ଅଛି- ଗୋପାଳଙ୍କ ନିଜ ଘର ଭାଗିରୁଜି ଗଲାଣି । ଅନ୍ୟଭାଗାଙ୍କ ଘର ଅଛି- ମଝିରେ କେତେ ଗୁମ୍ଫାମାନଙ୍କ ପରେ ଆଉ ଏକ ପଡ଼ାରେ ଅନ୍ୟ ସବୁ ପାଟକ ଜାତିର ଲୋକେ ବାସ କରନ୍ତି । ଏହି ଗାଁରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପିଲାଦିନେ ଗୋଟିଏ ନି.ପ୍ରା. ସ୍କୁଲ ଥିଲା । ସେଥିରେ ସେ ପଢ଼ିଥିଲେ । ପରେ ତାଙ୍କ ପିତା ଏଠାରେ ମାଜନର ସ୍କୁଲ ସ୍ଥାପନ କଲେ । ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର କଟକରେ ପଢ଼ିଲାବେଳେ ଏହି ମାଜନର ସ୍କୁଲର ସଂପାଦକ ଥାଇ ତହିଁର ବିଶେଷ ଯତ୍ନ ନେଉଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ଏଠାରେ ତାଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ଏକ ‘ହାଇସ୍କୁଲ’ ହେଲା- ଏହାର ନାମ “ଗୋପାଳସ୍ମୃତି ବିଦ୍ୟାପୀଠ” ରଖାଗଲା । ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ଡାକଘର ଓ କୃଷି ଫାରମ ଅଛି । ୧୯୨୭ରେ ମୁଁ ଅସ୍ତରଂଗଠାରୁ ଡକ୍ଟାରେ ଚଢ଼ି ଦେବୀ ମୁହାଣ ଦେଇ ମାଛଗାଁର ବଂଦରରେ ପହଞ୍ଚିଲି । ବାଟରେ ଝଡ଼ି ହେଲା । ମାଛଗାଁଠୁ ବାଲିକୁଦା ଓ ସେଠୁ ଆରଦିନ ଝଲିଝଲି ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରପୁର ଦେଇ ଜଗତସିଂହପୁର- କଟକ ମୋଟରରେ ଯାଇ ତେଲଙ୍ଗା ବଜାରରେ ପହଞ୍ଚିଲି ।

ପିଲାଦିନ କଥା

ବାପର ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ଥିବାରୁ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପିଲାଦିନେ ବଡ଼ ‘ଗେହ୍ଲା’ରେ ବଢ଼ି ଆସିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ଟିକିଏ ଚଗଲା ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । କ୍ରମେ ବୟସ ବୃଦ୍ଧି ସଂଗେ ସଂଗେ ବୁଦ୍ଧି ଓ ବିଦ୍ୟାର ମଧ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ହେଲା । ପିଲା ଦିନେ ସେ ପୁରୁଣା ଗଛ, କାହାଣୀ, ‘ସାଧବଘର କଥା’ ପ୍ରଭୃତି ଶୁଣିବାପାଇଁ ଭାରି ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । ଗାଁର ସାନ ସାନ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଏକତ୍ର କରି ସେମାନଙ୍କୁ ତୁଣୁ ସୁଆଦିଆ ଜିନିଷ କାକୁଡ଼ି, ନଡ଼ିଆ ଓ ମିଠେଇ ପ୍ରଭୃତି ଦେଇ ଖୁସି କରାଉଥିଲେ ।

କ୍ରମେ କଟକରେ କଲେଜିଏଟ ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ନିଜର ସାଥପିଲାଙ୍କୁ ନିଜ ଗାଁକୁ ଡାକି ନେଇ ସେଠାରେ ଏକ ପାଠାଗାର ଖୋଲିଥିଲେ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ସଭା ମଧ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଏହି ସଭା ହିଁ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନ ଗଠନ ପାଇଁ ମୂଳଦୁଆ ପକାଇଥିଲା । ଏ ସଭାର ନାମ- “ହରିଭକ୍ତି ପ୍ରଦାୟିନୀ ଶିକ୍ଷା ବିବର୍ଦ୍ଧନୀ” ଦିଆଯାଇଥିଲା ।

ସାଥମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗାଁକୁ ଆସିବା ସମୟରେ ସିଦ୍ଧେଶ୍ଵରପୁରରେ ଏକ ଉତ୍ସବ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲା । ଗାଁର ସମସ୍ତେ ଖୁସିରେ ଉତ୍ସବ ଉତ୍ସବ ହେଉଥିଲେ । ସବୁ ପିଲାଏ ମିଶି ଗାଁ ଦାଣ୍ଡ ସଫା କରୁଥିଲେ । ଲାଜବେରିରେ ରହୁଥିବାପାଇଁ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ପୁସ୍ତକ ସଂଗ୍ରହ କରୁଥିଲେ । ନିଜବ୍ୟୟରେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ନେଇ ଗାଁର ବାଉରି ପିଲାଙ୍କୁ ପଢ଼ାଉଥିଲେ । ନିଜର ‘ନୈଷିକ’ ପିତା ଏସବୁ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଭଲ ପାଉ ନଥିବାରୁ ଏ ଧରଣର ସ୍କୁଲ ବହୁଦିନ ତିଷ୍ଠି ପାରି ନଥିଲା ।

ତାଙ୍କର ବେଶ ଅତି ନିରାଡ଼ବର ଥିଲା- ସେ ଆଧୁନିକ ରୁଚି ସଂପନ୍ନ ହେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଦିନ ‘ହୋମ’ କରୁଥିଲେ । ଗରିବ ପିଲାଙ୍କୁ ମିଠେଇ ଓ ସାନ ସାନ ଲୁଗା ମଧ୍ୟ ବାଣ୍ଟୁଥିଲେ । ବହୁ ବୃଦ୍ଧ, କେଳା, ଘୋଡ଼ାନାଟବାଜାଙ୍କଠାରୁ ପୁରୁଣା ଗୀତ, ନାଟ, ଜଗତମାଳି ଓ କାହାଣୀ ପ୍ରଭୃତି ସଂଗ୍ରହ କରୁଥିଲେ । ଏସବୁଦ୍ୱାରା ହିଁ ନିଜର ସାହିତ୍ୟିକ ଦୃଷ୍ଟି ମେଣ୍ଟାଇ ପାରିଥିଲେ ।

ପାଠପଢ଼ା

ପ୍ରହାରାଜଙ୍କ ସମୟରେ ତାଙ୍କର ନିଜ ଗାଁ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରପୁରରେ ସେପରି କୌଣସି ବଡ଼ ଧରଣର ସ୍କୁଲ ନଥିଲା । କେବଳ ଏକ ପ୍ରାଇମେରି ସ୍କୁଲରେ ସେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପିତା ସେହି ସ୍କୁଲଟିକୁ ମାଜନର କଲେ । ମାଜନର ଶେଷ କଲାପରେ କଟକ ଯାଇ ସେଠାରେ ୧୯ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଏନ୍‌ଟ୍ରାନ୍ସ ପାସ କଲେ ।

ତଳ ଶ୍ରେଣୀରେ ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ସେ ଜଣେ ମଧ୍ୟମ ଧରଣର ଛାତ୍ର ଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବଂଧଗୁଡ଼ିକରେ ତାଙ୍କର ବହୁତ ବନାନ ଭୁଲ କରୁଥିଲେ । ଅଧିକାଂଶ ଲେଖାରେ ସେ ହର୍ଷ ଓ ଦୀର୍ଘ ଉ କାର, ଛ କାର ଓ ରୁ କାର ପ୍ରଭୃତି ଲେଖିବାରେ ଭୁଲ କରୁଥିଲେ । ଶ, ସ, ଷ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଭୁଲ ହେଉଥିଲା । କ୍ରମେ ଇଂରାଜୀ ଅଧିକା ପଢ଼ି ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କର ପ୍ରାଥମିକ ପଢ଼ାରେ ସେ ‘ବ୍ୟାକରଣ’ ଗତ ଭୁଲ କରିବାକୁ ଛାଡ଼ୁନଥିଲେ ।

ଥରେ କୁଆଡ଼େ ସେ କହିଥିଲେ- “ମୁଁ ଜଣେ ଇଂରାଜୀ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରାପ୍ତ ଯୁବକ ଥିଲି । ତଥାପି, ମୋ ଲେଖାରେ ଛ, ଛି, ଉ, ଉ, ର, ର, ଶ, ସ, ଷ ଆଦି ବିଷୟରେ ଶତ ଶତ ବର୍ଷାଶୁଦ୍ଧ ଓ ବ୍ୟାକରଣ ଦୋଷଯୁକ୍ତ ପଦ ଓ ବାକ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗମାନ ରହିଥିଲା ।”

୧୮୯୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଏନ୍‌ଟ୍ରାନ୍ସ ପାସ କରି ୧୮୯୩ରେ ଆଇ.ଏ. ପଢ଼ା ଶେଷ କଲେ । କଟକ କଲେଜିଏଟ୍ ସ୍କୁଲରେ ଏନ୍‌ଟ୍ରାନ୍ସ ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ଅତି ମେଧାବୀ ଛାତ୍ର ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଜଣେ ସହପାଠୀ ଥିଲେ ଏଶ୍ୱରୀଭୂଷଣ ରାୟ । ଏ ଦୁଇଜଣ ଏନ୍‌ଟ୍ରାନ୍ସ ଶ୍ରେଣୀରେ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ପଢ଼ି ସୁନାମ ଅର୍ଜି ଥିଲେ । ପୁଣି, ସେହି ସ୍କୁଲରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ‘ବନଙ୍କ ଲାଇବ୍ରେରୀ’ ତରଫରୁ ଦିଆଯାଉଥିବା ପ୍ରବଂଧ ପ୍ରତିଯୋଗିତାର ପୁରସ୍କାର ମଧ୍ୟ ପାଇଥିଲେ । ଏହି

‘ବନଙ୍କ ଲାଜହେରୀ’ ଶଶିଭୂଷଣ ନିଜେ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ନିଜର ଜଣେ ସହଯାତା ଏହାର ପୁରସ୍କାର ପାଇବାରୁ ଶଶିଭୂଷଣ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତି ଆଜ୍ଞାବନ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । କଟକରେ ଯେଉଁ “ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତୀ” ଥିଲେ ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି (୧) ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ, (୨) ଶଶିଭୂଷଣ ରାୟ, (୩) ବିଶ୍ୱନାଥ କର । ଏ ‘ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତୀ’ କଥା ଅନ୍ୟ ଏକ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିସ୍ତୃତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବି ।

ଆଇ.ଏ. ପାସ କଲା ପରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ଜଣେ “ଇଞ୍ଜିନିୟର” ହେବା ପାଇଁ କଳିକତାର ଶିବପୁର କଲେଜରେ ନାଁ ଲେଖାଇଲେ- ମାତ୍ର ସେଠାରେ ତାହାଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହେବାରୁ ସେ ସେଠା ପାଠ ଛାଡ଼ି ପୁଣି କଟକ ଆସି ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ବି.ଏ. ପଢ଼ିଲେ ।

୧୮୯୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ୨୬ ବର୍ଷ ବୟସରେ ସେ ବି.ଏ. ପାସ କଲେ । ପରେ ଆଉ ଦୁଇ ବର୍ଷ ପଢ଼ି ସେ ୧୯୦୦ରେ ବି.ଏଲ୍. ପାସ କଲେ । ଏହି ପରୀକ୍ଷା ପରେ ସେ ଜଣେ ଓକିଲ ହେଲେ ।

ବିବାହ-ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତି

୧୮୯୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ସାକ୍ଷୀଗୋପାଳ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବିଶ୍ୱନାଥପୁର-ନୁଆଗାଁରେ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ସେ ଆଇ.ଏ ପାସ କରିଥିଲେ ।

ଏହି ବିବାହ ପରେ ତାଙ୍କର ଦିଓଟି ସନ୍ତାନ ଜନ୍ମ ହେଇଥିଲେ—

୧ମ ପୁଅ— ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ।

୨ୟ ଝିଅ— ଲାବଣ୍ୟବତୀ ।

ଝିଅଟିକୁ ସେ ପୁରୀର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଓକୀଲ ଲୋକନାଥ ମିଶ୍ରଙ୍କ ସହିତ ବିବାହ କରିଥିଲେ— କିନ୍ତୁ କେତେକ ବର୍ଷ ପରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା ।

ପୁଅ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କର ଦିଓଟି ପୁଅ ଜୀବିତ ଅଛନ୍ତି । ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କର ୪ ବର୍ଷ ତଳେ ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଛି ।

ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାଙ୍କର ପାରିବାରିକ ଜୀବନ ସେପରି ସୁଖମୟ ନଥିଲା । ଓକିଲାତି କରି କଟକରେ ରହିବା କେତେ ବର୍ଷ ପରେ ୧୯୨୭ରେ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁତ୍ର ତାଙ୍କଠାରୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଲଗା ହୋଇ ନିଜ ଗାଁ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରପୁରରେ ରହୁଥିଲେ । ଏ ସଂବନ୍ଧରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠିରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ:—

“ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବରାଦ ଅନୁସାରେ ବାପ ସିନା ପୁଅର ମୁହଁ ଝହେଁ ନାହିଁ ମୋ ପୁଅ, ମୋ ମୁହଁ ଆଜକୁ ୧୦ ବର୍ଷ ହେବ ତାହୁ ନାହାନ୍ତି ଓ ମୋ ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ପୁଅ-ବୋହୂଙ୍କ ସଂଗେ ଗ୍ରାମରେ ଥାଆନ୍ତି ।” [୧୦/୧୦/୧୯୩୭ର ଚିଠି]

ଓକିଲାତି

୧୯୦୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବି.ଏଲ. ପାସ କଲା ପରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର କଟକରେ ରହି ଓକିଲାତି ବ୍ୟବସାୟ କଲେ । ସେତେବେଳେ କୁଳବୃଦ୍ଧ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ ଏମ୍.ଏ., ବି.ଏଲ., ସି.ଆଇ.ଇ, ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଥମ ଓ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଓକିଲ ଥିଲେ । ଏହି ମଧୁସୂଦନଙ୍କଠାରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ନିଜର ପ୍ରାଥମିକ ‘ଶିକ୍ଷାନବୀସ’ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ।

ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ସଂବଂଧରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି:—

“ସୌଭାଗ୍ୟ କ୍ରମେ ମୁଁ ଓକିଲାତି ଆରମ୍ଭ କରିବା ବେଳେ ଉତ୍କଳର ଦେଶ ହିତୈକବ୍ରତୀ, କର୍ମନିଷ୍ଠ, ବୟୋବୃଦ୍ଧ ତଥା ଜ୍ଞାନବୃଦ୍ଧ ମିଷ୍ଟର ଦାସ [ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ ଏମ୍.ଏ.; ବି.ଏଲ.; ସି.ଆଇ.ଇ]ଙ୍କୁ ଗୁରୁ ରୂପେ ପାଇବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଥିଲି ଓ ତାଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ, ରେଭେନ୍ସା ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ଆଦି କେତେକ ସାଧାରଣ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଜଣେ ନଗଣ୍ୟ କର୍ମୀ ରୂପେ କିଛି ଦିନ କର୍ମ କରିଥିଲି । ମୋ ଜୀବନର ସେହି ସ୍ମରଣୀୟ ସାତ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ଚରଣ ତଳେ ବସି ତାଙ୍କର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଈଶ୍ୱରବିଶ୍ୱାସ, ଅଧ୍ୟବସାୟ, ଦେଶସେବା, କର୍ମନିଷ୍ଠା ଓ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ଆଦି ଦେଖିବା ଯୋଗୁଁ ମୋ ଜୀବନର ଗତି ଯେଉଁ ପରି ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଛି ଓ ତାଙ୍କଠାରୁ ମୁଁ ଯେଉଁ ଅଧ୍ୟବସାୟ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ଈଶ୍ୱରନିଷ୍ଠାରୂପ ମନ୍ତ୍ର ଗ୍ରହଣ କରିଅଛି, ତାହାରି ଫଳରେ ଆଜି ଏପରି ଗୋଟିଏ ବହୁ ଆୟାସସାଧ୍ୟ, ବହୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟସାଧ୍ୟ, ବହୁ ଜନସାଧ୍ୟ ଓ ବହୁ ସମୟସାଧ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ମୋ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବପର ହୋଇଅଛି । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ମୁଁ ତାଙ୍କ ସଂସ୍ମରଣରେ ଆସି ନଥିଲେ ନାନା ବାଧାବିଘ୍ନ, ଅଭାବ ଅସୁବିଧା, ଘାତପ୍ରତିଘାତ, ଆଶା-ନୈରାଶ୍ୟ ଅତିକ୍ରମ କରି ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ଈଶ୍ୱରବିଶ୍ୱାସ ସହକାରେ ଅନ୍ୟତମ ୨୦ ବର୍ଷ ଲାଗି ଏପରି ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଶେଷ କରି ପାରି ନଥାନ୍ତି । ଗ୍ରନ୍ଥର ତିରିଶି ହଜାର ପୃଷ୍ଠା ବ୍ୟାପୀ ପାଣ୍ଡୁଲିପିର ଲେଖା ଶେଷ ହେବା ପରେ ସେ ନିଜେ ମୋ ଘରକୁ ଆସି

ପାଣ୍ଡୁଲିପିଗୁଡ଼ିକ ଦେଖି ତହିଁ ଉପରେ ହାତ ବୁଲାଇ ଦେଇ ଆଶୀର୍ବାଦ କରିଗଲେ ଏବଂ ତତ୍ପରେ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥ ଛାପା ହେବା ପାଇଁ ମୁଁ ଉଦ୍ୟମ ଆରମ୍ଭ କଲି ।”

[‘ଭାଷାକୋଷ’ ୧ମ ଖଣ୍ଡର ଅବତରଣିକା- ପୃ + - ୧]

‘ଭାଷାକୋଷ’ର ୭ମ ଖଣ୍ଡ ‘ଅବତରଣିକା’ର ୧୯ ପୃଷ୍ଠାରେ ‘ଗ୍ରନ୍ଥର ସ୍ବର୍ଣ୍ଣବାସୀ ଆଶୀର୍ବାଦକଗଣ’ଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ୧ମ ନିଜର ପିତା ଓ ୨ୟରେ ମଧୁବାବୁଙ୍କ ସଂବନ୍ଧରେ ଲେଖିଥିଲେ—

“ପିତୃକଳ୍ପ ସ୍ବର୍ଣ୍ଣତ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ ସି.ଆଇ.ଇ.କଠାରେ ମୋର ଗୁଣିତ୍ବ ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡର ଅବତରଣିକାରେ ବିବୃତ ହୋଇଅଛି ।”

ଓକିଲାତି ଆରମ୍ଭ କରିବା (୧୯୦୦)ଠାରୁ ୧୯୦୭ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ମଧୁବାବୁଙ୍କ ପାଖରେ ରହି ଓକିଲାତିର ସବୁପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷା ଓ କସରତ୍ ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ପରେ ଯାଇ ଛ’ବର୍ଷ (୧୯୦୭-୧୯୧୩) ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ନିଜର ସ୍ବାଧୀନ ବ୍ୟବସାୟ କରି ସୁଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜିଥିଲେ । ଏହି ଓକିଲାତି ବ୍ୟବସାୟରେ ସେ ଲକ୍ଷାଧିକ ଟଙ୍କା ଅର୍ଜିଥିଲେ ଏବଂ ଏହି ଅର୍ଜନରୁ କିଛି ଖରଚ କରି କଟକ କାଠଯୋଡ଼ି କୁଳରେ ଥିବା ଆଗର “ନିର୍ମାଳ୍ୟ ସ୍କୁଲ ଡାଳି”ରେ ନିଜର ପ୍ଲାୟ ଫଲ୍ଲ ଘର ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ଏହି ଘରେ ରହି ୧୯୧୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦଠାରୁ ଦୀର୍ଘ ୨୭ ବର୍ଷ କାଳ ସେ ‘ଭାଷାକୋଷ’ ରୂପକ ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଲେଖି ୭ ଖଣ୍ଡଯାକ ଛପାଇ ପାରିଥିଲେ ।

କଟକରେ ଓକିଲାତି କରି ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶା ଓ ଓଡ଼ିଶା ଗଡ଼ଜାତର ବହୁସଂଖ୍ୟକ ରାଜା ଓ ପ୍ରଜାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବେଶ୍ ପରିଚିତ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ତଦ୍ବାରା ତାହାଙ୍କର ଲୋକପ୍ରିୟତା ବୃଦ୍ଧି ସଂଗେ ସଂଗେ ଧନୋପାର୍ଜନ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲା ।

କଟକରେ ରହି ଓକିଲାତି କରି ସେ ସେକାଲର ପାଟଣା ହାଇକୋର୍ଟର ଜଣେ ‘ବିଶିଷ୍ଟ ଓକିଲ’ [ଏଡ୍ଭୋକେଟ] ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ପରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ହାଇକୋର୍ଟ ହେବା ବେଳକୁ ସେ ଏକ ପ୍ରକାର ଓକିଲାତି ଛାଡ଼ି ଅବସର ନେଇଥିଲେ ।

ଓକିଲାତିରେ ଖ୍ୟାତି— ସେ କାଳରେ ପୁରୀରେ ଭଲ ଓକିଲ ନଥିଲେ । ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ୧୯୦୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ଓକିଲାତି ଆରମ୍ଭ କରି କ୍ରମେ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜି ଥିବାରୁ ସରକାର ତାଙ୍କର କୃତିତ୍ୱ ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ୧୯୧୨/୧୩ରେ ପୁରୀର ସରକାରୀ ଓକିଲ ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । ଏହା ତାଙ୍କ ଓକିଲାତି ଜୀବନର ଏକ ବିଶେଷ ଘଟଣା ବୋଲି କୁହାଯିବ ।

ଓକିଲାତିରେ ବାଧା— ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ୧୯୧୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦଠାରୁ ‘ଭାଷାକୋଷ’ ପାଇଁ ଶବ୍ଦ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ସକାଶେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଅଂଚଳ ଓ ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଓଡ଼ିଆ ଅଂଚଳ ଏବଂ ଗଡ଼ଜାତଗୁଡ଼ିକ ବାରଂବାର ବୁଲି ସେଠାରୁ ପଦ ସଂଗ୍ରହ କରୁଥିଲେ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ସେ ୧୯୧୩ଠାରୁ ୧୯୧୯ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଲା-ପଲରେ ତାଙ୍କର ଓକିଲାତି ବ୍ୟବସାୟରେ ଘୋର ବାଧା ଘଟିଥିଲା— ଏପରିକି ନିଜର ଦୈନିକ ଖରଚ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସେ ବିଶେଷ ରୋଜଗାର ଓକିଲାତିରୁ କରି ପାରୁ ନଥିଲେ । ଏହି କାରଣରୁ ‘ଭାଷାକୋଷ’ର ୨ୟ ଖଣ୍ଡ ଛପା ଶେଷ କରିବା ପାଇଁ ଅର୍ଥାଭାବରୁ ସେ ନିଜର କଟକ ଘର ଖଣ୍ଡିକ ବନ୍ଧା ଦେଇ ଟ ୭୦୦୦ଙ୍କା ଆଣି ୨ୟ ଛପା କାର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିପାରି ଥିବାରୁ ତା ୩୦/୭/୩୨ରିଖ ଦିନର ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିଲେ— “× ଟ ୭୦୦୦ଙ୍କା କରଜ କରିବାରୁ ୨ୟ ଖଣ୍ଡ ଛପା ହେଲା- ନଚେତ ଅଧା ହୋଇ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା- ବୁଢ଼ାଦିନେ ବାସଗୃହ ବନ୍ଧକ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ହଉ- ×”

ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚା

‘ତୁଳସୀ ଦୁଇ ପତ୍ରରୁ ବାସେ’ ବୋଲି ଆମ ଦେଶରେ ଗୋଟିଏ କଥା ଅଛି । ଠିକ୍ ଏହି ନିୟମରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ଛାତ୍ରଜୀବନରୁ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବା ଦିଗରେ ମନ ପ୍ରାଣ ଦେଇଥିଲେ । ଏନଟ୍ରାନ୍ସ ପାସ କରି ଆଇ.ଏ. ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ୧୮୯୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସେ ନିଜ ଗାଁ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରପୁରରେ ଏକ ସାହିତ୍ୟିକ ସଭା ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଏହି ସଭାର ନାଁ ଥିଲା “ହରିଭକ୍ତି ପ୍ରଦାୟିନୀ-ଶିକ୍ଷା ବିବର୍ଦ୍ଧନା ସଭା”; ଗାଁଠିଲା ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ‘ହରିଭକ୍ତି’ ଜନ୍ମାଇବା ପାଇଁ ଏହାର ପ୍ରଥମ ନାମ ଏବଂ ତହିଁ ସଂଗେ ସଂଗେ ଦେଶରେ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଚାର କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ‘ଶିକ୍ଷା ବିବର୍ଦ୍ଧନା’ ନାମରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗର ନାଁ ରଖା ଯାଇଥିଲା । ପ୍ରକୃତରେ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ଲୋକମାନଙ୍କର ସେପରି ଆଗ୍ରହ ନ ଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଥମେ ଧର୍ମ ଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରାଇ ସଂଗେ ସଂଗେ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଚାର କରାଇବା ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ସେ ଏଭଳି ଏକ ସାହିତ୍ୟିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ିଥିଲେ । ଏଥିରେ ଗାଁର ଅତି ବୟସ୍କମାନେ ଭକ୍ତି ଓ ମୁକ୍ତି ଲାଭ ପାଇଁ ଏବଂ ଆଧୁନିକ ଯୁବକମାନେ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିବାପାଇଁ ଯୋଗ ଦେଉଥିଲେ । ଏହା ପଲ୍ଲୀ ପକ୍ଷରେ ଏକ ଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ ଥିଲା ।

ଏହି “ହରିଭକ୍ତି ପ୍ରଦାୟିନୀ-ଶିକ୍ଷା ବିବର୍ଦ୍ଧନା ସଭା”ର ଗୋଟିଏ ବାର୍ଷିକ ଉତ୍ସବ ରଖାଯାଇଥିଲା- ସେଥିରେ କୌଣସି ବିଶିଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ଙ୍କୁ ସଭାପତି ବରଣ କରି ସ୍ଥାନୀୟ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରାଯାଉଥିଲା ।

ଏହି ସଭାର ତୃତୀୟ ବାର୍ଷିକ ସଭାରେ କଟକର ବିଶ୍ୱନାଥ କର ଯାଇ ସଭାପତି ଆସନରେ ବସିଥିଲେ । ବିଶ୍ୱନାଥ “ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ” ମାସିକ ପତ୍ରିକାର ସଂପାଦକ ଥିଲେ । ଏହି ପତ୍ରିକାଟି ୧୯୦୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଛାପାଖାନା “ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେସ”ରେ ଛାପା ହେଲା । ତହିଁ ଆଗରୁ ପ୍ରାୟ ତିନିବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଏହା ଅନ୍ୟ ଛାପାଖାନାରେ ଛାପୁଥିଲେ ।

ବିଶ୍ୱନାଥ କର ଗୋପାଳ ପ୍ରହରାଜଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ ଗୁରୁ, ଉତ୍ସାହଦାତା ଓ ପ୍ରରୋଚକ ଥିଲେ । ତାଙ୍କରି ପ୍ରେରଣାରୁ ପ୍ରହରାଜ ନିଜର ସାହିତ୍ୟିକ କସରତ ସବୁ

ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ଚଳାଇଥିଲେ । କଟକରେ ପାଠ ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ସେ କରକଠାରୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରେରଣା ପାଇ ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇଥିଲେ । ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ହିଁ ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚାର ପଟଭୂମି ଥିଲା । ଏହି ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ ସଂବନ୍ଧରେ ବିସ୍ମୃତ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନ୍ୟ ଏକ ଅଧ୍ୟାୟ “କଟକରେ ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତି”ରେ ଦିଆଯିବ ।

ବାର୍ଷିକ ସଭାରେ ବିଶ୍ୱନାଥ କର ‘ଜୀବନ ସମସ୍ୟା’ ନେଇ ଏକ ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ । ସଭାସମିତିରେ ବକ୍ତୃତା ଦେବା ପାଇଁ କରକ ଭଳି ବକ୍ତା ଓଡ଼ିଶାରେ ଆଉ କେହି ନଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବକ୍ତୃତାକୁ “ଉଗ୍ରତା ମାଠିଆର ପାଣି ଭଳି” ଜଣେ କବି ତୁଳନା କରିଥିଲେ । [ଫକୀରମୋହନ ‘ଉତ୍କଳ ଭ୍ରମଣ’]

ଏ ସଭାର ଭାଷଣକୁ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ପ୍ରହରାଜେ ଲେଖି ରଖିଥିଲେ ଏବଂ ପରେ ସେହି ଲେଖାଟିକୁ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ରେ ଛାପିବାପାଇଁ କରଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରଥମ ଲେଖା ଦେଖି ବିଶ୍ୱନାଥ ଖୁସି ହୋଇ ନିଜର ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ରେ ଧାରାବାହିକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ କରିବାପାଇଁ ଉତ୍ସାହ ଦେଲେ । ସେହି କାରଣରୁ ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କୁ ପ୍ରହରାଜେ ନିଜର ‘ସାହିତ୍ୟିକ ଶିକ୍ଷାଗୁରୁ’ ବୋଲି ମାନିଥିଲେ ।

ସେ ସମୟରେ ଗାଁ କଥା ଓ ଗାଁଭଳି ଲୋକମାନେ ବୁଝିବା ଭଳି ଅତି ସରଳ ଓ ସୁନ୍ଦର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିବାପାଇଁ ଯେଉଁମାନେ ଯତ୍ନ କରୁଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତି, ପଲ୍ଲୀକବି ନନ୍ଦକିଶୋର ଏବଂ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ଅଗ୍ରଣୀ ଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ପଢ଼ିବାପାଇଁ ଉଚ୍ଚ ପାଠୁଆ ମଧ୍ୟ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଉଥିଲେ । ଏହି ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାପାଇଁ କଟକରେ ଏକ ‘ସାଧ୍ୟ ମିଳନ’ ସଭା ଗଢ଼ା ଯାଇଥିଲା । ଏଥିରେ ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ, କାମପାଳ ମିଶ୍ର, ଅଭିରାମ ଭଞ୍ଜ ଓ ଗୋପାଳ ପ୍ରହରାଜ ଥିଲେ ।

ଗୋପାଳ ପ୍ରହରାଜଙ୍କର ପ୍ରଥମ ସାହିତ୍ୟିକ ଲେଖା ‘ଉତ୍କଳ କାହାଣୀ’ ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ରେ କ୍ରମଶଃ ଛପା ହୋଇଥିଲା । ଏହାର ପ୍ରଥମ ପ୍ରବନ୍ଧ “ଅବୁଝାମଣା ପ୍ରଜାକୁ ପାଳବିଷ୍ଟା ମନ୍ତ୍ରୀ” ୧୩୧୩ ସାଲ ବା ୧୯୦୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ

ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା- କ୍ରମେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରବଂଧଗୁଡ଼ିକ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’, ପଂଝମୂତ’ ଓ ‘ମୁକୁର’ରେ ୧୯୦୩ାରୁ ୧୯୨୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥିଲା ।

ପ୍ରୋକ୍ତ ‘ଉତ୍କଳ କାହାଣୀ’ ବ୍ୟତୀତ ପ୍ରହରାଜେ ତାଙ୍କର କ୍ରମିକ ପ୍ରବଂଧ ‘ଦୁନିଆର ହାଲଗଲ’, ‘ଆମଘରର ହାଲଗଲ’ ପ୍ରଭୃତି ସେହି ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ଛାପିଥିଲେ । ଏ ସବୁ ପ୍ରବଂଧରେ ସେ କେବଳ ଗ୍ରାମ୍ୟ ସରଳ ବିଶ୍ୱାସୀ ସ୍ୱସ୍ଥ ବୁଝିବା ଭଳି ଅତି ସାଧୁ ଓ ମୃଦୁ ଭାଷାରେ ଲେଖୁଥିଲେ । ଏ ସବୁ ଲେଖା ପାଠ କରି ସେ କାଳର ଓଡ଼ିଶା ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗୀୟ ଜନ୍‌ସେକ୍ଟର କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟ ଗୋପାଳ ପ୍ରହରାଜଙ୍କୁ ନିମ୍ନ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ:-

“ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଆବାଳବୃଷବନିତା ବୁଝିବା ଭଳି ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିବା କେତେ କଷ୍ଟକର ତାହା ମୁଁ ଗତ ତିରିଶି ବର୍ଷ ଚେଷ୍ଟା ଓ ଅନୁଭବରୁ ବୁଝି ପାରିଅଛି । ତୁମେ ଏଥିରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେବାର ଦେଖୁ ମୁଁ ପରମ ପରିତୋଷ ଲଭୁଛି । ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ସେତେଦିନ ଯାକେ ବଂଚିନଥିବି । କିନ୍ତୁ, ମନେରଖୁଥାଅ, ଦିନେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତୁମେ ଗୋଟିଏ ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରି ଯଶସ୍ୱୀ ହେବ ।”

ପ୍ରକୃତରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ତୁଷ୍ଟ ସୁତୁଷ୍ଟ ହେଲା । ପ୍ରହରାଜେ ଲେଖୁଥିବା ଅନ୍ୟ ସବୁ ବହି ଓ ପ୍ରବଂଧଗୁଡ଼ିକ ଏଭଳି ଭାଷାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା ଏବଂ ଏ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକୁ ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷିତ ମାତ୍ରେ ଆଦର କରୁଥିଲେ ।

ତଥାପି, ପ୍ରହରାଜଙ୍କର କେତେ ଜଣ ବିଦେଷୀ ଥିଲେ- ଏମାନେ ହେଉଛନ୍ତି:-

ବାମନର ରାଜା ସୁଭଲଦେବ, ବାଲେଶ୍ୱରର ରାଜା ବୈକୁଣ୍ଠ ନାଥ ଦେ, କଟକର ଗୌରିଶଂକର ରାୟ ପ୍ରଭୃତି ।

କିନ୍ତୁ, ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ ହାତରେ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ଥିବାରୁ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭୃତି ସର୍ବଦା ଆଗେଇ ଝଲିଥିଲେ ।

କଟକରେ “ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତି”

ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ୧୯୦୦ରେ ଓକିଲାତି ପାସ କରି କଟକରେ ଯାଇ ରହିଲେ । ପୂର୍ବରୁ କଟକରେ ଆଇ.ଏ. ଓ ବି.ଏ. ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ଆଉ ଦୁଇ ଜଣ ବଂଧୁଙ୍କୁ ପାଇଥିଲେ । ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି (୧) ବିଶ୍ଵନାଥ କର ଓ (୨) ଶଶିଭୂଷଣ ରାୟ । ବିଶ୍ଵନାଥ କର ବୟସରେ ବଡ଼ ଥିବାରୁ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ତାହାଙ୍କୁ “ମୋହର ସାହିତ୍ୟିକ ଗୁରୁ, ଉତ୍ସାହଦାତା, ପ୍ରରୋଚକ ଓ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେସର ଡ୍ରାବଧାରକ” ବୋଲି ଡାକୁଥିଲେ । ସେହିପରି ଶଶିଭୂଷଣ ରାୟଙ୍କୁ ନିଜର “ସୋଦର କଳ୍ପ, ବାଲ୍ୟ ବଂଧୁ, ଯୌବନ ସହଚର, ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ସୁହୃଦ, ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ଆଜ୍ଞକୁ ୨୬ ବର୍ଷ ହେଲା ଅବୈତନିକ ସଂପାଦକ ଓ ଅର୍ଥ ସଂଗ୍ରାହକ, ଆବାଲ୍ୟସାହିତ୍ୟ ସେବା, ଗ୍ରନ୍ଥକାର ଓ ସୁଲେଖକ ଶ୍ରୀଭାଇ ଶଶିଭୂଷଣ ରାୟ ।” ବୋଲି ଲେଖିଥିଲେ ।

କଟକରେ ଏ “ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତି”ଙ୍କର ଏକ ସାହିତ୍ୟିକ ମେଣ୍ଟ ଗଢ଼ା ହେଇଥିଲା । ଏପରିକି ପ୍ରତ୍ୟେକେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରତିଦିନ ଅନ୍ତତଃ ଥରେ ଏ ତିନିହେଁଙ୍କର ଭେଟ ହେଉଥିଲା । ପରସ୍ପର ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ସଦ୍‌ଭାବ ଥିଲା ଯେ ସେ ତିନିଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକପ୍ରକାର “ପରସ୍ପର ପ୍ରଶସ୍ତି ଗାୟକ ସଂଘ” [Mutual Admiration Society] ଗଢ଼ାଯାଇଥିଲା ।

ଏ ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତି ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରକୁ କିପରି ଦେଖୁଥିଲେ ସେ କଥା ନିମ୍ନ କେତେକ ଲେଖାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯାଏ:—

ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠ ବିଶ୍ଵନାଥ କରଙ୍କୁ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ନିମ୍ନ ପ୍ରକାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି:—

୧. “Srijukta Viswanath Kar, Editor of the Utkal Shitya magazine and Proprietor of the Utkal Sahitya Press, Cuttack, ushered me to the world of letters, and my literary activities are due

to his initiative, He has been unremitting in supplying me with books, seeing the work through the press, and securing for me help and co-operation. Had it not been for his lovely interest in the publication, my life's labours would not have so soon seen the light of the day. Still if I am not spared to see the subsequent volumes published, I shall cherish the fond hope in my death-bed that Srijukta Viswanath Kar × × will not let the remaining portions lie unpublished." [vol-i 'Bhashakosa' Introduction P. xiii]

୨. “ପାଣ୍ଡୁଲିପିର ସାପି ହୋଇଥିବା ଅଂଶମାନ ମୋର ସାହିତ୍ୟଗୁରୁ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେସର ତତ୍ତ୍ୱାଧିକାରୀ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କ ହସ୍ତରେ ୧୯୩୦ ଅକ୍ଟୋବର ମାସରେ ଅର୍ପଣ କଲି । [‘ଭାଷାକୋଷ’ ୧ମ ଖଣ୍ଡ ଅବତରଣିକା-ପୃଣାଷ୍ଟା]

୩. ଭାଷାକୋଷର ସ୍ୱର୍ଗବାସୀ ଆଶୀର୍ବାଦକଗଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ✓ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କ ସଂବନ୍ଧରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ:—

“ସାହିତ୍ୟ ସେବା କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୋ ଗୁରୁ ସ୍ୱର୍ଗତ ବିଶ୍ୱନାଥ କର, ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେସର ସତ୍ତ୍ୱାଧିକାରୀ ଓ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାର ସଂପାଦକ ।”

[‘ଭାଷାକୋଷ’ ୨ମ ଭାଗ- ଅବତରଣିକା- ପୃ ୧୯]

ଶ୍ରୀ ଶଶିଭୂଷଣ ରାୟଙ୍କ ସଂବନ୍ଧରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ଲେଖିଥିଲେ:—

“ମୋ ସୋଦରଜନ୍ମ ବାଲ୍ୟବ୍ୟୟ, ଯୌବନ ସହଚର, ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ସୁହୃଦ୍, ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ଆଜକୁ ୨୬ ବର୍ଷ ହେଲା ଅବୈତନିକ ସଂପାଦକ ଓ ଅର୍ଥ ସଂଗ୍ରାହକ, ଆବାଲ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ସେବାବ୍ରତୀ, ଗ୍ରନ୍ଥକାର ଓ ସୁଲେଖକ ଶ୍ରୀ ଭାଇ ଶଶିଭୂଷଣ ରାୟ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥାଇ କଟକର ‘ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭବନ’ଠାରୁ ଧବଳେଶ୍ୱର ଦ୍ୱାପସ୍ତ ‘ନିଜୁତ ନିଲୟ’ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାପ୍ତାହିକ ଧାଁ ଧପଡ଼ରେ

ଲାଗି ଥାଆନ୍ତି । ଆଜକୁ ୫୬ ବର୍ଷ ହେଲା ଦୁହିଁଙ୍କି ଦୁହେଁ ସଂସାରରେ, ସମାଜ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ, ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ, ଶିକ୍ଷା-କ୍ଷେତ୍ରରେ କେତେ ଧକମଧକା, ତୋଡ଼ମାଡ଼ ସହିଛୁଁ ଓ ରାଜଦରବାରଠାରୁ ମୁଲିଆଙ୍କ କୁଡ଼ିଆ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗସ୍ତ କରିଛୁଁ । ‘କଳିଷଠା’ ଚପିବାରୁ କଟକରେ ରହିବାଯାକେଁ ଦୁହିଁଙ୍କର ଦିନରେ ଅନ୍ତତଃ ଥରେ ଭେଟ ହେବା ପାଇଁ ଦୁହେଁ ଚୁକ୍ତିରେ ପରସ୍ପର ବନ୍ଧା । ମୁଁ ତାଙ୍କ ‘ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଚିନ୍ତା’ ପାଇଁ ଉପକରଣ ଯୋଗାଇଛି- ସେ ମୋ ‘ଭାଷାକୋଷ’ ପାଇଁ ଉପାଦାନ ଯୋଗାଇଛନ୍ତି । ଭାଷାକୋଷ ପାଇଁ ସାହାଯ୍ୟଦାତାଙ୍କ ପାଖେ ମୋ ସଂଗେ ଓ ଏକୁଟିଆ ଅଳି ଓ କଳି କରି ଚଳି, ଛଳି, ଚଳି ଓ ଜଳି, ବହୁ ଦୁଃଖ ଅଂଗେ ନିଭେଇ ଅଛନ୍ତି । ଏ ସବୁର ଅବତାରଣାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହିକି, ତାଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହାତିଶଯ୍ୟ, ବିଗ୍ରହାତିଶଯ୍ୟ ଓ ଦୁର୍ଗ୍ରହାତିଶଯ୍ୟକୁ ଏଡ଼ି ନପାରି “ପରସ୍ପର ପ୍ରଶସ୍ତି ଗାୟକ ସଂଘ” [Mutual Admiration Society] ସଭ୍ୟ ରୂପେ ତାଙ୍କ ପ୍ରବଚନ ନିମ୍ନଲିଖିତ ସାର୍ବଫିକେଟ ଏଠାରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କଲି ।”

ଶଶିଭୂଷଣ ରାୟ ଗୋପାଳ ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ସଂବନ୍ଧରେ ନିମ୍ନ କେତେକ ଧାଡ଼ି ଲେଖୁଥିଲେ:-

“ଭାଷାକୋଷକାର”

“ସଂସାରରେ ମନୁଷ୍ୟର ଅନେକ ଦିଗ ଥାଏ, ସଂସାରାକୁ ଅନେକ ଆଡ଼େ ବ୍ୟାପ୍ତ ରହିବାକୁ ହୁଏ, ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରହରାଜଙ୍କର ଯେବେ କୌଣସି ଦିଗ ଥାଏ, ଯେବେ ସେ ସମଗ୍ର ଜୀବନରେ କିଛି ଆରାଧନା କରି ଥାଆନ୍ତି, ତେବେ ତାହା ଏକମାତ୍ର ଜ୍ଞାନ । ସଂସାରରେ ମୋହର ଯେଉଁ ସମସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସହିତ ପରିଚୟ ହୋଇଅଛି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣକୁ ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଭଳି ଜ୍ଞାନର ଅନନ୍ୟନିଷ୍ଠ ସେବକ ଦେଖିନାହିଁ । ଉତ୍ସାହ ସଂପନ୍ନ ଯୁବକର କ୍ଲାନ୍ତି ଅଛି; କିନ୍ତୁ ଶାସ୍ତ୍ର ଚିନ୍ତାରେ କିଂବା ସଂସାରର ଯେ କୌଣସି ଜ୍ଞାନଚର୍ଚ୍ଚାରେ ପ୍ରହରାଜଙ୍କର କେବେ କ୍ଲାନ୍ତି ଦେଖିପାରିଛି ବୋଲି ମୋହର ସ୍ମରଣ ହେଉନାହିଁ ।

ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତାଶକ୍ତି ଦର୍ଶନରେ ବିସ୍ମିତ ଓ ଅବାକ୍ ହେବାକୁ ହୁଏ । ମୁଁ ଦେଖୁଅଛି, ଶାସ୍ତ୍ରର ସାହାଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ ନକରି ସୁଦ୍ଧା ସେ କେବଳ ନିଜର ଚିନ୍ତା ପ୍ରଭାବରେ କୌଣସି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଦୃଢ଼ତା ସହକାରେ କହି ଅଛନ୍ତି- ଏହା ଏହିପରି ହେବ ।

ପ୍ରହରାଜେ ଯେ ରାଶି ରାଶି ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଧ୍ୟୟନ କରନ୍ତି ତାହା ନୁହେଁ, ସେ ଅଳ୍ପ ଅଧ୍ୟୟନ କରନ୍ତି, ମାତ୍ର ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଧିକ । କେତେଗୁଡ଼ିଏ ମାତ୍ର ଶବ୍ଦ ଆୟତ୍ତ କରି ସେ ସବୁଝ ରହିବା ଲୋକ ନୁହନ୍ତି । ସେ ଯାହା ଧରିବେ ତାଙ୍କୁ ଭାଙ୍ଗି ରୁଷ୍ଟ କରି ତାହାର ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳରେ କିଂବା ମର୍ମସ୍ଥଳରେ ପ୍ରବେଶ ନକରି ବିଶ୍ରାନ୍ତ ହେବେ ନାହିଁ । ଅସଲ ଖାଣ୍ଡି ଦ୍ରବ୍ୟ ଖୋଜି ବାହାର କରିବା ହିଁ ତାଙ୍କର ରୀତି ।

ତାଙ୍କ ହୃଦୟ କୌଣସି ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ସଂସ୍କାରରେ କଲୁକ୍ଷିତ ନୁହେଁ । ପକ୍ଷପାତିତା ତାହାଙ୍କୁ ସତ୍ୟ ପଥରେ ଅନ୍ଧ କରିଦେଇ ନାହିଁ । ସେ ନିଜର କୁ ଦେଖନ୍ତି । ମାତ୍ର ଅନ୍ୟର ସୁ ଦେଖନ୍ତି । ମୁଁ ଦେଖୁଅଛି- ସେ କୌଣସି ସାଂପ୍ରଦାୟର କୌଣସି ଅନୁଷ୍ଠାନର ବହିର୍ଭାଗ ନ ଦେଖି ଅନ୍ତର୍ଭାଗରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ ତାହାର ତତ୍ତ୍ୱ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ।

ତାଙ୍କର ସରଳତା ପଂଚମ ବର୍ଷୀୟ ଶିଶୁ ଭଳି । ମୁଁ ଏହା ଦେଖୁଛି ଓ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ତାହାଙ୍କ ଆଖିର ବ୍ୟବହାର ସମସ୍ତ ହିଁ ପ୍ରୟୋଜନାନୁସାରେ । ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରଥା ବୋଲି ତାଙ୍କ ନିକଟରେ କିଛି ହିଁ ନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ପ୍ରୟୋଜନ; ସେ ସେତିକି କରିବେ । ଆହାର ବିହାର ବସନ ପରିଚ୍ଛଦ ପ୍ରଭୃତି ସର୍ବତ୍ର ହିଁ ତାହାଙ୍କର ଏହି ନିୟମ ଅବ୍ୟାହତ ଭାବରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ । ପ୍ରୟୋଜନର ଅତିରିକ୍ତ ସେ କିଛି ହିଁ କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

କୌଣସି ଲେଖାରେ ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାହାଙ୍କୁ ଏହି ନିୟମରେ ପରିଚ୍ଛଳିତ ହେବା ଦେଖାଯାଏ । ହୃଦୟର ଭାବ ଯଥାଯଥ ରୂପେ ସୁବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇପାରେ । ଏଭଳି ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗରେ ତାହାଙ୍କ ଭଳି ନିପୁଣ ଲେଖକ ମୁଁ ବୋଧହୁଏ ଦେଖୁନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ବାକ୍ୟରେ ଭାବସଂପଦ କିଭଳି ସୁଖରୁ

ରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ, ଯେଉଁମାନେ ତାହାଙ୍କ ଲେଖା ପଢ଼ିଛନ୍ତି ସେମାନେ ଜାଣନ୍ତି । ଭାଷାକୁ ପରିଷ୍କୃତ କରିବା ସକାଶେ ନବ ନବ ଶବ୍ଦ ଉଦ୍ଭାବନରେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାଙ୍କର ବିଚିତ୍ର ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ମିଳେ । ତାହାଙ୍କର ‘ଉତ୍କଳ କାହାଣୀ’, ‘ଦୁନିଆର ହାଲଝଲ’, ‘ବାଇମହାନ୍ତି ପାଞ୍ଜି’, ‘ଆମଘରର ହାଲଝଲ’, ‘ନନାଙ୍କ ବସ୍ତାନି’, ‘ଭାଗବତ ଟୁଙ୍ଗାରେ ସଂଧ୍ୟା’, ‘ଜେଜେବାପାଙ୍କ କାହାଣୀ’ ପ୍ରଭୃତି ରଚନାବଳୀରେ ଏଥିର ବିଶିଷ୍ଟ ପରିଚୟ ରହିଅଛି ।

ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ରଚନାବଳୀର ମୂଳ କେଉଁଠାରେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ଅନ୍ତରରେ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ କଅଣ ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଗୋଟିଏ କଥାରେ ଦିଆଯାଇପାରେ । Sir Walter Scottଙ୍କ ପରି ସେ Wizard of Orissa- ଓଡ଼ିଶାର ଅପୂର୍ବ ଯାଦୁକର । ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଉପାସକ । ସେ ତାଙ୍କ ରଚନାରେ ପ୍ରାୟ ସବୁ ରସର ଅବତାରଣା କରିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସର୍ବତ୍ର ତାହାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ଯାହା ସୁନ୍ଦର ଓ ଶୋଭନ କିଂବା ମନୋରମ ତାହା ଉପରେ ନିବଦ୍ଧ ରହିଥାଏ । ଜୀବନରହସ୍ୟର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସେ ଯାହା କରିଅଛନ୍ତି ତହିଁରେ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟର ଦିଗ ଫୁଟି ଉଠିନାହିଁ । ସଂସାରର ଆରତ ବ୍ୟବହାର ଦେଖି ସେ ବିରକ୍ତ ଓ ବିଷଷ୍ଟ ନ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନର ଅତିହୀନ କଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅବନତ ଅଂଶରୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଚୟନ କରିଅଛନ୍ତି । ଅତ୍ୟାଶ୍ରୟ, ଅବିଶ୍ରୟ, ଅନାଶ୍ରୟ ପ୍ରଭୃତି ଏ ଜାତିକୁ କେତେ ଶତାବ୍ଦୀ ହେଲା ଜର୍ଜରିତ କରିଅଛି । ସାମାଜିକ କୁପ୍ରଥା ଜାତିର ମେରୁଦଣ୍ଡକୁ ଦୁର୍ବଳ କରିଅଛି । ସ୍ୱାର୍ଥପରତା, ନୀଚତା, କାପୁରୁଷତା, ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା ଓ ଅଜ୍ଞତା ପ୍ରଭୃତି ଏ ସବୁରେ କ୍ଷଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ଏ ସମସ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରହରାଜେ ଉତ୍କଳର ଅତୀତ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନର ଅନ୍ତରରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଶଶି ସଂଚିତ ଅଛି, କେବଳ ଏଭଳି ଅଭାବରେ ଓ ଜଂଗିତରେ ତାହାଙ୍କର ରଚନାବଳୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଏଭଳି ସରସତା ଓ ପ୍ରୀତି ମୂଳରେ ତାହାଙ୍କର ତୀବ୍ର ସ୍ୱଦେଶାନୁରାଗ ହିଁ କାରଣ ରୂପେ ବିଦ୍ୟମାନ । ଉତ୍କଳାୟଙ୍କ ମନରେ ପୌରୁଷର ଅଭିମାନ ଜାଗ୍ରତ କରିବାକୁ ପ୍ରହରାଜେ ଅଗ୍ରଣୀ । ଏ କାଳରେ ଦେଶକୁ ପୁଂଖାନୁପୁଂଖ ରୂପେ ଜାଣିବା ସକାଶେ ଝରିଆଡ଼େ ଗୋଟିଏ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଯାଉଛି ଓ ଦୁଃଖ ଦୈନ୍ୟ କଳୁଷ ଓ ଦୌର୍ବଲ୍ୟ ଦୂର କରି ପ୍ରକୃତ ସଂସ୍କାର କରିବା ସକାଶେ କିଂବା ଜାତିକୁ ଉନ୍ନତ କରିବା ସକାଶେ ବାସନା ଦୃଷ୍ଟ ହେଉଅଛି । ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଯୌବନ କାଳରେ ଏହା

ଅସଂଭବ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଆଜି ଏହା ସମ୍ଭାବ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଆସିଅଛି । ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରହରାଜେ କୃତଜ୍ଞତାର ଅଧିକାରୀ ।

ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ବିଷୟ ଓ ଭାବରାଶି ଘେନି, ତାହାଙ୍କ ରଚନାଗୁଡ଼ିକର ଶିକ୍ଷା ଘେନି ମତଦୈଧ୍ୟ ଥାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କର ଭାଷା ଓ ରୀତି ବିଷୟରେ ସହୃଦୟ ସମାଜରେ ଐକ୍ୟମତ୍ୟ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ । ଏ ଭାଷାର ତୁଳନା ନାହିଁ କିଂବା ଏ ରୀତିର ଦ୍ୱିତୀୟ ନାହିଁ । ସମ୍ରାଟଙ୍କ ନାମାଙ୍କିତ ରଜତ ଖଣ୍ଡ ଭଳି ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ରାଜ୍ୟରେ ଏହି ରୀତି ହିଁ ଚଳିବ । ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ମୁଦ୍ରା ଭେଣ୍ଡି ହୁଏତ ଭେଲ କିଂବା ଓଜନରେ ଭାରି ଓ ଆବାଜରେ ବୋଦକା । ରଚନାର ପ୍ରଧାନ ଗୁଣ ଏବଂ ପ୍ରଥମ ପ୍ରୟୋଜନ ସରଳତା ଓ ସ୍ପଷ୍ଟତା । ଯେଉଁ ରଚନା ଆବାଳବୃଦ୍ଧବନିତା ସମସ୍ତେ ବୁଝି ପାରନ୍ତି ଏବଂ ପଢ଼ିବା ମାତ୍ରେ ଯାହାର ଅର୍ଥ ବୁଝାଯାଏ, ଅର୍ଥଗୌରବ ଥିଲେ ତାହା ସିନା ସର୍ବୋକୃଷ୍ଟ ରଚନା ।

ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଭାଷା ପାଠକଙ୍କୁ ଆତଙ୍କରେ କଣ୍ଠକିତ କରେ, ଭକ୍ତିରେ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ କରେ, କେବେ ଅବା ଚନ୍ଦ୍ରିକୋଦ୍ଭଳ ବାସନ୍ତୀ ନିଶୀଥରେ କୋକିଳର କୁହୁ ରାବ ଭଳି ହୃଦୟକୁ ନବୀନ ସୁଖସ୍ୱପ୍ନରେ ବିହ୍ୱଳ କରି ପକାଏ, କେବେ ଅବା ସକଳ ବନ୍ଧନବିହୀନ ଜୀବନୁକ୍ତ ବୈରାଗୀଙ୍କ ଉଦାସୀନ ବାଣୀ ଭଳି ଗୃହହରା କରି ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣକୁ ପରପାରର ପଥକ ଭଳି ଉପେକ୍ଷାର ମନ୍ତ୍ରରେ ମୁଗ୍ଧ କରିଦିଏ । ଏ ଭାଷା ବଳରେ ସକଳ ସୁଖର ଆଧାର, ଶାନ୍ତିର ତୀର୍ଥକ୍ଷେତ୍ର ଉତ୍କଳର ଗୃହସ୍ଥ ମନ୍ଦିର ଚକ୍ଷୁ ସମ୍ମୁଖରେ ଭାସି ଉଠିଯାଏ । ପରନ୍ତୁ ସରଳତା ଓ ସ୍ପଷ୍ଟତା ଗୁଣରୁ ଅତି ଜଟିଳ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ବିଷୟକୁ ମଧ୍ୟ ସରସ ଓ ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ କରିଅଛି- ଏହି ଭାଷା । ଆଧୁନିକ ରୀତି ସମସ୍ତରେ ନୂତନତ୍ୱ କିଂବା ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଥାଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ସାର୍ବଜନୀନ ଉପାଦେୟତ୍ୱ ନଥାଏ । ଏଭଳି ପ୍ରସନ୍ନତା କିଂବା ଏଭଳି ଅପ୍ରତିହତ ପଦସୁରଣ ନଥାଏ । ପଦ ପ୍ରୟୋଗରେ ଯେ ଗୋଟିଏ ଅନୁପାତ ରକ୍ଷା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ- ଗୋଟିଏ ସୁଷମାର ଅନୁପାତ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ । ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ରୀତି ତାହାର ଅଦ୍ୱିତୀୟ ନିଦର୍ଶନ । ସେ ମାତ୍ରା, ସେ ସୁଷମାରକ୍ଷାର ନିୟମ ସୂତ୍ରାକାରରେ ନିବଦ୍ଧ କରିବା କଠିନ ।

ପ୍ରହରାଜଙ୍କ[ରଚନା] ପ୍ରତିଭା ପୁସ୍ତକ ବର୍ଣ୍ଣିତ ପୁରୁଷକୁ ଭଳି ଅସଂଖ୍ୟ ବାହୁ ପ୍ରସାରିତ କରି ‘ଭାଷାକୋଷ’ରେ ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ଚିନ୍ତାର ଯାବତାୟ ଅଂଗକୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ ହୋଇଅଛି ।

ଯେଉଁ ଉତ୍କଳଗୌରବ ପ୍ରକାଶ ଭାଷାକୋଷର ପବିତ୍ରୋଦ୍ଧାନ ରକ୍ଷା ପ୍ରଭାବରେ ସାହିତ୍ୟ ଗଗନ ସମଜ୍ଜଳ, ତାହାର ପରିଚୟ ଅନାବଶ୍ୟକ । ସାହିତ୍ୟର ମୃତସଞ୍ଚାରୀ ସୁଧାଧାର । ବ୍ୟତୀତ ଯେଉଁ ଜାତି ସଂଜୀବିତ, ଉଦ୍‌ଘାପିତ ଓ ଦେଶାତ୍ମବୋଧରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ନପାରେ- ଜାତୀୟ ଜୀବନ ସଂଗଠନର ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଉପାଦାନ- ଗୌରବ ଗର୍ବ -ମନାଷୀ ଓ ପ୍ରତିଭାର ଦାନ ସ୍ୱରୂପ ଏହି ଭାଷାକୋଷରୁ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ସ୍ୱଦେଶ ଓ ସ୍ୱଧର୍ମ ମହିମାରେ ଉଦ୍‌ବୋଧିତ ହୋଇ ସେ ଜାତି ନିଜକୁ ଧନ୍ୟ ଓ କୃତାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ କରୁଥିବ ।

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଗୋଟିଏ ମହତ୍ ବାକ୍ୟ ଅଛି- “ଯାହା ନାହିଁ ଭାରତେ, ତାହା ନାହିଁ ଭାରତେ ।” ଏହି ଭାଷାକୋଷରେ କଅଣ ନାହିଁ ? ଗ୍ରନ୍ଥକାରଙ୍କର ବିଗତ ୨୭ ବର୍ଷ ବ୍ୟାପୀ ପ୍ରଗତି ପରିଶ୍ରମ, ଅଭୂତପୂର୍ବ ନିଷ୍ଠା, ଉଦ୍‌ଘାପନାପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକାଗ୍ରତା, ଅସାଧାରଣ କ୍ଷମତା ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ଐକାନ୍ତିକ ନିଷ୍ପତ୍ତିଶୀଳତା ଏଡ଼େ ବଡ଼ ପ୍ରକାଶ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ସାଫଲ୍ୟ ମଣ୍ଡିତ କରିଅଛି । ଅତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସବୁଥିରେ ହିଁ ତାହାଙ୍କର ଅସାମାନ୍ୟ କୃତିତ୍ୱ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ବିସ୍ମୟ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଦରବାରରେ ଯାହାଙ୍କର ସମ୍ମାନ, ତାହାଙ୍କଠାରେ ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ର ଓ ନୀଚ ସ୍ତରର ହରିଜନ ସୁଲଭ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦକ୍ଷତା ଦେଖି କିଏ ବିସ୍ମିତ ତଥା ପୁଲକିତ ନହେବ ?

ବଂଶ ଦେଶରେ ଗୋଟିଏ କଥା ଅଛି- ‘ଯୋତା ସିଲାଇଠାରୁ ଚଣ୍ଡୀପାଠ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ’ । ପ୍ରହରାଜଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀ ଦେଖିଲେ କେଉଁ କଥାରେ ସେ ଦକ୍ଷ ନୁହଁନ୍ତି, ଏହା ବୁଝି ହେବ ନାହିଁ । ମୁଗ ଭାଜି ଚକିରେ ରଗଡ଼ି କୁଳାରେ ପାଛୁଡ଼ି ତାଲି ରାନ୍ଧିବା, ବାସନ ମାଜିବା, ଅଳ୍ପ ବିସ୍ତର ବଡ଼େଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା, ପାନ ଭାଂଗିବାଠାରୁ ଘର ଝାଡ଼ି ପରିଷ୍କାର କରିବା, ଗୋବରରେ ଘଷି ପାରିବା, କୁକୁର ବିଷ୍ଣା ସ୍ୱହସ୍ତରେ ଉଠାଇ ନେବା, ନିଜର ତଥା ଅପରର ପୁରିଷ ଉଠାଇବା ପ୍ରଭୃତି କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ସବୁବେଳେ ସିଦ୍ଧ ହୁଏ । ଏଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣୋଚିତ କର୍ମ କର୍ମାଣିରେ ସେ

ଧୁରନ୍ଧର । ଶିବ, ବିଷ୍ଣୁ, କାଳୀ, ଦୁର୍ଗା, ଗଣେଶ, ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ପୂଜାର ଓ ହୋମର ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ମନ୍ତ୍ରସମୂହ ତାହାଙ୍କର ଏକ ପ୍ରକାର କଣ୍ଠସ୍ଥ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମର ସାନଠାରୁ ବଡ଼ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅସାମାନ୍ୟ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ହେଲେ ହେଁ ତାହାଙ୍କର ହୃଦୟ ମାନବିକତା ଓ ପ୍ରେମପ୍ରବଣତାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ମାନବର ଭ୍ରାତୃତ୍ୱ ତାହାଙ୍କ ନିକଟରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ମୁଖୋଚ୍ଚାରିତ ବାକ୍ୟ ନୁହେଁ- ସଜୀବ ଓ ସତ୍ୟ ଆଦର୍ଶ ରୂପେ ବିଦ୍ୟମାନ । ଧନୀ, ନିର୍ଧନ, ଉଚ୍ଚ, ନୀଚ ସକଳ ଅବସ୍ଥାର ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ସେ ସମାନ ଭାବରେ ମିଶି ସୁଖୀଙ୍କ ସୁଖରେ ସୁଖୀ ହୋଇ ଓ ଦୁଃଖୀଙ୍କ ଦୁଃଖରେ ନୟନ ଅଶ୍ରୁସିକ୍ତ କରି ନିଜର ମହତ ହୃଦୟର ପରିଚୟ ଦେବା ଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରି ଥାଆନ୍ତି ।

ସେ ଧନୀ ହେବା ସକାଶେ କେବେ ହେଁ ଆକାଂକ୍ଷା କରିନାହାନ୍ତି । ତାହାଙ୍କ ମତରେ ଅର୍ଥ ସଂଚୟ କିଂବା ବ୍ୟବସାୟ ବାଣିଜ୍ୟରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟତା ମନୁଷ୍ୟ ଶକ୍ତିର ସତ୍ୟ କିଂବା ପ୍ରକୃତ ପରିଚୟ ନୁହେଁ । ପୃଥିବୀରେ ମୁଦ୍ରା ନାମକ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ସେ ପରମାରାଧ୍ୟ ବସ୍ତୁ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି ନାହିଁ । କେବଳ ଗ୍ରାସାହ୍ଲାଦନ ସକାଶେ ଓ ପରୋପକାରପାଇଁ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ଅର୍ଥରେ ସେ ସର୍ବଦା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ । ପରୋପକାର ସକାଶେ ତାଙ୍କର ଯତ୍ନସାମାନ୍ୟ ଆୟରୁ ସେ ଅକାତର ବ୍ୟୟ କରିବାକୁ କଦାପି କୁଣ୍ଠିତ ନୁହନ୍ତି । ଏହା ତାହାଙ୍କର ପ୍ରାତ୍ୟହିକ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଣାଳୀ ।

ତାହାଙ୍କର ସମୁଦ୍ଧଳ ମଧୁର ଓ ସର୍ବଚିରରଞ୍ଜନ ମୂର୍ତ୍ତି ସର୍ବଦା ମୋ ନେତ୍ର ପଥରେ ପ୍ରତିଭାତ । ତାହାଙ୍କର ପ୍ରଶସ୍ତ ଲଲାଟ, ଅସାଧାରଣ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଆକର୍ଷ ବିହୃତ ନୟନଦ୍ୱୟ ଏବଂ ହାସ୍ୟବିକଶିତ ସ୍ଥୂଳ ଓଷାଧର ମୁଖମଣ୍ଡଳର ଶୋଭାବର୍ଦ୍ଧନ କରୁଅଛି । ତାହାଙ୍କର ଓଷାଧର ବିନିର୍ଗତ ମଧୁମୟ ବାକ୍ୟ ସତତ ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତିର ଓ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନମତିତ୍ୱର ପରିଚୟ ଦେଇଥାଏ । ସଂସାର ଚିତ୍ରା ତାହାଙ୍କର ଉନ୍ନତ ଅନ୍ତଃକରଣରେ କେବେ ଉଦ୍‌ଘୋର ସ୍ଥାନ ଗ୍ରହଣ କରେ ନାହିଁ । କୌଣସି ପ୍ରକାର ସାଂସାରିକ ତାପ ତାହାଙ୍କୁ କେବେ ବିଚଳିତ କରିବା ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିନାହିଁ । ସେ ସର୍ବଦା ହିଁ ଆନନ୍ଦମୟ, ସବୁବେଳେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆନନ୍ଦବର୍ଦ୍ଧନ ଓ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ରୂପେ ବିବେଚିତ । ତାହାଙ୍କ ଭାବବ୍ୟଞ୍ଜକ ମୁଖଶ୍ରୀ ଉଚ୍ଚବଂଶଜାତ, ଧୀମାନ୍ ଓ ଆତ୍ମଶକ୍ତିରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ପୁରୁଷ ପୁଂଗବ ପରି । ତାହାଙ୍କ ଦେହ ଓ ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ

ବାଉଁଶ୍ୟର ଚିହ୍ନ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ମୁଦ୍ରିତ ହେଲେ ହେଁ ଯୁବକ ସୁଲଭ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ଶକ୍ତି, ସରସ ପଣ ଓ ଉତ୍ସାହ ବହୁତ ପରିମାଣରେ ତାଙ୍କଠାରେ ଆତ୍ମ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛି ।”

ପ୍ରୋକ୍ତ ଲେଖାବଳୀରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜାଣି ହୁଏ ଯେ କଟକର ଏ ‘ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତୀ’- ବିଶ୍ବନାଥ କର, ଶଶିଭୂଷଣ ରାୟ ଓ ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ- ଏକତ୍ର ମିଶି ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟିକ ମେଣ୍ଟ ବାନ୍ଧିଥିଲେ ତାହା ବାସ୍ତବରେ ଏକ ଆଦର୍ଶ ଅନୁକରଣୀୟ ବସ୍ତୁ ଅଟେ । ଏ ମେଣ୍ଟଦ୍ବାରା ସେମାନେ ଯେଭଳି ସାହିତ୍ୟିକ ଆଲୋଚନା କରିପାରୁଥିଲେ ସେଭଳି ଜନପ୍ରିୟ ହୋଇଥିଲେ । କରଙ୍କର ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେସ’ଟି ଏମାନଙ୍କପାଇଁ ସର୍ବଦା ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଥିଲା । ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ମାସିକ ପତ୍ରିକାରେ ଶଶିଭୂଷଣଙ୍କର ଧାରାବାହିକ ଲେଖା ‘ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଚିନ୍ତା’ ଏବଂ ପ୍ରହରାଜଙ୍କର ‘ଆମ ଘରର ହାଲଗୁଲ’, ‘ନନାଙ୍କ ବସ୍ତାନି’ ଓ ‘ଦୁନିଆର ହାଲଗୁଲ’ ପ୍ରଭୃତି ଛପା ହେଉଥିଲା । ଏ ସବୁ ଲେଖା ନେଇ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ବହୁକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜର ଅଙ୍ଗ ପୁଷ୍ଟ କରି ଆସିଥିଲା ଏବଂ ତତ୍କାଳୀନ ଦେଶର ଶିକ୍ଷାବିତ୍ମାନେ ଏହି ପତ୍ରିକା ଜରିଆରେ ନିଜର ସମସ୍ତ ସାହିତ୍ୟିକ କସରତ କରୁଥିଲେ ।

ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ

ସାତଖଣ୍ଡ ‘ଭାଷାକୋଷ’ ବ୍ୟତୀତ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ନିମ୍ନ ପାଞ୍ଚଖଣ୍ଡ ପୁସ୍ତକ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ଛାପି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ:—

- (୧) ଉତ୍କଳ କାହାଣୀ
- (୨) ବାଇମାହାନ୍ତି ପାଞ୍ଜି
- (୩) ବାଇଦାସଙ୍କ ଭଜନ ଓ ଶିଶୁଗୀତ
- (୪) ଭାଗବତ ଚୁଂଗୀରେ ସଂଧ୍ୟା
- (୫) ତଗଜମାଳି ବଚନ   ୧ମ ଓ ୨ୟ ଭାଗ
ପ୍ରବଚନ ଓ ସାରବଚନ

ଏ ପାଞ୍ଚଖଣ୍ଡ ପୁସ୍ତକର ବିଶେଷ ପରିଚୟ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଯିବ:—

- (୧) “ଉତ୍କଳ କାହାଣୀ”— ତେର ଗୋଟି କାହାଣୀ ନେଇ ଏ ପୁସ୍ତକଟି ଲେଖାଯାଇଥିଲା । ଏହାର ପ୍ରଥମ କାହାଣୀ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାର ୧୩୧୩ ସାଲ ଫାଲଗୁନ ସଂଖ୍ୟାରେ ବାହାରିଥିଲା । ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ହିସାବରେ ଏହା ଆଜକୁ ୫୩ ବର୍ଷ ତଳର ଲେଖା— ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୦୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ କାହାଣୀର ପ୍ରଥମ ପ୍ରବନ୍ଧ “ଅବୁଝାମଣା ରଜାକୁ ପାଳବିଷ୍ଣା ମନ୍ତ୍ରୀ” ଲେଖା ଯାଇଥିଲା । ଛାତ୍ର ଜୀବନରେ ନିଜ ଗାଁରେ ଯେଉଁ “ହରି ଭକ୍ତି ପ୍ରଦାୟନୀ ଶିକ୍ଷା ବିବର୍ଦ୍ଧନୀ” ସଭା ଗଢ଼ିଥିଲେ ସେହି ସଭାର ତୃତୀୟ ବାର୍ଷିକୀ ସଭାରେ ସଭାପତି ବିଶ୍ବନାଥ କର ଦେଇଥିବା ଭାଷଣ ‘ଜୀବନ ସମସ୍ୟା’ ପ୍ରହରାଜେ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ଟିପି ରଖିଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧ ଦେଖି କର ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଧାରାବାହିକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖି ‘ସାହିତ୍ୟ’କୁ ଦେବା ପାଇଁ ଦାବି କରିଥିଲେ ! ଫଳରେ ‘ଉତ୍କଳ କାହାଣୀ’ର ଅନ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଛାପା ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ୧ମଠାରୁ ୮ମ ଯାଏଁ

‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ରେ- ମଧ୍ୟସ୍ଥ ୫ମ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ‘ଧାନଟି ଭିତରେ ଚଢ଼ିଲଟିଏ’ ପଂକ୍ତମୃତ ୧ମ ସଂଖ୍ୟା, ୧୩୨୮ ସୁନିଆଁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ୧୨ଶଟି ‘ମାଡ଼ହାଣ୍ଡିକଥା’, ‘ମୁକୁର’ ୧୩୩୦ ସଂଖ୍ୟାରେ ଛାପା ହେଲା- ଅନ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ୯, ୧୦, ୧୧, ୧୩ ଏ ଋଷୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ପରେ ସଂଯୋଗ କରାଯାଇଥିଲା ।

ଏ ପୁସ୍ତକର ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ୧୯୨୦ ଏବଂ ୨ୟ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ସଂସ୍କରଣ କଟକ ଟ୍ରେଡ଼ିଂ କଂପାନୀଦ୍ବାରା ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଛି । ସମୁଦାୟ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ୧୧୪ ପୃଷ୍ଠା ଓ ମୂଲ୍ୟ ଏକ ଟଙ୍କା ଆଠ ଅଣା ମାତ୍ର । ଏ କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକ ଏପରି ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ଲେଖାଯାଇଛି ଯେ ଥରେ ଆରମ୍ଭ କଲେ ସମୁଦାୟ କାହାଣୀ ଶେଷ ନକରି ରହି ହୁଏ ନାହିଁ । ପୁରୁଣାକାଳିଆ ରଜା, ରାଣୀ, ପାତ୍ର, ମନ୍ତ୍ରୀ, କରୁଆଳ ପ୍ରଭୃତି କଥା ଆଜିକାଲିର ଅତ୍ୟଧୁନିକ ପାଠକପାଢ଼ି ସ୍ବାଦ୍ୟ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କଥାଗୁଡ଼ିକ ଏପରି ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ସଜାଇ ଦିଆଯାଇଛି ଯେ ଗୋଟିଏ କଥା ଶେଷ କରୁ ନ କରୁ ଅନ୍ୟ କଥାଟି ପଢ଼ିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଗପର ବିଶେଷ ବର୍ଣ୍ଣନାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ପଢ଼ିବାକୁ ଅତି ଭଲ ଲାଗେ । ଯଥା-

ଏକ ଧାଡ଼ିରେ, ରଜାଙ୍କ ବିଦାକୀ- ଟଙ୍କା ହଜାରେ, ପାଟଯୋଡ଼ି, ବୀରବଲୀ, ଖଡ୍ଗ, କଣ୍ଠି, ବାଟ ଖରଚ ପ୍ରଭୃତି-

ଅନ୍ୟ ଧାଡ଼ିରେ- ରଜା, ମନ୍ତ୍ରୀ, ସାଧବ, କରୁଆଳ, ସାହୁ, ଖାତିକ, ପ୍ରଜା, ରକ୍ଷତ, ଉଆସ, ଦରବାର, ପୋଇଲା, ପରିବାରୀ ପ୍ରଭୃତି ।

ଆଉଠେ- ଭାତ ଖାଉଁ, ତାଲି ଖାଉଁ, ଦୁଧ ଖାଉଁ, ମହୁର ଖାଉଁ, ଆମିଳ ଖାଉଁ, ଖିରି ଖାଉଁ, କାକରା ଖାଉଁ, ନାନମାନ ଖାଉଁ, ପୋଟଳ ଚକୁଳି ଖାଉଁ- ଇତ୍ୟାଦି ।

ପ୍ରହରାଜଙ୍କର ‘ଉତ୍କଳ କାହାଣୀ’ ଯେପରି ସାଧାରଣ ଗାଉଁଲି ଲୋକମାନେ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ବୁଝି ପାରୁଥିଲେ । ସେହିପରି ତାଙ୍କରି ସମୟରେ

ଫକୀରମୋହନ ତାଙ୍କ ଗଢ଼ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖି ଏବଂ ପଲ୍ଲୀ କବି ନନ୍ଦକିଶୋର ନିଜର ପଲ୍ଲୀ ଗୀତରେ ଏହି ସାହିତ୍ୟିକ ଆଦର୍ଶ ଅନୁସରଣ କରିଥିଲେ । ସେ କାଳର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏ ଧରଣର ଲେଖା ଖୁବ୍ ଆଦୃତ ହେଉଥିଲା ।

- (୨) ବାଇମାହାନ୍ତି ପାଞ୍ଜି— ପୁସ୍ତକର ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ନିବେଦନରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ଲେଖିଥିଲେ—

‘ବାଇମାହାନ୍ତି ପାଞ୍ଜି’ ପ୍ରଥମେ ଧାରାବାହିକ ଭାବରେ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ଏକାଧିକ ବର୍ଷ କାଳ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ପରେ ଏସୋନପୁର ମହାରାଜଙ୍କ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟରେ ଏହା ସନ ୧୯୧୩ ମସିହାରେ ‘ବାଇମାହାନ୍ତି’ ଓରଫ୍ ‘ଦୁର୍ମୁଖ ଶର୍ମା’ ଛଦ୍ମ ନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଏ ପୁସ୍ତକର ୨ୟ ସଂସ୍କରଣ ପୁଣି ୧୯୩୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ କଟକ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେସ’ରେ ଛପା ହେଲା । ଏଥର “ଲେଖକ— ଦୁର୍ମୁଖ ଶର୍ମା, ଓରଫ୍ ରାୟ ବାହାଦୁର ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ବି.ଏଲ.— ସାହିତ୍ୟ ବିଶାରଦ” ନାମରେ ଛାପା ହେଲା ।

“ଏ ପୁସ୍ତକର ଦ୍ଵିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ବିକ୍ରିରୁ ଛାପା ଖରଚ ବାଦ୍ ବାକି ଯାହା ବଳିବ ସେଥିରେ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ଓ ଶ୍ରୀମତୀ ପାତାମ୍ବରୀ ଦେବୀଙ୍କର ଅଧେ ଓ ପ୍ରକାଶକ ଶ୍ରୀ ମହାନନ୍ଦ କରଙ୍କର ଅଧେ ।”

ପୁସ୍ତକଟି ଦୀର୍ଘ ୧୯୧୧ ପୃଷ୍ଠାର ଲେଖା, ମୂଲ୍ୟ ବାରଅଣା ମାତ୍ର । ପୁସ୍ତକଗତ ବିଷୟ— ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଆମର ଗାଁ ଗହଳିରେ ଯେଉଁ ସବୁ ନୂଆ ନୂଆ କଥା ଦେଖାଯାଏ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ତନ୍ମୁ ତନ୍ମୁ କରି ଲେଖି ପ୍ରକାଶ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ନିଜର ଅତି ସରଳ ଓ ସୁଖବୋଧ୍ୟ ଭାଷାରେ ଏକ ଛଦ୍ମ ନାମ “ଦୁର୍ମୁଖ ଶର୍ମା”ରେ ଛାପିବା ସକାଶେ ଏହି “ବାଇମାହାନ୍ତି ପାଞ୍ଜି”ର ଲେଖା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ସୁଯୋଗକୁ ବିଶ୍ଵନାଥ କରଙ୍କ ମାସିକ ପତ୍ର ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ର ପୃଷ୍ଠାଗୁଡ଼ିକ ଏ ଧରଣର ଲେଖା ପାଇଁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଥିଲା । ଶର୍ମା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ

‘ପାଞ୍ଜି ବିତ୍ତା’ କରି ୧୫ଟି ବିତ୍ତାରେ ଲେଖା ଧାରାବାହିକ ଭାବରେ ପ୍ରଥମେ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ରେ ଛାପିଥିଲେ । ସେ ସବୁଲେଖାକୁ ପୁଣି ପୁସ୍ତକ ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ ।

୧ମ ବିତ୍ତାରେ— ନିଜର ପରିଚୟ ଓ ଗସ୍ତକ୍ରମ ସହିତ କେତେକ ‘ଆଭରଣ’, ‘ଉପରିଲାଭ’ ଓ ‘ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ହେବା ଉପାୟ’ ଲେଖାଥିଲା—

୨ୟ ବିତ୍ତାରେ— ସ୍ବାମୀନାଥ ଶିକ୍ଷିତ କଲେ ଦେଶର କି କି ଅନିଷ୍ଟ ହେବା ସଂଭବ ସେ କଥା—

୩ୟ ବିତ୍ତାରେ— ‘ବିଧବା ବିବାହ’ର ଅପକାରିତା ବିଷୟ—

୪ର୍ଥ ବିତ୍ତାରେ— ଆତ୍ମର ‘ପ୍ରକାର ଭେଦ’, ‘ସ୍ବାତ୍ତ୍ବ’ ପ୍ରଭୃତି—

୫ମ ବିତ୍ତାରେ— ସାଧାରଣ ଜୀବନ ସଂବନ୍ଧରେ କେତେ କଥା—

୬ଷ୍ଠ ବିତ୍ତାରେ— ମରହଟ୍ଟାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ବ୍ୟକ୍ତିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କଥା—

୭ମ ବିତ୍ତାରେ— କଳିକତିଆ ନବ୍ୟ ସଭ୍ୟଙ୍କ ରୀତିନୀତି କଥା—

୮ମ ବିତ୍ତାରେ— କଟକର ବଜାର ଦରଠାରୁ ପୁଲିସ କେଶ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ

୯ମ ବିତ୍ତାରେ— ପୁରୀ ସହର ଓ ରାହଙ୍ଗ ଅଟଳ କଥା

୧୦ମ ବିତ୍ତାରେ— ବାଈ ମାହାନ୍ତିଙ୍କ ନିଜ କଥା, ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ, ନିଜର କବିତା ଲେଖା— ରସିକତା ପ୍ରଭୃତି

୧୧ଶ ବିତ୍ତାରେ— ସ୍ବାମୀନାଥଙ୍କ ଶ୍ରେଣୀ ବିଭାଗ ଓ ଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣନା

୧୨ଶ ବିତ୍ତାରେ— ବାଈ ମାହାନ୍ତିଙ୍କ ନିଜ ‘ଗୁରୁ-ଶିଷ୍ୟ’ ସଂଭାଷଣ କଥା—

୧୩ଶ ବିତ୍ତାରେ— ଗୁରୁଶିଷ୍ୟ ଓ ଆଧୁନିକ ନବ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ବର୍ଣ୍ଣନା

୧୪ଶ ବିତ୍ତାରେ— ବାଈ ମାହାନ୍ତି ବିଦ୍ୟାୟ ନେଇ ଓକିଲଙ୍କ ପାଖରେ ରହିବା ପରେ ପୁରୁଣା ଓ ନୂଆ ଓକିଲମାନଙ୍କର କ୍ରମବିକାଶ ସଂବଂଧର ଲେଖା

୧୫ଶ ବିତ୍ତାରେ— ଉପସଂହାର ଓ ଏଣିକି ଏ ପାଞ୍ଜି ଲେଖା ଶେଷ କରି ‘ଦୁନିଆର ହାଲଚଲ’ କଥା ଲେଖିବା ପାଇଁ ଶର୍ମାଙ୍କର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ।

‘ବାଈମାହାନ୍ତି ପାଞ୍ଜି’ର ଲେଖା ଅତି ସରଳ, ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଖବୋଧ୍ୟ ଅଟେ । ଏଥିରେ ପୁରୁଣା କାଳିଆ ଲେଖା- ଯାହାକୁ ‘ମରହଟ୍ଟା’ କୁହାଯିବ- ପ୍ରଚୁର ରହିଛି । ହାଣ୍ଡିଶାଳର ଭୁଆସୁଣୀ ବୋହୁଠାରୁ ସ୍କୁଲ ପାଠପଢ଼ା ଓ ଓକାଲଙ୍କ ବୁଦ୍ଧି ବିଦ୍ୟା କଥା ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ଜଣେ ପ୍ରବାଣ ଓକିଲ ଥିବାରୁ ଆଇନଗତ କଟକଣା ଓ ଦୋଷାଦୋଷ ବିଷୟ ସବୁ ଉତ୍ତମ ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ଜଣେ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଏସବୁ ଲେଖା ପଢ଼ିଲେ ‘ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନ’ (ଜେନେରଲ ନୋଲେଡ୍ଜ) ଜାଣିବା ସଂଗେ ସଂଗେ ପ୍ରବଂଧ ଲେଖିବା ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ପଦଗୁଡ଼ିକୁ କିପରି ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ହେବ, ସେ କଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷା କରି ହେବ ।

ସେ ସମୟରେ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ମାସିକ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଏ ଶ୍ରେଣୀ ଲେଖା ପଢ଼ି ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟିକମାନେ କିପରି ଖୁସି ହେଲେ ତହିଁର ଏକ ନିଦର୍ଶନ ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ସାର୍ବିଫିକେଟ:-

“ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଆବାଳବୃଦ୍ଧବନିତା ବୁଝିବା ଭଳି ଭାଷା ଲେଖି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତୁମେ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ଦଖଲ କରି ଯଶସ୍ବୀ ହୋଇଅଛ !”

(୩) “ବାଈ ଦାସଙ୍କ ଭଜନ”— ‘ବାଈଦାସଙ୍କ ଭଜନ’ ନାମରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ୧୯୦୫/୦୬ ମଧ୍ୟରେ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ୫/୬ଟି ଗୀତି ପ୍ରଥମେ ପ୍ରକାଶ କଲେ । “ଏ ଭଜନଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ବୃଦ୍ଧ ବୟସରେ ବୋଲି ମନବୋଧ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ରଚିତ” ହୋଇଥିଲା । ପରେ ଏଥି ସହିତ ଆଉ କେତୋଟି ଭଜନ ସଂଯୋଗ କଲେ ।

ଏ ଭଜନଗୁଡ଼ିକ ବୋଲୁଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଶାଳି ପୀତାମ୍ବରୀ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଶୁଣି ଶୁଣି ସେ ନିଜେ ଆଉ କେତୋଟି ଭଜନ ଓ ଶିଶୁଗୀତ ଏବଂ କୋଇଲା, ହଳଦୀବସନ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ଗୀତ ଲେଖିଥିଲେ ।

ଏ ଗୀତଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ସଂଶୋଧନ କରି ନିଜ ଲେଖା ସଂଗ୍ରହ ପୁସ୍ତକ ଆକାରରେ ୧୯୨୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।

ଏ ପୁସ୍ତକରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ୧୧ଟି ଭଜନ ଓ ପୀତାମ୍ବରୀଙ୍କର ୨୦ଟି ଭଜନ, ଶିଶୁଗୀତ ପ୍ରଭୃତି ଅଛି ।

୩୪ ପୃଷ୍ଠାର ବହିର ମୂଲ୍ୟ ତିନି ଅଣା ଥିଲା ।

ପୁସ୍ତକର ‘ନିବେଦନ’ରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ଲେଖିଥିଲେ—

“ଏଗୁଡ଼ିକ ମୋ ପରି ଶାନ୍ତିହୀନ ଜଣେ ସୁଦ୍ଧା ଦୁଃଖୀର ମନରେ ଆନନ୍ଦ ଜାତ କରାଇଲେ ମୋର ବାଞ୍ଛାପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏମାନଙ୍କପାଇଁ ଆସନ ମୁଁ କିଂବା ପୀତାମ୍ବରୀ ଆଶା କରିନାହିଁ— ଏହା ଭୁକ୍ତଭୋଗୀଙ୍କପାଇଁ ଅଭିପ୍ରେତ ଓ ସେମାନେ ଏହା ଆସ୍ବାଦନ କଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ।”

(୪) “ଭାଗବତ ଟୁଙ୍ଗୀରେ ସଂଧ୍ୟା”— ୧୯୦୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଏ ପୁସ୍ତକର ୧ମ ସଂସ୍କରଣ ଛାପା ହେଲା । କ୍ରମେ ଆଉ ତିନୋଟି ସଂସ୍କରଣ ହେଇ ୧୯୪୯ରେ ଏହାର ୪ର୍ଥ ସଂସ୍କରଣ କଟକ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେସର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରିକା ଶ୍ରୀମତୀ ରମଳା କରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣର ଭୂମିକାରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ନିମ୍ନ କେତେକ କଥା ଲେଖିଛନ୍ତି—

୧. ପାରଳାର ଦ୍ୱିତୀୟ ରାଜପୁତ୍ର ପଦ୍ମନାଭ ନାରାୟଣ ଦେବ ଓ ମୟୂରଭଞ୍ଜର ମହାରାଜ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟରୁ ଏ ପୁସ୍ତକର ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ଛାପା ହୋଇଥିଲା ।

୨. ଜଣେ ଇଂରାଜୀ କବି ‘ଓଲିଭାର ବେଣ୍ଟଲ ହୋମସ୍’ଙ୍କ ଲେଖାନୁକରଣ କରି ଏ ପୁସ୍ତକର ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ଲେଖିଥିଲେ ।

୩. ଜଣେ ବି.ଏ.ଏମ୍.ଏ, ବି.ଏଲ୍. ଓ ଆଉ ଜଣେ ବି.ଏ. ବଂଧୁ ଏ ପୁସ୍ତକର ଆବଶ୍ୟକୀୟ ସଂଶୋଧନ କରିଥିଲେ ।

୪. ପୁସ୍ତକଲିଖିତ ବିଷୟାବଳୀ ଅନ୍ୟ ବଂଧୁଙ୍କଠାରୁ ମଧ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇଥିଲା ।

ପୁସ୍ତକଗତ ବିଷୟ

ବିଜ୍ଞାପନ- ଗାଁର ଟୁଙ୍ଗାରେ ପ୍ରତିଦିନ ଅଳ୍ପ କେତେ ଜଣ ସଂଧ୍ୟା ହେଉ ହେଉ ଏକତ୍ର ହେବା ଓ ସେଠାରେ ନାନା ବିଷୟ ନେଇ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବା ଝଲେ । ଏଥିରେ ଶିକ୍ଷିତ, ଅଶିକ୍ଷିତ, ସୁଶିକ୍ଷିତ, ଅର୍ଦ୍ଧଶିକ୍ଷିତ, ନବ୍ୟଶିକ୍ଷିତ, ପୂର୍ବଶିକ୍ଷିତ, ଅପୂର୍ବଶିକ୍ଷିତ, ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷିତ, ଅଧର୍ମଶିକ୍ଷିତ, ବିଧର୍ମଶିକ୍ଷିତ ସମସ୍ତେ ଏଠାକୁ ଆସନ୍ତି- ଇତ୍ୟାଦି—

ପ୍ରଥମ ସଂଧ୍ୟା— ଏ ଦିନେ ନିମ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ- ପଣ୍ଡିତେ, ମାଷ୍ଟର, ମୁକ୍ତ୍ୟାର, ମହାଜନ, ମସ୍ତରାମ ପାଗଳ ଓ ଶର୍ମା- ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପରିଚୟ ପରେ ଆଳାପ—

୨ୟ ସଂଧ୍ୟା— ପ୍ରୋକ୍ତ କେତେ ଜଣ ବ୍ୟତୀତ ସ୍ଥାନୀୟ ଜମୀଦାର ଥିଲେ ।

୩ୟ ସଂଧ୍ୟା— ଏ ଦିନ ଜମୀଦାରଙ୍କ ତହସିଲଦାର ପ୍ରବେଶ- ପୁରୁଣା କଥା ସଂଗେ ଋଷ କଥା- ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କଥା ପ୍ରଭୃତି ପଢ଼ିଲା—

୪ର୍ଥ ସଂଧ୍ୟା— ଗ୍ରାମର ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ମୁକ୍ତ୍ୟାରଙ୍କ ଘରେ ଭୋଜି ହେବା ସଂବନ୍ଧରେ ଯେଉଁ ସବୁ ନୁଆ ବଂଧୁ ଆସିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କର ପରିଚୟ ଓ ଶର୍ମାଙ୍କ ନିଜ ପରିଚୟ ବର୍ଣ୍ଣନା, ପରେ ଜଣେ କବିରାଜ ଓ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଓ ଚିକିତ୍ସା ଚର୍ଚ୍ଚା ।

୫ମ ସଂଧ୍ୟା— ଏ ସଂଧ୍ୟାରେ ଆଉ କେତେଜଣ ନୁଆ ସଭ୍ୟ ଆସି ଯୋଗ ଦେଲେ । ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମର୍ଦ୍ଦରାଜଙ୍କ ପଦ୍ୟ ପାଠ କରାଗଲା- ପଦ୍ୟରେ “ଦିଓଟି ନିଭୁତ ଦୁଃଖିଙ୍କର ମିଳନ” ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥିଲା ।

୬ଷ୍ଠ ସଂଧ୍ୟା— ଏ ସଂଧ୍ୟାରେ ନାନା କଥା ମଧ୍ୟରୁ ‘ସ୍ତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷା’, ଶାଶୁଘରେ ନୁଆବୋଉର ଗଞ୍ଜଣା କଥା, ଶେଷକୁ ବାବାଜୀଙ୍କ ଗଞ୍ଜାଜ ଶୁଆ କଥା ନେଜ ଆଲୋଚନା ଝଲିଲା ।

୭ମ ସଂଧ୍ୟା— ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଧର୍ମ ଓ ଦେବତାଙ୍କ ପରିଚୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ।

୮ମ ସଂଧ୍ୟା— ଜଂରାଜୀ ଓ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ଓ ଡିକ୍ସିନାରୀ କଥା ଆଲୋଚନା— ସାହେବଙ୍କ ‘ଜଗନ୍ନାଟ’ ବର୍ଣ୍ଣନା— ଗୀତକାର ଓଡ଼ିଆ ଓ ବଂଗାଳୀଙ୍କ ପରିଚୟ—

୯ମ ସଂଧ୍ୟା— ପଣ୍ଡିତ ମହାଶୟଙ୍କର ତାଳପତ୍ରରେ ଲିଖିତ ପଦ୍ୟ ଆବୃତ୍ତି । “ନବୋଦ୍ଭାମା”ରେ ଈଶ୍ବର ପାର୍ବତୀଙ୍କ କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା ।

୧୦ମ ସଂଧ୍ୟା— ମସ୍ତୁରାମ ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀର ‘ପରିବର୍ତ୍ତନ’ ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ପରେ କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରୟତ୍ନ ପତ୍ର ପାଠ ପ୍ରଭୃତି ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ ।

ଏତିକିରେ ‘ଭାଗବତ ଟୁଂଗାରେ ସଂଧ୍ୟା’ ଶେଷ ହେଲା ।

- (୫) ଜଗ-ଜମାଳୀ ବଚନ— ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ଓ ପାତାୟନୀ ଦେବୀ ମିଶି ଗ୍ରନ୍ଥର ୧ମ ଓ ୨ୟ ଭାଗ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ— ଏଥିରେ ଓଡ଼ିଶାର ଜଗ-ଜମାଳୀ, ପ୍ରବଚନ ଓ ସାରବଚନ ଏବଂ ଶାସ୍ତ୍ରବଚନ ପ୍ରଭୃତି ଅଛି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଏପରି ବୃହତ୍ ସଂଗ୍ରହ ଆଉ କେହି କରି ନଥିଲେ । ଏହା ‘ଅ’ଠାରୁ ‘ହ’ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅକ୍ଷର ନେଜ ଯେଉଁ ସବୁ ପଦ, ବାକ୍ୟ, ପ୍ରବଚନ ସାଧାରଣ ପଲ୍ଲୀବାସୀ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ସେଗୁଡ଼ିକ ସଂଗ୍ରହ କରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦର ଟୀକା, ଟିପ୍ପଣୀ ମଧ୍ୟ ଦିଆଯାଇଛି । ଏହାର ପ୍ରଥମଭାଗ ବହୁ ଆଗରୁ ଛପା ହୋଇଥିଲା— ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ ୧୯୨୭ରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।

ପ୍ରୋକ୍ତ ୫ ପ୍ରକାର ଛାପା ପୁସ୍ତକ ବ୍ୟତୀତ ଗୋପାଳ ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଗଦ୍ୟ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ଯାହା ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ମାସିକ ପତ୍ରିକାରେ ଧାରାବାହିକ ରୂପେ ଛପା ହୋଇଥିଲା ସେ ସବୁ— (୧) ଦୁନିଆର ହାଲଝଲ, (୨)

ଆମଘରର ହାଲଗ୍ଗଲ, (୩) ‘ନନାଙ୍କ ବସ୍ତାନି’, (୪) ବାଜନାନୀଙ୍କ ବୁକୁଳୀ, (୫) ‘ମିଆଁ ସାହେବଙ୍କ ରୋଜନାମା’, (୬) ‘ଜେଜେ ବାପାଙ୍କ ଚୁଣିମୁଣି’ ଓ (୭) ‘ଦୁନିଆର ରୀତି’ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ପୁସ୍ତକ ଆକାରରେ ଛପା ହୋଇନାହିଁ । ଏସବୁ ଲେଖା କେବଳ ସରଳ ଗାଉଁଲୀ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ଓ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ପାଠ କଲେ ଆମ ଗାଁ ଗହଳର ଚିତ୍ର ଅତି ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ବୁଝି ହୁଏ ।

ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ମାଟ୍ରିକ୍ ପଢୁଥିବା ସମୟରେ ୧୮୮୫ରେ ନିଜର ମା’ଙ୍କୁ ହରାଇଲେ । ଏହି ମାତୃ ବିଯୋଗ ପରେ ସେ ଖଣ୍ଡିଏ ଛୋଟିଆ କବିତା “ମାତୃ ବିଯୋଗ” ନାମରେ ଲେଖି ଛାପିଥିଲେ । ତାହା ହିଁ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ କବିତା ଲେଖା- କିନ୍ତୁ ସେ ଖଣ୍ଡିକ ଆଉ ମିଳୁ ନାହିଁ ।

ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୋଷ

ପୁରୀରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ମାଳବ ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରସୁମ୍ନ ଓ ଅର୍କକ୍ଷେତ୍ରରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରାଇ ଲାଂଗୁଳା ନରସିଂହ ଦେବ ଯେପରି ଅକ୍ଷୟ କୀର୍ତ୍ତି ରଖିଯାଇଛନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେଇଭଳି ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ‘ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୋଷ’ ଲେଖି ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବା ସଂଗେ ସଂଗେ, ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶା, ଭାରତ ତଥା ପୃଥିବୀର ଅତି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ଥାନ ନରତ୍ୟ, ପ୍ରାନ୍ତ, ଜର୍ମାନୀ, ପ୍ରଭୃତି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶରେ ଓଡ଼ିଶାର ଟେକ ରଖି ପାରିଛନ୍ତି । ଏହା କମ୍ ଗୌରବର ବିଷୟ ନୁହେଁ । ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ବଂଚିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରହରାଜଙ୍କର ଏ କୀର୍ତ୍ତି ନିଶ୍ଚୟରେ ବଞ୍ଚି ରହିବ, ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଭାଷା- ସେ ନିଜେ ଲେଖିଥିଲେ- “ଅନେକ ଦିନରୁ ମୁଁ ଏହି ଅଭାବ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲି- ଓଡ଼ିଶାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଅଭିଧାନ ନଥିବାରୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଏକପ୍ରଦେଶବାସୀ ଓଡ଼ିଆ ଅନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶବାସୀ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ଶବ୍ଦମାନ ବୁଝିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଶବ୍ଦ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟରେ ଯେଉଁ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କର ପ୍ରଚଳନ ନାହିଁ ସେଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପଣ୍ଡିତମାନେ ସୁଦ୍ଧା ବୁଝିପାରିବା ଭଳି କୌଣସି ସୁଗମ ଅଭିଧାନ ଗ୍ରନ୍ଥ ନାହିଁ- ଏହି କାରଣରୁ ଏପରି ଏକ ‘ଭାଷାକୋଷ’ ଲେଖା ଦରକାର ଥିଲା ।

× × “ଆମେମାନେ ଘରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଯେଉଁ ସବୁ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରୁ ସେ ଶବ୍ଦ ସବୁ ନିଜ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ରହିବା ଉଚିତ । × ×

ମୁଁ ଚିରଦିନ ସରଳ, ଖାଣ୍ଡି ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାରର ପକ୍ଷପାତୀ, ମୋ ଭାଷାରେ ଅବୋଧ ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦ ମୁଁ ଯଥାଶକ୍ତି ବର୍ଜନ କରିଥାଏ । ଅବଶ୍ୟ ଭାବ ପ୍ରକାଶରେ ଖାଣ୍ଡି ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦର ଅଭାବ ଦେଖିଲେ ମୁଁ ଯଥାସଂଭବ ସରଳ ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରେ, ମାତ୍ର ଇଚ୍ଛା କରି ଶବ୍ଦାତ୍ମରମୟ କରିବାକୁ ବା ରଚନାର ରୀତିକୁ ବାଲି ବହୁଳ କରିବାକୁ ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କରେ ନାହିଁ ।

ପୂର୍ବ ଅଧ୍ୟାୟ- “ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ”ରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଲେଖାଯାଇଛି ଯେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ଆରମ୍ଭରୁ ନିଜର ସବୁ ଲେଖା ଅତି ସରଳ, ଗ୍ରାମ୍ୟ ଭାଷାରେ ଲେଖୁଥିଲେ । ଆଗରୁ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସେ ଏସବୁ ଲେଖା ଲେଖୁଛନ୍ତି- ପୁଣି ‘ଭଗ-ଭମାଳି’ ଭଳି ଓଡ଼ିଆ ଲୌକିକ ପଦଗୁଡ଼ିକ ଯେତେବେଳେ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ, ସେକାଳରୁ ସେ ଭାଷାକୋଷ ଭଳି ଏକ ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥର ମୂଳଦୁଆ ପକାଇଥିଲେ । ଏହି କାରଣରୁ ଭାଷାକୋଷ ଲେଖିବାପାଇଁ ସେ ମନ ବଳାଇଥିଲେ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ସେକାଳର କଟକ ଟ୍ରେନିଂ କଲେଜ ପ୍ରିନ୍ସିପାଲ ହେଷ୍ଟରସନଙ୍କଠାରୁ ଉତ୍ସାହ ପାଇଥିଲେ ।

‘ଭାଷାକୋଷ’ ଲେଖିବା କ୍ରମ-

୧୯୧୩-୧୪ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରିନ୍ସିପାଲ ହେଷ୍ଟରସନଙ୍କଠାରୁ ‘ଭାଷାକୋଷ’ ଲେଖିବା ପାଇଁ ଉତ୍ସାହ ପାଇଥିଲେ । ସଂଗେ ସଂଗେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଜିଲ୍ଲା ଗସ୍ତ କରି ବିଶେଷତଃ ଗଞ୍ଜାମ, ସଂବଲପୁର, ସିଂହଭୂମି ଓ ଗଡ଼ଜାତ ରାଜ୍ୟ ଅଂଚଳରୁ ସ୍ଥାନୀୟ ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ । ୧୯୧୩ଠାରୁ ୧୯୧୮ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏସବୁ ପଦ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ସଂଗେ ସଂଗେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଲେଖାଯାଇଥିବା ସବୁ ପୁରାଣ, ନାଟକ, କାବ୍ୟ, ଛୋଟ ବଡ଼ ବହି ସବୁ ପଢ଼ି ତହିଁରୁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ପଦ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ ।

୧୯୧୭-୧୭- ‘ଅକ୍ଷର କ୍ରମ’ ସଜା ହେଲା ।

୧୯୧୯- ବର୍ଷ(ନା) କ୍ରମରେ ଲେଖାହେଲା ।

୧୯୨୦-୨୭- ସାତବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିବା ସବୁ ପଦଗୁଡ଼ିକର ‘ପାଣ୍ଡୁଲିପି’ ଲେଖା ଶେଷ ହେଲା । ସେହି ୧୯୨୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ‘ଗଙ୍ଗାପୁନିଅଁ’ ଦିନ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଶେଷ କରି ସେ ନିଜର ପ୍ରବନ୍ଧ- “ପଦର ବର୍ଷର ତପସ୍ୟା ଅରଣ୍ୟ ରୋଦନରେ ଯିବ କି ?” ବ୍ରହ୍ମପୁରରୁ ପ୍ରକାଶିତ ‘ଦୈନିକ ଆଶା’ରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧ ପଢ଼ି ମୁଁ ତାହାଙ୍କ ସହିତ ଚିଠି ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲି । ସେ କଥା ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛି ।

୧୯୨୮, ୨୯, ୩୦ରେ ପାଣ୍ଡୁଲିପିର ସଫେଇଲେଖା ହୋଇ ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡର ଲେଖା ଠିକ୍ କଲେ ।

୧୯୩୦-ରେ ଏକ ନମୁନା ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖା ହୋଇ ପୁସ୍ତକ ଆକାରରେ ଛାପା ହେଲା । ଏଥିରେ ୧୮ ପୃଷ୍ଠାର ଗ୍ରନ୍ଥ ପରିଚୟ ଓ ଅର୍ଡ଼ର ଫର୍ମ ପ୍ରଭୃତି ଥିଲା । ଏ ଛାପା ପୁସ୍ତକଟିକୁ ଓଡ଼ିଶାର ତତ୍କାଳୀନ କମିସନର ପେକ୍ ସାହେବ ଯୁରୋପ, ଆମେରିକାର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସାହିତ୍ୟିକ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଇଥିଲେ ।

ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶର କ୍ରମ— ୧୯୩୧ରେ ‘ଭାଷାକୋଷ’ର ୧ମ ଖଣ୍ଡ ଛପା ହେଲା । ଏହାପରେ ଏହାର କ୍ରମ ସାରଣୀରେ ଦିଆଗଲା:—

ଦୁଇଜଣ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ କଲ୍ୟାଣ—

- (୧) ଭାଷାକୋଷ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ସଂଗ୍ରହ ଓ ପ୍ରେସ ପାଇଁ ସଫେଇ ଲେଖା ଆରମ୍ଭରେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଶିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ ଭାଷାକୋଷ ଆଶ୍ରମକୁ ଆସି ତାହାଙ୍କର ଆଶିଷ ଭାଳି ଦେଇଥିଲେ—

“ଯେଉଁଦିନ (ଗନ୍ଧା ପୂର୍ଣ୍ଣିମା) ମୋର ପାଣ୍ଡୁଲିପିର ଏକ ଓଡ଼ିଆ ଲେଖା ଶେଷ ହେଲା ସେ ଦିନ ସ୍ବର୍ଗତ ଗୋପବଂଧୁ ଦାଶ ମୋ ଗୃହକୁ ଆସି ମୋତେ ସାଦର ସମ୍ମାନ କଲେ ଓ ତାଙ୍କ ‘ସମାଜ’ରେ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥର ମୂଲ୍ୟବତ୍ତା ଓ ଉପାଦେୟତା ପ୍ରଶଂସା କରି ମୋତେ ବିଶେଷ ଉତ୍ସାହିତ କଲେ ।”

[‘ଭାଷାକୋଷ’, ୧ମ ଖଣ୍ଡ ଅବତରଣିକା ପୃ ୪୩]

(‘ସମାଜ’ ୨୭/୮/୧୯୨୭)

- (୨) “ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ ୧୯୨୭ ସାଲରେ କଟକ ଆସିଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କୁ ଏବଂ ତାଙ୍କ ସହଚର କାକା କାଲେଲ୍‌କାରଙ୍କୁ ପାଣ୍ଡୁଲିପିର କେତେକ ଅଂଶ ପଢ଼ି ଶୁଣାଇ ଦିଆଯିବାରେ ସେମାନେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସୂଚନା ଦେଇ ମୋତେ ଉତ୍ସାହିତ କରିଥିଲେ ।”

[‘ଭାଷାକୋଷ’, ୧ମ ଖଣ୍ଡ ଏକନ]

ଖଣ୍ଡ ନଂ	ତାରିଖ/ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ	ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା	ଉତ୍ସର୍ଗ	ପୁସ୍ତକୋଷକ	ଭୂମିକା ପୃଷ୍ଠା
୧.	୧୯୩୧ ସେପ୍ଟେମ୍ବର	ସ୍ମରଣ	୧୧୯୩	ସର ଯୋଗ୍ ହରାଜ୍	ସର ସିପେନସନ୍ ବି.ଓ. ଗବର୍ଣ୍ଣର	୨୩
୨	୧୯୩୨	୬ ବ୍ୟାଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣ କ-ଚ	୧୨୬୮	ପେକ୍ ସାହେବ	ସର ସିପେନସନ୍ ବି.ଓ. ଗବର୍ଣ୍ଣର	୧୯
୩	୧୯୩୩	୧୨ ବ୍ୟାଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣ ଛ-ଝ	୧୧୬୭	ବୌଦ୍ଧରାଜା	ବୌଦ୍ଧରାଜା	୨୩
୪	୧୯୩୪	୪ ବ୍ୟାଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣ ଢ-ଣ	୧୫୭୨	ବିକ୍ରମ ଦେବ	ଗିର୍ବସନ୍ ଗଡ଼ଜାତ ଏଜେଣ୍ଟ	୩୧
୫	୧୯୩୬	୪ ବ୍ୟାଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣ ଠ-ମ	୧୪୪୬	ପାରଳା ମହାରାଜା	ବିକ୍ରମ ଦେବ	୨୩
୬	୧୯୩୭	୬ ବ୍ୟାଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣ ନ-ଶ	୧୨୬୭	ପାରଳା ମହାରାଜା	ପାରଳା ମହାରାଜା	୫୧
୭	୧୯୪୦	୨ ବ୍ୟାଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣ ସ-ହ	୧୩୪୫	ଲଡ଼ିନିନ୍‌ସିଆରୋ (ବଡ଼ଲାର)	ବଡ଼ଲାର ଶ୍ରୀ	୮୦
ମୋଟ	୧୯୩୧	୧୩ ସ୍ମରଣ	୯୨୪୮			୨୫୦
୬ ଖଣ୍ଡ	୧୯୪୦	୩୪ ବ୍ୟାଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣ				

କେବଳ ଯେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଓ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆସି ଭାଷାକୋଷ ଦେଖି ଗୋପାଳ ପ୍ରହରାଜଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିଥିଲେ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଭାଷାକୋଷ ପାଇଁ ପଦ ସଂଗ୍ରହ କରିବାଠାରୁ ୭ ଖଣ୍ଡ ଯାକ ଗ୍ରନ୍ଥ ଛପା ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶା ଓ ଗଡ଼ଜାତ ଅଂଚଳର ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ରଜା, ମହାରାଜା, ସବୁ, ମହନ୍ତ, ଧନପତି ଓ ଅଧିକାରୀ ଉଚ୍ଚ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଥିବା ସାହେବ, କଲେକ୍ଟର, କମିସନର, ବିହାର— ଓଡ଼ିଶା ଗଭର୍ନର ପ୍ରଭୃତି ମଧ୍ୟ ଆସି ଦେଖି ଉଚ୍ଚ ପ୍ରଶଂସା କରି ଯାଇଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କର ପରିଚୟ ଭାଷାକୋଷର ‘ଅବତରଣିକା’ରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ଯେଉଁ ଦାନବୀର ରାଜା ମହାରାଜାମାନେ ଅକୁଣ୍ଠିତ ଚିତ୍ତରେ ଏବଂ ଅକାତରରେ ହଜାର ହଜାର ଟଙ୍କା ଏସବୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ମୁଦ୍ରଣ ପାଇଁ ଦାନ କରିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କର ନାମ, ଦାନର ପରିମାଣ ଓ ପ୍ରଶଂସା ମଧ୍ୟ ଏସବୁ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ମିଳେ ।

ନାମକରଣ— ପାଣ୍ଡୁଲିପିର ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ କେବଳ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ମାତ୍ର ହେବ ବୋଲି ଯେଉଁ ଅନୁମାନ କରାଯାଇଥିଲା ସେହି ଅନୁମାନ ଅନୁସାରେ ପୁସ୍ତକ ଛାପିବା ପାଇଁ ମୟୂରଭଞ୍ଜର ତତ୍କାଳୀନ ରାଜା ପ୍ରତାପଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଦେବ ପ୍ରଥମ କିଛିରେ ଆଠ ହଜାର ଟଙ୍କା ଦେଇ ନିଜର ସ୍ୱର୍ଗତ ଭ୍ରାତା ‘ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର’ଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥର ନାମ ଲେଖିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିବାରୁ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥର ନାମ “ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୋଷ” ରଖାଗଲା । ପରେ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ବଦଳରେ ୭ ଖଣ୍ଡ ହେବାର ଜଣାଯିବାରୁ ଅଧିକା ଖରଚ ମେଣ୍ଟାଇବା ପାଇଁ ଆଉ ପାଞ୍ଚ ହଜାର ଟଙ୍କା ଦାନ ସେହି ମୟୂରଭଞ୍ଜଙ୍କଠାରୁ ମିଳିଥିଲା ।

ଅଭିଧାନର ବିଶେଷତ୍ୱ— ଅନ୍ୟ ସାଧାରଣ ଅଭିଧାନ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅପେକ୍ଷା ଏଥିରେ ଗ୍ରନ୍ଥକାର କେବଳ ଅତି ସରଳ ଓ ଖାଣ୍ଟି ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଦେଖାଯାଏ । ଅଭିଧାନପାଇଁ ସଂଗୃହୀତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି, ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟ ଭାଷା ସହିତ ସଂବନ୍ଧ ପ୍ରଭୃତି ମଧ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିଛନ୍ତି । ପରେ ପରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷିତ ମାତ୍ରେ ଯେପରି ସ୍ପଷ୍ଟ ବୁଝିପାରିବ ସେହି ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ‘ଓଡ଼ିଆ’ ‘ପଦ’ତଳେ ଇଂରାଜୀ ଉଚ୍ଚାରଣ ଓ ଅର୍ଥ ଦିଆଯାଇଛି । ଏହା ବାଦ୍ ବଂଗଳା ଓ ହିନ୍ଦୀ ପାଠକମାନେ ଯେପରି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ଶିକ୍ଷା କରିପାରନ୍ତି ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ

କେତେକ ଓଡ଼ିଆ ପଦର ପ୍ରତିପଦ ବଂଗଳା ଓ ହିନ୍ଦୀରେ ମଧ୍ୟ ଲେଖାଯାଇଛି । ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଆ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଅଂଚଳରେ ଛାତ୍ରମାନେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ତେଲୁଗୁ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ଏଣୁ ତେଲୁଗୁ ପ୍ରତିଶବ୍ଦ ଦେଇଥିଲେ ଅଧିକ ସୁବିଧା ହୁଅନ୍ତା— କିନ୍ତୁ ଭାଷାକୋଷକାର ତେଲୁଗୁଭାଷା ଜାଣିନଥିବାରୁ ସେ ଭାଷାର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରିପାରିନାହାନ୍ତି ।

ଅଭିଧାନଟିକୁ ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦର କରିବାପାଇଁ ପ୍ରୟୋଜନାନୁସାରେ ଐତିହାସିକ, ଜ୍ୟୋତିଷିକ, ପୌରାଣିକ, ଭୌଗୋଳିକ, ବୈଜ୍ଞାନିକ, ବୈଦିକ, ଶବ୍ଦମାନଙ୍କ ସଂବନ୍ଧରେ ଅବଶ୍ୟ ଜାତବ୍ୟ କେତେକ କଥା ଯଥା ସ୍ଥାନରେ ଯୋଗ କରିଛନ୍ତି । ପଲ୍ଲୀର ଗଉଡ଼, ଭଣ୍ଡାରି, କମାର, ବଡ଼େଇ, ଚଷା, କେଉଟ, ତନ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ବିଶିଷ୍ଟ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ଶତ ଶତ ଶବ୍ଦ ଓ ପରିଭାଷା ଏବଂ ଗ୍ରାମ୍ୟ ସ୍ବାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ଜଗଜମାଳି, ଶିଶୁଗୀତ, ପ୍ରବଚନ ଓ କାହାଣୀ ପ୍ରଭୃତିର ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ହଜାର ଶବ୍ଦ ଯୋଗ କରାଯାଇଛି । ଏପରି ପ୍ରାକୃତିକ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଂଚଳରୁ ଶବ୍ଦ ସଂଗ୍ରହ କରି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥା ସ୍ଥାନରେ ସଜାଇ ରଖିବା ପାଇଁ ତାହାଙ୍କୁ ଦୀର୍ଘ ୨୭ ବର୍ଷ (୧୯୧୩ରୁ ୧୯୩୦) ଲାଗିଥିଲା ।

ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରଶଂସା— ‘ଭାଷାକୋଷ’ର ଏକ ୧୮ ପୃଷ୍ଠା ବିଶିଷ୍ଟ ‘ନମୁନା ଗ୍ରନ୍ଥ’ ଦେଶ ବିଦେଶକୁ ପଠା ଯାଇଥିଲା । ଏହାର ପ୍ରାପ୍ତି ସ୍ବାକାର କରି ଜର୍ମାନୀ ଦେଶର ଜଣେ ପଣ୍ଡିତ ନିମ୍ନ ପ୍ରଶଂସା ପତ୍ର ପଠାଇଥିଲେ:—

“ଲାପ୍‌ଜାବ୍ ନଗରୀରେ ପ୍ରକାଶିତ ଜର୍ମାନୀର ବୃହତମ ବିଶ୍ବକୋଷରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବାପାଇଁ ଆମ୍ଭେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ “ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ” ନାମକ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖୁଅଛୁ । ଉକ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧ ନିମନ୍ତେ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରେରିତ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କରୁ ଆମ୍ଭେ ଆନନ୍ଦ ସହକାରେ ଗୁଡ଼ିଏ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିଅଛୁ ଓ ଉକ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧର ଗ୍ରନ୍ଥ ସୂଚୀରେ ଆମ୍ଭେ ଉକ୍ତ ସଂଗ୍ରହ ପୁସ୍ତକ ଓ ଆପଣଙ୍କ “ଭାଷାକୋଷ” ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛୁ ।”

[୨ୟ ଖଣ୍ଡ ‘ଅବତରଣିକା’ (ଭାଷାକୋଷ)]

୨. ବିଶ୍ବକବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଡା ୨୦/୭/୧୯୩୯ରିଖରେ ଲେଖିଥିଲେ:—

“ବିଶ୍ବଭାରତୀ ଗବେଷଣା ବିଭାଗର କର୍ମରେ ବିଶ୍ବକୋଷାତ୍ମକ ଅଭିଧାନ-ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୋଷ ଅତୀବ ଉପକାରୀ ଅଭିଜ୍ଞାନ ଗ୍ରନ୍ଥ ବୋଲି ଅନୁଭୂତ ହୋଇଅଛି । ଏଥିର ସଂଗ୍ରାହକ ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ଓ ତାଙ୍କ ସହକର୍ମୀଗଣ ସେମାନଙ୍କର ଏହି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କର୍ମ ପାଇଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆନ୍ତରିକ ଧନ୍ୟବାଦର ପାତ୍ର ଅଟନ୍ତି ।” ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର

ଗ୍ରନ୍ଥର କଳେବର ବୃଦ୍ଧି— ଭାଷାକୋଷର କଳେବର ବୃଦ୍ଧି ହେବା ଆଶଂକା କରି କେତେକ ବଂଧୁ ଏହାର ଆକାର କମାଇ ଦେବାପାଇଁ ବାରଂବାର ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ— ଏହି ଅନୁରୋଧ କ୍ରମେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି—

“ମୁଁ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିବା ଓ ପାଣ୍ଡୁଲିପିରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥିବା କୌଣସି ଶବ୍ଦ ଉଠାଇ ଦେବାକୁ ମୋ ହାତ ଯାଉନାହିଁ । ବହୁସନ୍ତାନଙ୍କୁ ପୋଷିବାପାଇଁ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରୁଥିବା କୌଣସି ମାତାଙ୍କୁ ଯେବେ ସନ୍ତାନ ପାଳନ ବ୍ୟୟ ଓ ଦୁଃଖ ଲାଘବାର୍ଥେ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକଙ୍କୁ ତଡ଼ି ଦେବାକୁ ବା ଜୀବନରେ ମାରିଦେବାକୁ ଉପଦେଶ ଦିଆଯାଏ, ତାହା ହେଲେ ମାତା ସେ ଉପଦେଶ ପାଳନ କରି ପାରିବେଟି ? ନିଜ ଦେହରୁ ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ରକ୍ତ ବ୍ୟୟ କରି ଯାହାଙ୍କୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଛନ୍ତି କେତେ ଦୁଃଖ ପାଇ, କେତେ ଉପବାସ ସହି, କେତେ ଅର୍ଦ୍ଧଲି ସଂଭାଳି ଯାହାଙ୍କୁ ପାଳି ଆଣି ଅଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁ ଜଣକର ତଣ୍ଡିଟିପି ଦେବାକୁ ମାତାଙ୍କର ହାତ ଯିବ ? ମାଆଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ତ ସବୁ ସନ୍ତାନ ସମାନ ଓ ଗଣ୍ଠିଧନ; ଏପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମାତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଯାହା ଉତ୍ତର ଦେବା ସ୍ବାଭାବିକ ମୁଁ ମୋ ବଂଧୁମାନଙ୍କୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ରୂପେ ସେ ହିତ ଉପଦେଶ ଦେଉଅଛି:—

“କେତେ ଦୁଃଖ ପାଇ ଜୀବନର ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଆଶା, ସୁଖ, କଞ୍ଚନା ଓ ଉପାର୍ଜନରେ ଜଳାଂଜଳି ଦେଇ, ୧୫ ବର୍ଷ କାଳ ଅତିପାତ କରି ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ପାଇଅଛି ଓ ଗଣ୍ଠିଧନ କରି ସାଜତି ଅଛି, ମୁଁ ମରୋଁ, ସରୋଁ, ପଥର ଭିକାରି ହୁଏ,

ଉପାସ ରହେ, ଦୁଃଖ ପାଏଁ, ସୂତା କାଟେଁ, ଧାନ କୁଟେଁ ପଛକେ, ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାରି ତତ୍ତ୍ୱ ଚିପିଦେବାକୁ ମୋ ହାତ ଯିବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ମୋ ଜୀବନ, ତାଙ୍କ ମରଣରେ ମୋ ମରଣ ।”

ଏହା ଲେଖିବା ସଂଗେ ସଂଗେ ସେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ସେ ବହୁ ଅଭାବ, ଅସୁବିଧାରୁ ଓଡ଼ିଶାର ସମଗ୍ର ପୁରପଲ୍ଲୀ ଓ ଓଡ଼ିଶା ବାହାରର ପ୍ରଦେଶସବୁ ବୁଲି ସେ ଅଂଚଳରେ ଥିବା ଓଡ଼ିଆ ପଦ ଓ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ପ୍ରତିଶବ୍ଦ ପ୍ରଭୃତି ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟକ ପଦ ସଂଗ୍ରହ ନ କରି ଥିବାରୁ ଦୁଃଖିତ ଓ ଆଶା କରିଥିଲେ ଯେ ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟ ବୁଦ୍ଧିଆ ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କ ଲେଖାର ସବୁ ଅଭାବଗୁଡ଼ିକ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିପାରନ୍ତି ।

‘ଭାଷାକୋଷ’ର ନିନ୍ଦା—

‘ଭାଷାକୋଷ’ ଭଳି ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବହୁ ତ୍ରୁଟି, ଭ୍ରମ ଓ ପ୍ରମାଦ ରହିଥିବା କଥା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଖଣ୍ଡର ଉପକ୍ରମଣିକାରେ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ପରେ ଲେଖିଛନ୍ତି— “ମୋ ଭଳି ଶକ୍ତିହୀନ, ବଳହୀନ, ଜ୍ଞାନହୀନ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଚେଷ୍ଟାରେ ସଂକଳିତ ଏ ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଭ୍ରମ, ପ୍ରମାଦ, ତ୍ରୁଟି ରହିଅଛି । ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ମୋ ଅପେକ୍ଷା ଶକ୍ତିଶାଳୀ, ଜ୍ଞାନୀ, ବଳଶାଳୀ, କର୍ମାୟାନ, ଉତ୍କଳମାତାଙ୍କ କର୍ମୀ ସନ୍ତାନଙ୍କ ଚେଷ୍ଟାରେ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥର ‘ପରିଶିଷ୍ଟ’ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶିତ ହେବ ।” ଏହି “ପରିଶିଷ୍ଟ ଗ୍ରନ୍ଥ” ପାଇଁ ସେ ହଜାର ହଜାର ପଦ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ— କିନ୍ତୁ ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣକରି ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଆଉ ବଞ୍ଚିପାରିଲେ ନାହିଁ ।

‘ଭାଷାକୋଷ’ ଲେଖାର ନିନ୍ଦା କରିବା ଭଳି ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ କେତେ ଲୋକ ଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ‘ନିଆଁଖୁଣ୍ଟା’ ମାସିକ ପତ୍ରିକାର ସଂପାଦକ ଶ୍ରୀ ଗୋଦାବରୀଶ ମହାପାତ୍ର ‘ଭାଷାକୋଷ’କୁ ‘ପାଳକୋଷ’ ନାମ ଦେଇ ଏଥିର ଭୁଲ ଭଟକା ଦେଖାଇବାପାଇଁ ସେ କାଳର ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକା ‘ସ୍ୱହକାର’ରେ ଧାରାବାହିକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଛାପିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଏଥିରେ ଲେଖାର ତ୍ରୁଟି ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମାଲୋଚନା ବ୍ୟତୀତ ଅସଲ ସଂଗଠନମୂଳକ ଆଲୋଚନା କିଂବା ଉପଦେଶ ମାର୍ଗ ନଥିଲା ।

ଲେଖାର ସମୟ ଓ ଖରଚ

ତା ୧୧/୧୦/୩୦ରିଖ ଦିନର ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠିରେ ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ମୋ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ:—

“× × ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋ ବୟସ ୬୧ ବର୍ଷ ୧୦ ମାସ କୋଡ଼ିଏ ଦିନ । × × ଏଣେ ‘ଭାଷାକୋଷ’ ୬ ସମୁଦ୍ର ପାରି ହୋଇ ଆଉ ଗୋଟିଏ ସମୁଦ୍ର ପାରି ହେବା ବୋଧ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଲଦା ହୋଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରତିଦିନ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବ୍ୟାୟାମ ବା ହାତଆଖିଆ ନକରି ୧୨ ଘଣ୍ଟାଠାରୁ ୧୫ ଘଣ୍ଟା ମାନସିକ ପରିଶ୍ରମ ଓ ଲେଖାପଢ଼ି [Brain work and clerical work] କରୁଛି । ଅଥଚ Dictionary ଆରମ୍ଭ କରିବା ଦିନଠାରୁ ଆଜକୁ ୨୪ ବର୍ଷ ହେବ ମୋର କୌଣସି serious ବେମାରିରେ ଏକାଦିକ୍ରମେ ୩/୪ ଦିନ ମୋର ପଡ଼ିବା ଘଟଣା ଘଟିନାହିଁ ।”

୧୯୩୧ରେ ଭାଷାକୋଷର ୧ମ ଖଣ୍ଡ ଏବଂ ୧୯୪୦ରେ ୭ମ ଖଣ୍ଡ ଛପା ହେଲା— କେବଳ ୭ମ ଖଣ୍ଡ ଛାପିବା ପୂର୍ବରୁ ଦୁଇ ବର୍ଷ ସମୟ ଗଡ଼ିଗଲା— ଅର୍ଥାତ୍ବ ଓ ଯୁଦ୍ଧ ଘନଘଟା ଯୋଗୁଁ । ମୋଟରେ ଏ ସାତ ଖଣ୍ଡ ଗ୍ରନ୍ଥ ଛାପିବାପାଇଁ ଦୁଇ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଖରଚ ହୋଇଥିଲା । ଏସବୁ ଟଙ୍କା ଦେଶର ବଦାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ସରକାର ଦାନ କରିଥିଲେ । ୭ମ ଖଣ୍ଡଟି ଛାପିବା ପୂର୍ବରୁ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ସିମ୍ବଲା ଯାଇ ସେଠାରେ ଭାରତ ବଡ଼ଲାଟ ଲର୍ଡ଼ ଲିନଲିଥିଗୋ ଓ ଚାହାଙ୍କ ସହଧର୍ମିଣୀଠାରୁ ଆର୍ଥିକ, ବାଚିକ ସାହାଯ୍ୟ ଲାଭ କରି କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ଏ ସଂବାଦ ୭ମ ଖଣ୍ଡର ଜଂରାଜି ‘ଅବତରଣିକା’ରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଲେଖିଅଛନ୍ତି ।

‘ଭାଷାକୋଷ’ର ପରିଣତି

‘ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୋଷ’ ପରି ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଭାରତର ସବୁ ବିଶ୍ବବିଦ୍ୟାଳୟ ପୁସ୍ତକାଗାରରେ ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଇଥିଲା— ଏବାଦ୍ ଏହା ବ୍ରହ୍ମଦେଶ, ପ୍ରାନ୍ତ, ଜର୍ମାନୀ, ଜର୍ଜାଲି ଓ ନରଝେରେ ମଧ୍ୟ ଆଦୃତ ହୋଇଥିଲା । ଶେଷ ଖଣ୍ଡ ଛାପାର ଅଳ୍ପ କେତେ ବର୍ଷ ପରେ ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଆକସ୍ମିକ ମୃତ୍ୟୁ ହେବାରୁ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଗ୍ରନ୍ଥର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ(କ) ଭାର କେହି ନେଲେ ନାହିଁ । ଏଣୁ ଏହାର କେତେକ ସେବ,

ବଜାରରେ ପନିପରିବା ଭଳି ବିକ୍ରି ହେଲା; ଆଉ କେତୋଟି ବଣିଆତି ଦୋକାନରେ ‘ଠୁଗା’ ଆକାରରେ ବିକ୍ରି ହେଲା ।

କବି ପ୍ରଂଶସା

‘ଭାଷାକୋଷ’ ପ୍ରଣେତା ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ଓଡ଼ିଶାରେ କିପରି ପ୍ରଶଂସିତ ହୋଇଥିଲେ ସେ କଥା କେତେ ଜଣ ବିଶିଷ୍ଟ ଓଡ଼ିଆ କବିଙ୍କର ନିମ୍ନ ଲେଖାବଳୀରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜାଣିହେବ:—

‘ବ୍ୟାସ କବି’ ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତି ତାହାଙ୍କର “ଉତ୍କଳ ଭ୍ରମଣ” ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଲେଖିଥିଲେ:—

“ଶିଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଥିଲା ଚଳନ୍ତି ଓଡ଼ିଆ,
ସାହିତ୍ୟରେ ଭେଟିଗଲି “ଗୋପାଳ ପୁରିଆ” ।
କିପାଇଁ ମରିବି ବୁଲି ବୁଲି ଗାଏଁ ଗାଏଁ ?
“ଭାଗବତ ଟୁଗା” ଠାରୁ ‘ନନା ପାଞ୍ଜି’ ଯାଏ’—
“ଘର କଥା” ଘର ଭାଷା ଠିକ୍ ଠିକ୍ ଲେଖା,
ଓକୀଲାଙ୍କ ଠକ ପଣ ଲେଖା ନାହିଁ ଏକା ।
ସତ, ଦୁଇଗୁଣି ପଦ ଯାଇଛନ୍ତି ଗାଇ,
ତାହା ମଧ୍ୟ ଆପଣାକୁ ବଞ୍ଚାଇ ବଞ୍ଚାଇ ।
ପାଇଲି ଅସଲ ଚିତ୍ତ, ହେଉ ତାହା ଛଡ଼ା
ନିରୋଳ ଓଡ଼ିଆ କଥା ଥିଲା ମୋର ଲୋଡ଼ା ।
ପଢ଼ିଲି ସାହିତ୍ୟ ବସି ପହରେକ, ଆଜ,
ଠିକ୍ ଠିକ୍ ଗାଇ ଯାଇଛନ୍ତି “ପ୍ରହରାଜ”

[‘ଫକୀର ମୋହନ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ’ ପୃଷ୍ଠା ୯୩]

(୨) କଟକ ଟ୍ରେନିଂ ସ୍କୁଲ ହେଡ଼ମାଷ୍ଟର ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେନ୍‌ଗୁପ୍ତା ଲେଖିଥିଲେ:—

√ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ

“ହେ କୃତୀ ପୁରୁଷ ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳ ପ୍ରହରାଜ

ସରସ୍ବତୀ ବରପୁତ୍ର ସାହିତ୍ୟ ସେବକ,

ତୁମ୍ଭ ପରିହାସାତ୍ମକ ଲେଖା ଅଛି ଆଜ୍ଞ,

ଦେଖା ନାହିଁ ଉତ୍କଳରେ ଏଭଳି ଲେଖକ ।

ଆଜନଙ୍କ ହିସାବରେ ମଧୁବାବୁ ତଳେ

ନିଜ ବୁଦ୍ଧି ବଳେ ପାଇଥିଲଟି ଆସନ

ଆଜନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଛାଡ଼ି କେଉଁ କୁତୁହଳେ

ବାଣୀଙ୍କ ସେବାରେ ଲଗାଇଲ ପ୍ରାଣମନ ?

କି ଅଧବସାୟେ ରଚିଗଲ ଭାଷାକୋଷ

ଜଣକ ରଚନା ବୋଲି ନୁହଇ ପ୍ରତୀତି,

ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଣରେ ଢାଳି ଦେଲ ହେ ସନ୍ତୋଷ

ଦେଶ ଦେଶାନ୍ତରେ ଏହା ଲଭିଅଛି ପ୍ରୀତି

ଅକାଳ ବିଯୋଗ ଥିଲା ଲଲାଟରେ ଲେଖା

ଦୁଃଖ ହୁଏ ଶେଷବେଳେ ହେଲା ନାହିଁ ଦେଖା ।”

୬/୪/୪୬ [‘କବିତାକୁଞ୍ଜ’- ପୃଷ୍ଠ ୪୫]

(୩) ସମ୍ବଲପୁରର ନିଷାପର କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀ ପଣ୍ଡିତ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ମିଶ୍ର
ଲେଖିଥିଲେ:—

‘ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୋଷ’

“ଭାଷାକୋଷ ଭାରତର ହୀରକର କୋଷ,
ହୁଅ ମୌନ, ହେ ନିନ୍ଦୁକ ! ନ ଦେଖାଅ ଦୋଷ !
କର ପ୍ରଣିପାତ ଧୀରେ ତପସ୍ୱୀ ଚରଣେ
ସାଧନା ଯାହାର ବାଣୀ ବିଭବ ଚୟନେ,
ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଦେଖାଏ ସ୍ଥିର ଯୌବନର ତେଜ,
ନ ମାନେ ନୈରାଶ୍ୟ, ତେଜି କଞ୍ଚନାର ଶେୟ-
ଯଥାର୍ଥର ରଂଗ ଭୂମି କରେ ବିମଣ୍ଡନ
କରିବାକୁ ଉତ୍କଳର ଦାନତା ଖଣ୍ଡନ,
ଯେଉଁ ମହାରଥୀ ପିନ୍ଧେ ପ୍ରମତର ସାଜ
ବୋଲାଏ ଅଜେୟ, ପୂର୍ଣ୍ଣ, ବୃଦ୍ଧ ପ୍ରହରାଜ,
ଶତ ତୁଟି ହେବ ତାର ବିଲୁପ୍ତ ନିଃଶେଷେ,
ଐତିହାସର ଦାବାନଳେ ନ୍ୟାୟ ପରବେଶେ ।
ରହିବ “ଗୋପାଳ” ଭାଷାକୋଷର ଜନକ
ବିଶ୍ୱ ବକ୍ଷେ ଉତ୍କଳର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ରକ୍ଷକ
ନୋହି ଅକୃତଜ୍ଞ, ଆହେ ଉତ୍କଳ ସନ୍ତାନ
ବକ୍ଷ ପରେ ରଖୁ ହସ୍ତ କର ପ୍ରଣିଧାନ-

ଶୁଣିବ ବିବେକ ବାଣୀ:— ଯେ ମହା ସୁପତି
 ସ୍ଥାପିଅଛି ଶବ୍ଦ ସୌଧେ ଏ ମହା କାରତି,
 ବ୍ୟାକୁଳ ପରାଣେ ତାଜି ଶତ୍ରୁ ମିତ୍ର ସର୍ବେ
 ବାଷ୍ପାକୁଳ ନେତ୍ରେ ଦେଖୁ ବାଣୀହୀନ ଗର୍ବେ;
 ଜଣାଇ ଯୁକ୍ତ କରେ— ‘ଏ ମହା ସମ୍ଭାର
 ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ଥିବା ଯାଏଁ କର ଅଧିକାର,
 ହେ ମୋର ସ୍ବଦେଶବାସୀ ଓଡ଼ିଆ ସୋଦରେ !’
 ସୌଧ ସ୍ଥିତା ସିଦ୍ଧିଦାତ୍ରୀ ମୂର୍ତ୍ତିର ସାଦରେ
 ନ କରି ବନ୍ଦନା, ଯଦି ଆଲୋଚନା ଛଳେ
 ପଡ଼ିବ ହେ ଇର୍ଷାପ୍ରସୂ ନରକ ଅନଳେ,
 ଅପଘାତ ହେବ ତାହା; ଜାତୀୟ ଜୀବନ
 ଉତ୍କଳର ବରବପୁ କରି ନିଷ୍ପାସନ,
 ଧାଇଁବ ବିପଥେ ତ୍ରାସେ ନିୟତି ଜଂଗିତେ,
 ସହିବ କି ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଆଲିଙ୍ଗି ଅହିତେ ?
 ପକ୍ଷାନ୍ତରେ, କୃତଜ୍ଞତା ପୂରିତ ଅନ୍ତରେ,
 ଦେବ ଯଦି ନ୍ୟାୟ ପ୍ରାପ୍ୟ ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତରେ
 ଅଦମ୍ୟ ଉଦ୍‌ଯୋଗମୟ ଏହି ପ୍ରହରାଜେ,
 ଦେଶପ୍ରିୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠସହ ସର୍ବ ନରରାଜେ

ସର୍ବ ଗୋଷ୍ଠୀ ଉପଗୋଷ୍ଠୀ ସର୍ବ ଶ୍ରେଣୀ ମିଶି,
 ମିଶାଇ କଣ୍ଠର ସଂଗେ କଣ୍ଠ ଦିବାନିଶି
 ଗାଆ ଯଦି ଭାଷାଛଳେ ରାଷ୍ଟ୍ରନିର୍ମାତାର
 ନିର୍ମଳ ବିଜୟ ଗାଆ, ଶକ୍ତି ଦୁର୍ନିବାର ।
 ଲଭିବ ହେ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ! ଉତ୍କଳ ସୁନ୍ଦର,
 ହୋଇବ ଭାରତ ବକ୍ଷେ ମହା ଧୁରନ୍ଧର ।
 ଗଂଗାଠାରୁ ଗୋଦାବରୀ ଜିଣିବାର ଯଶ
 କୋଣାର୍କର ଶିଳ୍ପ କାର୍ତ୍ତି ଉଦାର ସରସ-
 ବାସ୍ତବ ସ୍ୱଭାବେ କରି ପ୍ରଭାବ ପ୍ରସାର
 ଉଡ଼ାଇବ ବୈଜୟନ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ।
 ପ୍ରତିଭାର ଅପୂଜନ ବିନାଶର ହେତୁ,
 ପ୍ରତିଭାର ସଂପୂଜନ ମିଳନର ସେତୁ ।
 ହେ ଉତ୍କଳବାସି ! ଏକା ଭାଷାକୋଷ ବଳେ
 ବଜାଅ ବିଜୟ ଭେରି ଏ ତପନ ତଳେ-
 ଭାରତେ, ପାଷାତ୍ୟେ ଆଉ ସୁଦୂର ପ୍ରାନ୍ତରେ,
 ଗିରି ଶିରେ, ସିନ୍ଧୁ ପାରେ, କାନନେ, ପ୍ରାଚ୍ୟରେ,
 ଶତାବ୍ଦୀର ଶ୍ରେଷ୍ଠ କୃତ୍ୟ କର ପ୍ରଦର୍ଶନ,
 କରି କ୍ଷୁଦ୍ରତାର ତୁଚ୍ଛ ସଂକୋଚ ବର୍ଜନ,”

ବୋଲ- ଭାଷାକୋଷ ଜୟ ! ଜୟ ! ପ୍ରହରାଜ !

ମରମୁର୍ତ୍ତିଧର ତୁମ୍ଭେ ମୃତ୍ୟୁହୀନ ଆଜ ।

ମିଳନେ ମିଳଇ ଏକା ସାପଲ୍ୟ ନିର୍ମଳ

ବାଣୀ ହିଁ ମିଳନମୟୀ, ବିଶ୍ବର ସମ୍ବଳ !

ବାଣୀର ମୟିରେ ରଚି ଦିବ୍ୟ ଭାଷାକୋଷ,

ଲଭିଅଛ ପ୍ରହରାଜ ବାଣୀ ପରିତୋଷ,

ଅନନ୍ତ କଲ୍ୟାଣ, ଆଉ ନାହିଁ ଭୟ ତାର-

ପାପ ପୁଣ୍ୟ ନେଇ ସେ ଯେ ଲଭିବ ନିସ୍ତାର ।”

[“ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ” ୪୧ଶ ଖଣ୍ଡ ୩ୟ ସଂଖ୍ୟା ୧୩୪୪ ଆକାଂକ୍ଷା]

(୪) କବି ଶେଖର ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି ଲେଖିଥିଲେ:-

‘ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଭାଷାକୋଷ’

“ବହି ବକ୍ଷେ ବେନି ଲକ୍ଷ ଶବ୍ଦ ସୁସମ୍ପଦ

“ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଭାଷାକୋଷ”, ଶବ୍ଦପକ୍ଷପତି,

ବାସନ୍ତୀ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ନିଶା ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରାୟ

ଉତ୍କଳୀୟ ଶବ୍ଦ ବୃନ୍ତେ ଫୁଟିଛି ତ୍ରିବିଧ

ପୁଷ୍ପ, ବଂଶ ହିନ୍ଦୀ ପୁଣି ସମୃଦ୍ଧ ଜଂରାଜୀ,

ଫୁଟେ ଯଥା କାବ୍ୟ ବୃକ୍ଷେ ରସ, ଭାବ, ଅର୍ଥ;

ଚନ୍ଦ୍ରଚେ ଶୌରଭ ତାର ଦିଗ ଦିଗନ୍ତରେ,

ଆଦ୍ରାଣି ତା' ସ୍ତବ୍ୟ ମୁରୁଧ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟମଣ୍ଡଳ-
 [ସମୁନ୍ନତ ଶୁଭାଦର୍ଶେ ଶିକ୍ଷା ସଭ୍ୟତାରେ]
 ସମାପ୍ତ ସେ ସପ୍ତଖଣ୍ଡେ, ସପ୍ତସିଂଧୁ ସମ
 ବିରାଟ ବିଶାଳକାୟ, ବହିଛି ଉଦରେ
 ବିବିଧ ରତନ, ମୁକ୍ତା ମାଣିକ୍ୟ ପ୍ରବାଳ,
 ମହାର୍ହ ବିଭବ ତାହା ଦିବ୍ୟ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ,
 ଦେବଭୂମି ଏ ଉତ୍କଳ, ସୁତାର୍ଥମାଳିନୀ
 ହେଉ ପଛେ ଦୀନା, ମାତ୍ର ଗୁଣେ ଗରିୟସୀ,
 ତାର ସାରସ୍ବତ ଶକ୍ତି, ସୁକ୍ଷ୍ମ ପ୍ରତିଭାର
 ମାନଦଣ୍ଡ- “ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଭାଷାକୋଷ ଗ୍ରନ୍ଥ”,
 ଦେବୀ ବିଶ୍ବଭାରତୀଙ୍କ ମହା ଦରବାରେ
 ଲଭିଛି ଉତ୍କଳ ଭାଷା ଗୌରବ ଆସନ,
 ନିରେଶ୍ବ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଗର୍ବେ ସ୍ଵୀତ ବକ୍ଷ ଆଜି
 ଉତ୍କଳକୋବିଦକୂଳ, ଉଲ୍ଲାସେ ଅଧାର ।
 ଉଠୁଅଛି ଧନ୍ୟବାଦ ଭାଷାକୋଷ ନାମେ
 ଜୟ ଧ୍ବନି ସହ, ତାର ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରତିଧ୍ବନି
 ମିଶି ସେ ଧ୍ବନିରେ, କରେ ପୃଥୁଳ ତାହାକୁ,
 ଅମର ଦୁନ୍ଦୁଭୀ ବାଜେ ଉତ୍କଳ-ତ୍ରିଦିବେ ।

ପ୍ରହରାଜ ଉପାଧିକ ହେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ।
 କର୍ମଯୋଗୀ ତୁମ୍ଭେ ଚିର କର୍ମ ଉପାସକ,
 ପଞ୍ଚବର୍ଷ ବିଂଶ ବ୍ୟାପୀ ତୀବ୍ର ଯୋଗବଳେ,
 ସୃଜିଲ ଯେ ସୁବିଚାର ଶବ୍ଦ-ହିମାଳୟ ।
 ହେରି ତାର ତୁଂଗଶୃଙ୍ଗ ବହୁ ଦୂରୁ ଜନେ,
 ନମିମେ ସଂଭ୍ରମେ ତାକୁ ଯୋଡ଼ି ବେନି କର ।
 ରଚିଗଲ ତୁମ୍ଭେ ନିଜ ସ୍ବତିସ୍ତମ୍ଭ ତବ,
 ରହିଲା ତୁମ୍ଭର ମୂର୍ତ୍ତି ତୁମ୍ଭ କର୍ମ ମଧ୍ୟେ,
 ନେତ୍ରଧାରେ ଉପମୂର୍ତ୍ତି ନେତ୍ର ମଧ୍ୟେ ଯଥା
 ତୁମ୍ଭର ଏ ଗ୍ରନ୍ଥପୁତ୍ର ରଖିବ ତୁମ୍ଭକୁ
 ଯୁଗେ ଯୁଗେ କୃତିବର ! କରିଣ ଅମର !
 ଉତ୍କଳର ଭବିଷ୍ୟତ ବଂଶଧରଗଣ
 ନିର୍ମାଣି ସୁବର୍ଣ୍ଣେ ତବ ସୌମ୍ୟ ଦେବ ମୂର୍ତ୍ତି
 ପୂଜିବେ ଭକ୍ତିରେ ସ୍ଥାପି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଦେଉଳେ ।
 ନ ଝହିଁ ଶରୀରେ, ପ୍ରାଣେ ଯାହାଙ୍କ ସକାଶେ
 କଲ ତୁମ୍ଭେ ଆୟୁ କ୍ଷୟ, ସେ କୃତଜ୍ଞ ଜନେ
 ବୁଝିବେ ତୁମ୍ଭର ମୂଲ୍ୟ, ମହତ୍ତ୍ବ ନିଶ୍ଚୟ ।
 ତୁମ୍ଭର ଅଭୂତ ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ଅସୀମ ସାହସ,

ତ୍ୟାଗ, ଦାନ, ସହିଷ୍ଣୁତା, ସଂକଳ୍ପ ଦୃଢ଼ତା,
 ଏ ଆଦି ବିଶିଷ୍ଟ ଶୁଭ ସୁଗୁଣ ନିଚୟେ
 କରିଣ ଆଦର୍ଶ, ଧରି ଉଚ୍ଚ ଲକ୍ଷ୍ୟ ତବ
 ହେବେ ସର୍ବେ କର୍ମଯୋଗେ ନିରତ ସତତ,
 ଭାଳିବେ ପୟରେ ତବ ଭକ୍ତି ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି
 ବରେଣ୍ୟ ଅମର ଜ୍ଞାନେ, ଅର୍ପିବେ ଆରତି,
 ଭାଳି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଦୀପାବଳୀ ପ୍ରୀତି-ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ;
 ଅମର ଯାହାର କୀର୍ତ୍ତି ସେହି ତ ଅମର
 ମାହେନ୍ଦ୍ର ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଦେବୀ ଉତ୍କଳ ଭାରତୀ
 ତୁମ୍ଭ ଭଳି ପୁତ୍ରଗଣ ଲଭିଥିଲେ ଅଙ୍କେ,
 ଉଜ୍ଜ୍ୱଳିଲ ମାତୃମୁଖ ତୁମ୍ଭେ ନିଜ ଗୁଣେ ।
 ଧରିଥିଲେ ଶୁଭକ୍ଷଣେ ହେ ଭାରତୀଶିଷ୍ୟ !
 ମାତୃ ପୂଜା ବ୍ରତ, ତାହା ନିର୍ବାହ ନିମନ୍ତେ
 ବନ୍ଧା ଦେଲ ବାସଗୃହ, କି ଅଭୂତ ତ୍ୟାଗ !
 ମାତୃପୂଜା ସହ କଲ ଡ୍ୟାଗପୂଜା ଦେବ,
 ଏହା ସିନା ବିଶେଷତ୍ବ ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶର ।
 ସାରସ୍ୱତ ପ୍ରତିଭାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତବ
 ରାଜ ରାଜେଶ୍ୱର ! ମହାମହିମାଭୂଷଣ,
 ଅର୍ପିଲେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚ ଗୌରବ ଉପାଧି-
 ‘ରାୟ ବାହାଦୁର’, ରତ୍ନ ଜଡ଼ିତ କାଞ୍ଚନେ

ଆବର ପିନ୍ଧାଇ ଦେଲେ ମାସ୍ତକେ ତୁମ୍ଭର
 ଆନ୍ତ-ଭାରତୀ-ତୀର୍ଥର ବରେଣ୍ୟ ପଣ୍ଡିତେ
 ‘ସାହିତ୍ୟ ବିଶାରଦାଖ୍ୟା’ ଉପାଧି ମୁକୁଟେ,
 ବୁଝନ୍ତି ଗୁଣିକେ ସିନା ଗୁଣର ଗୌରବ
 ହେ ମହାସାଧକ, କାର୍ତ୍ତି କି ବର୍ଣ୍ଣିତ ତବ ?
 ସ୍ମୃତି ତବ ସୁକଠୋର ଅଖଣ୍ଡ ତପସ୍ୟା
 ନତ ହୁଏ ସ୍ବତଃ ଶିର ପାଦମୂଳେ ତବ,
 ଘେନ ମୋର କୃତଜ୍ଞତା ଭକ୍ତ୍ୟଭିନନ୍ଦନ ।

ଉଦ୍ରକ

୧୯୩୭ ସାଲ

ଶ୍ରୀ ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି ।”

[‘ଚିନ୍ତାମଣି ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ’ ୨ୟ ଖଣ୍ଡ “ବିବିଧ କବିତା”- ୧୫୨୫ ପୃଷ୍ଠା]

‘ଉତ୍କଳ ମିଳନ’ କାବ୍ୟରେ ସେ ଚିନ୍ତାମଣି—

“ପ୍ରବୀଣ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ସାଧୁ ପୁତ୍ର ମୋର,
 ବିରଚି ସେ ଭାଷାକୋଷ ମଧୁକୋଷ ଯଥା,
 ଦେଖାଇଛି ଓଡ଼ିଆର ମଣ୍ଡିତ ପ୍ରଭାବ
 ପ୍ରତିଭା ଗୌରବ, ଧନ୍ୟ ଲେଖନୀ ତାହାର ।
 ମୋ ଅଂଗ ସଂଯୋଗ ଲାଗି ସେ ନିରବ କର୍ମୀ
 କରିଅଛି ଅକାତରେ ବହୁ ପରିଶ୍ରମ ।”

[‘ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ’ ୨ୟ ଖଣ୍ଡ ପୃ ୧୪୧୦]

‘ଚିନ୍ତାମଣୀ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ’ର ତୃତୀୟ ଖଣ୍ଡରେ ସେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି:—

“ମହାରାଜ ବିକ୍ରମଦେବ ବର୍ମା (ଜୟପୁର) ମହୋଦୟ ‘ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୋଷ’ର ପଞ୍ଚମ ଖଣ୍ଡର ମୁଦ୍ରଣ ସକାଶେ ଦଶ ହଜାର ଟଙ୍କା ଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହା ତାଙ୍କର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଦାନ । ଏହି ଦାନ ହେତୁ ସେ ଗୋଟିଏ ବିପୁଳ କାର୍ତ୍ତିରେ ଅଳଂକୃତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି”,

[‘ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ’ ଗାୟ ଖଣ୍ଡ ପୃ ୭୦୭]

ଲାଞ୍ଜିଗଡ଼ର ରାଜା ମାହେଶ୍ୱରପ୍ରସାଦ ଦେବ ‘ଭାଷାକୋଷ’ର ମୁଦ୍ରଣ ପାଇଁ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କୁ ପାଞ୍ଚଶତ ଟଙ୍କା ଦାନ କରି ଥିବା କଥା— ଚିନ୍ତାମଣି ତାଙ୍କର ‘ଲାଞ୍ଜିଗଡ଼ ଭ୍ରମଣ’ ଲେଖାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।

[‘ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ’ ଗାୟ ଖଣ୍ଡ ପୃ ୭୪୭]

୧୯୪୦ ସାଲ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ବାର୍ଷିକ ଉତ୍ସବର ପୁରୋଧା କଳିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ ପ୍ରିୟରଞ୍ଜନ ସେନ ଏମ୍.ଏ; ପି.ଆର୍.ଏସ.; କାବ୍ୟତୀର୍ଥ ତାଙ୍କ ଅଭିଭାଷଣରେ ‘ଭାଷାକୋଷ’ ଉପରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା ଓ ଶୁଭ କାମନା ନିମ୍ନଲିଖିତ ଭାଷାରେ ଅର୍ପଣ କରିଥିଲେ—

“ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ ଆପଣମାନଙ୍କର ଗୌରବ କରିବାର ବିଷୟ ମୋର ଶ୍ରଦ୍ଧାସ୍ପଦ ବଂଧୁ ଆପଣମାନଙ୍କ ସଭାପତି ଭାଷାଚାର୍ଯ୍ୟ ରାୟବାହାଦୁର ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କର ବହୁ ବର୍ଷ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ସମ୍ମତ ଭାଷାକୋଷ ଗ୍ରନ୍ଥ । ବାଉ ମାହାନ୍ତି ପାଞ୍ଜି ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଭାଷାକୋଷ ଏହାଙ୍କଠାରେ ଏକତ୍ର ଦେଖାଇଛି ପରିହାସ ରସିକତା ଓ ଶାଳିକ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ । ଏହାଙ୍କ ସଂବଂଧରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଆମ ବଂଶର ଶ୍ରୀ ରାଜଶେଖର ବସୁଙ୍କ କଥା ମୋର ମନେ ପଡ଼େ, ଯାହାଙ୍କ ଗଢ଼ୁଲିକା ଓ ଚଳନ୍ତିକା ଏହି ଦୁଇଟି ଧାରାକୁ ପୁଷ୍ଟ ରଖିଅଛି । ସେ ଏକାବେଳେକେ ଏକୁଟିଆ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ବୃହତ୍ ଅଭିଧାନ ରଚନା କରି ଓଡ଼ିଶାର ଶବ୍ଦସଂପଦକୁ ସୁପୁଷ୍ଟ କଲେ । ଏହା ମଧ୍ୟ ସେ ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି ଯେ, ଓଡ଼ିଶାରେ ଦେବୀ ଭାରତୀଙ୍କ

ସନ୍ତାନଗଣଙ୍କଦ୍ୱାରା ଅସାଧ୍ୟ ସାଧନରେ ସିଦ୍ଧି ହୋଇପାରେ । ଏହାଙ୍କର ସାଧନା ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାରତ ଭାରତୀଙ୍କ ପୂଜା ବେଦୀ ମୂଳେ ବହୁ ମୂଲ୍ୟ ଉପାୟନ ବୋଲି ମୁଁ ମନେ କରେ ।”

[‘ଭାଷାକୋଷ’, ୭ମ ଖଣ୍ଡ ‘ଅବତରଣିକା’ ପୃ ୧/]

“ବୋଂବାଇର ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ପି.ଇ.ଏନ୍. ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟିକ ପତ୍ରିକାର ୨ୟ ଖଣ୍ଡ ୬ଷ୍ଠ ସଂଖ୍ୟାରେ ‘ଭାଷାକୋଷ’ର ପ୍ରଂଶସାମୂଳକ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।”[ଏଜନ]

କାଶୀରେ ପ୍ରକାଶିତ “ଭାରତୀୟ ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା” ପତ୍ରିକାର ୧୯୩୯ ସାଲ ମାର୍ଚ୍ଚ ସଂଖ୍ୟାରେ ସେହି ପତ୍ରିକାର ସଂପାଦକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବି.ଏନ୍. ଗୋଖଲେ ‘ଭାଷାକୋଷ’ ସଂବନ୍ଧରେ ନିମ୍ନ ସଂପାଦକୀୟ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ:—

“ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସଂସଦରେ ଓଡ଼ିଶାର ନିଜର ଉପଯୁକ୍ତ ଆସନ ପାଇବାକୁ ବିଳମ୍ବ ଅଛି ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଭାଷା ବିଷୟରେ ଓଡ଼ିଶା ଆପଣା ଘରକୁ ସଜାଡ଼ିଲାଣି । ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନରେ ଦୃଢ଼ବ୍ରତ ଜଣେ ମାତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଅଦମ୍ୟ ପରିଶ୍ରମଦ୍ୱାରା ସଂକଳିତ ସାତଖଣ୍ଡରେ ସମାପ୍ତ ପ୍ରାୟ ଆଠ ହଜାର ପୃଷ୍ଠା ବ୍ୟାପୀ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଅଭିଧାନର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁଅଛି । ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ ୬ ଖଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲାଣି ଓ ସପ୍ତମ ଖଣ୍ଡ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯନ୍ତ୍ରସ୍ଥ । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ (ପ୍ରକାଶିତ ୬ ଖଣ୍ଡରେ) ୧ ଲକ୍ଷ ୫୯ ହଜାର ଶବ୍ଦ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ଓ ସପ୍ତମ ଖଣ୍ଡର ସମାପ୍ତି ବେଳକୁ ସଂଗୃହୀତ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ୧ ଲକ୍ଷ ୮୪ ହଜାର ହେବ । ଏ ଅଭିଧାନରେ ଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୂଳ ଶବ୍ଦ ତଳେ ତହିଁର ଉଚ୍ଚାରଣ ଇଂରାଜୀ ଅକ୍ଷରରେ ଦିଆଯାଇଅଛି ଏବଂ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ, ଇଂରାଜୀ, ହିନ୍ଦୀ, ବଂଗଳା, ମରହଟ୍ଟା ପ୍ରତିଶବ୍ଦ ଓ ଅର୍ଥ ଦିଆଯାଇଛି । ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳରେ ପ୍ରାମାଣିକ ବଚନମାନ ଉଦ୍ଧୃତ ହୋଇଅଛି ଓ ଟୀକା ମଧ୍ୟ ଦିଆଯାଇଛି । ଏହା

ଅତ୍ୟନ୍ତ ପରିଶ୍ରମସାଧ୍ୟ କର୍ମ । କେବଳ ତାଙ୍କର ‘ଅଶିକ୍ଷିତା’ ଶାଳିକା ଶ୍ରୀମତୀ ପାତାମ୍ବରୀ ଦେବୀଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କାହାରି ସାହାଯ୍ୟ ନ ନେଇ ପ୍ରହରାଜେ ଏକା ଏ ଗ୍ରନ୍ଥର ମୌଳିକ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ସଂକଳନ କରିଅଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀମତୀ ପାତାମ୍ବରୀ ଦେବୀ ଗାଆଁ ଗଣ୍ଡାର ଅଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କଠାରୁ ଶତ ଶତ ଗାଉଁଲି ଶବ୍ଦ ଉକ୍ତ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପାଇଁ ସଂଗ୍ରହ କରି ଆଣିଅଛନ୍ତି । ପାଣ୍ଡୁଲିପିର ଚିଠା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ୧୪ ବର୍ଷ ଲାଗିଲା । ତହିଁ ପରେ କେତେକ ପଣ୍ଡିତଙ୍କଦ୍ୱାରା ପାଣ୍ଡୁଲିପିର ତନ୍ମୁ ତନ୍ମୁ ସମ୍ପାଦନ କର୍ମ ସମାପ୍ତି ହେଲା ଏବଂ ୧୯୩୧ ସାଲରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସଂଗ୍ରାହକୁ ମୁଲାହିତା ହେବ ବୋଲି ତାଙ୍କ ନାମ ମୁଁ ପହିଲେ ଉଲ୍ଲେଖ ନ କରି ଶେଷକୁ ରଖିଲି । ଭାଷାକୋଷରେ ତାଙ୍କ ନାମ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଅଛି । ଇହ ଜୀବନରେ ତାଙ୍କ ନାମ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ବୋଲି ସେ କହନ୍ତି । ଏ ନାମର ପୂର୍ବେ ‘ରାୟବାହାଦୁର’ ପଦବୀ ଓ ଶେଷରେ ‘ସାହତ୍ୟ ବିଶାରଦ’ ପଦବୀଟିଏ ଯୋଡ଼ା ହୋଇଛି । ସେ ଯେଉଁ ଗଳିରେ ରହନ୍ତି ସେ ଗଳିର ନାମ ହୋଇଛି ‘ଭାଷାକୋଷ ଲେନ୍’ । ଏ ସମଗ୍ର କର୍ମରେ- ଅର୍ଥ କ୍ଷତି କଥା ଗାଧୋଇଯାଉ- ଏତେ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଛି ଯେ, ମୁଁ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ନିଜକୁ ପଚାରୁଛି- “ସେ ଏ କାମରେ ଆଦୌ ହାତ ପୁରାଇଲେ କ୍ୟାଁ ?” ମୁଁ ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଏହି ମାତ୍ର ଉତ୍ତର କହିବା କରୁଛି- ବୋଧ ହୁଏ ଆଉ ଜନ୍ମରେ ସେ ଜଣେ ବୈଦ୍ୟାକରଣିକ ଥାଇ ତାଙ୍କ ମାତୃଭାଷା ଓଡ଼ିଆର ଅବସ୍ଥା ଅନୁଭବ କରି ଦୁଃଖିତ ହୋଇଥିଲେ କିଂବା ବହୁଶତ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ସେ କୌଣସି ଜନ୍ମରେ ଜଣେ ରାଜ୍ୟ ବିଜୟୀ ବୀର ଥାଇ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଗ୍ରନ୍ଥଯାକ ନଷ୍ଟ କରି ଦେଇଥିଲେ ଓ ଏହି ଜନ୍ମରେ ତତ୍ତ୍ୱନିତ ରଣ ପରିଶୋଧ କରୁଅଛନ୍ତି । ଯାହା ହେଉ, ମୁଁ ଏତିକି ଜାଣୁଛି ଯେ, ମୁଁ ଏପରି କର୍ମ ଆରମ୍ଭ କରି ନଥାନ୍ତି କିଂବା ଏହାକୁ ସମାପ୍ତ କରିପାରିନଥାନ୍ତି । କାହାଣୀରେ ଶୁଣିଲେ ଯେ, ଥଣ୍ଡରେ ଥଣ୍ଡେ ଲେଖାଏଁ ପାଣି ନେଇ ନେଇ ସମୁଦ୍ରକୁ

ଶୁଖାଇବା ପାଇଁ ଟିକି ଚଢ଼େଇଟିଏ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲା । ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ପରିଶ୍ରମ ଦେଖି ମୋର ସେହି ଚଢ଼େଇ କଥା ମନେ ପଡ଼ୁଛି ।

କେବେ କସ୍ମିନ୍ କାଳେ ମୁଁ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ମନ୍ଦିର ତୋଳାଇବି ତେବେ ସେହି ମନ୍ଦିରରେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଦେବତା ରୂପେ ରାୟ ବାହାଦୁରଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବି ହିଁ କରିବି ।

ଏହା ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ ଯେ, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପିତା ଓ ତାଙ୍କ ଶାଳିକା ୪ ମାସ ହେଲା ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ସୋସାଇଟି (ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା ସମାଜ)ରେ ଯୋଗ ଦେଇଛନ୍ତି ।”

[“ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା ପତ୍ରିକା” ୧୯୩୯ ମାର୍ଚ୍ଚ]

ଉପାଧି ଲାଭ—

ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କର ‘ଭାଷାକୋଷ’ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ୧୯୩୧ଠାରୁ ୧୯୪୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ସେ କାଳରେ ଇଂରାଜୀମାନେ ଭାରତରେ ରାଜୁତି କରୁଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସାମର୍ଥ୍ୟକ ‘ଉପାଧି’ (ଡାକ୍ତର) ଦେଇ ନିଜର ବଶ୍ୟ କରିବା ଏକ ଅଭ୍ୟାସ ଇଂରାଜୀମାନଙ୍କର ଥିଲା । ତେବେ ଯେଉଁମାନେ ଭଲ କାମ କରିଥିବେ, ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା, ଆପଦ ବିପଦରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଆସନ୍ନ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଓ କୌଣସି ଅଦ୍ଭୁତ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଖ୍ୟାତି ଲାଭିବା ପ୍ରଭୃତି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଉପାଧି ଦିଆଯାଉଥିଲା ।

ଏହି ନିୟମରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ‘ଭାଷାକୋଷ’ ମୂଲ୍ୟ ବୁଝି ଇଂରାଜୀ ସରକାର ତାହାଙ୍କୁ ନିମ୍ନ ଦିଓଟି ଉପାଧି ଦେଇଥିଲେ—

- (୧) ୧୯୩୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ “କୈଜର-ଇ-ହିନ୍ଦ” [Kaiser-I-Hind] ରୌପ୍ୟ ପଦକ ଦେଇଥିଲେ । ବିହାର ଓଡ଼ିଶା ଗଭର୍ନର ସାର୍ ସିଫଟନ୍‌ଙ୍କ ଅନୁମୋଦନ କ୍ରମେ ଭାରତ ସରକାର ମହାମାନ୍ୟ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଆଦେଶ କ୍ରମେ ତା ୧୬/୯/୧୯୩୩ ଦିନ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କୁ ଏ ରୌପ୍ୟ

ପଦକ ଦାନ କରିଥିଲେ । ଏଥିଦ୍ୱାରା ଜଂରାଜୀ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ବୃଦ୍ଧିଲାଭ କଲା ଏବଂ ପ୍ରହରାଜଙ୍କର ‘ଭାଷାକୋଷ’ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ଦଖଲ କଲା ।

- (୨) ୧୯୩୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ “ରାୟବାହାଦୁର” ଉପାଧି ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ଉପାଧି ଦାନପାଇଁ ତା ୨୦/୧/୧୯୩୮ ଦିନ କଟକରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଦେଶିକ ଦରବାର ବସିଥିଲା । ଏହି ଦରବାରରେ ଓଡ଼ିଶାର ତତ୍କାଳୀନ ଗଭର୍ନର ସର ଜନ୍ ହବାକ୍ ସାହେବ ନିମ୍ନ ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ:—

‘ରାୟବାହାଦୁର’ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ—

“ଆମେ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ହୃଦୟରେ ଏହି ଆଶା ପୋଷଣ କରୁଅଛୁ ଯେ, ଚିରସ୍ମରଣୀୟ କାର୍ତ୍ତିକ୍ଷ୍ଣ୍ୟ ରୂପେ ‘ଭାଷାକୋଷ’କୁ ସମାପ୍ତ କରି ସାରସ୍ୱତ ସେବାବ୍ରତ ଉଦ୍ୟାପନପୂର୍ବକ ଆପଣ ଯଶଃ ଶ୍ରୀ ମଣ୍ଡିତ ହେବେ । ଏହି ଅଭିଧାନ ସଂକଳନ ଯୋଗୁଁ ଆପଣ ଉତ୍କଳର ଚତୁଃସୀମା ଅତିକ୍ରମ କରି ବହୁ ଦୂରଦେଶର ବିଦ୍ୱଜନମଣ୍ଡଳୀରେ ସୁଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିଅଛନ୍ତି । ଆପଣ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱାଲୋଚନାରେ ବିଶିଷ୍ଟ ରୂପେ ସହାୟତା କରିଅଛନ୍ତି ଓ ଓଡ଼ିଆ ଜାତୀୟ କୁଷିର ପୁନଃ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନର ପଥକୁ ସୁଗମ କରିଅଛନ୍ତି । ଏ କର୍ମରେ ଆପଣ ଯେଉଁ ତେଜସ୍ୱିତା, ଉସାହ ଓ ପ୍ରତିଭା ନିଯୋଜିତ କରି ଉତ୍କଳର ନାମକୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତର କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ସୁପରିଚିତ ଓ ସମ୍ମାନିତ ହେବା ସମୀଚୀନ ହୋଇଅଛି ।

“ଯାହାଙ୍କ ସଂଗେ ବାର ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଆମର ବଂଧୁତାର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇଥିଲା ଓ ଯାହାଙ୍କ ବଂଧୁତାକୁ ଆମେ ତଦବଧି ମୂଲ୍ୟବାନ ଜ୍ଞାନ କରି ଆସିଅଛୁ, ଆଜି ତାହାଙ୍କୁ “ରାୟବାହାଦୁର” ପଦବୀ ସୂଚକ ପଦକ ଅର୍ପଣ କରି ଆମେ ପରମାନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଅଛୁ ।”

[‘ଭାଷାକୋଷ’, ୭ମ ଖଣ୍ଡ- ‘ଅବତରଣିକା’ ପୃ ୧୨]

- (୩) “ଭାଷାକୋଷଲେନ୍”— ‘ଭାଷାକୋଷ’ର ୫/୬ ଖଣ୍ଡ [୧୯୩୭] ଯଥାକ୍ରମେ ଛାପାହେବା ପରେ କଟକ ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ଯେଉଁ ଗଳିରେ ରହି ନିଜର ଏ ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖି ଛାପିଥିଲେ ସେହି ‘ନର୍ମାଲ ସ୍କୁଲ ଗଳି’ର ନାମ ବଦଳାଇ ଦେଇ ‘ଭାଷାକୋଷ ଲେନ୍’ ନାମ ଦେଇଥିଲେ । ଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାଦ୍ବାରା କଟକ ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି ତଥା ଓଡ଼ିଶା ସରକାର ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ପ୍ରତି ଉଚିତ ସମ୍ମାନ ଦେଇଥିଲେ ।
- (୪) ନିଖୁଳ ଉତ୍କଳ କବି ସମ୍ମିଳନୀର ବ୍ରହ୍ମପୁର ଅଧିବେଶନରେ ଧରକୋଟ ରାଜା ମଦନମୋହନ ସିଂହଦେବଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ବରେ ତା ୧୫/୫/୧୯୩୪ ଦିନ ସମବେତ ସମ୍ମିଳନୀ ତରଫରୁ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କୁ ଏକ ମାନପତ୍ର ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଏଥିରେ ତାହାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ସେବା ଓ ‘ଭାଷାକୋଷ’ର ପ୍ରକାଶ ସଂବନ୍ଧରେ ଭୂୟଶୀ ପ୍ରଶଂସା କରାଯାଇଥିଲା ।
- (୫) ତା ୬/୫/୧୯୩୫ରିଖ ଦିନ ଭାରତ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଗୌପ୍ୟଯୁବିଲି(ବା ୨୫ ବର୍ଷର ରାଜତ୍ବ) ଉପଲକ୍ଷେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ‘ଭାଷାକୋଷ’ର ପ୍ରକାଶନପାଇଁ ଗୋଟିଏ “ଯୁବିଲି ଗୌପ୍ୟ ପଦକ” ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଏହା ଭାରତ ସରକାରଙ୍କର ଏକ ସମ୍ମାନସୂଚକ ଦାନ ।
- (୬) ୨୯/୧/୧୯୩୬ ଦିନ ସଂବଲପୁର “ଗଙ୍ଗାଧର ସାହିତ୍ୟ ପରିଷଦ” ତରଫରୁ ଏକ ମାନପତ୍ର ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ‘ଭାଷାକୋଷ’ ସଂକଳନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦିଆଯାଇଥିଲା ।
- (୭) ବିଦେଶରେ ପ୍ରଶଂସା— ‘ଭାଷାକୋଷ’ର ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ବିତୀୟ ଖଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ପରେ ଇଟାଲି ରାଜଧାନୀ ରୋମ୍ ସହରର ଜଣେ ବିଜ୍ଞ ଭାଷାବିତ୍ ଅଧ୍ୟାପକ ଜନିସର୍ଜି ପି ଟସ୍କି ସେ ଦେଶର ଗୋଟିଏ ମାସିକ ପତ୍ରିକା— (Reoista Degli stolr Orientalia— vol XIV Fasc 2 of August 1933)ରେ ଲେଖିଥିଲେ—

“ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ତାଙ୍କର ଶ୍ରମଦ୍ବାରା ତାଙ୍କ ଦେଶର ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାମାନଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚାକୁ ପୁନର୍ଜୀବିତ କରି ଯଥାର୍ଥରେ ଦେଶବାସୀଙ୍କର ଧନ୍ୟବାଦାର୍ହ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।”

“ସାହିତ୍ୟବିଶାରଦ” ଉପାଧି—

- (୮) ୧୯୩୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶରେ ଥିବା ବିଜୟ ନଗରମ୍ ସହରରେ ଥିବା “ଆନ୍ଧ୍ର ଅନୁସନ୍ଧାନ ବିଶ୍ବବିଦ୍ୟାଳୟ” ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କୁ ‘ସାହିତ୍ୟ ବିଶାରଦ’ ଉପାଧି ଦେଇଥିଲେ । ଏ ଉପାଧି ପାଇବା ଦିଗରେ ଜୟପୁରର ମହାରାଜା ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ରାଟ ବିକ୍ରମଦେବ ବର୍ମା ବିଶେଷ ଯୋଗାଡ଼ କରିଥିଲେ ।
- (୯) ୧୯୩୯— ଭାରତୀୟ ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା ସମାଜ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କୁ ଏକ ସଭ୍ୟ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ସମ୍ମାନିତ କରିଥିଲେ ।
- (୧୦) ‘ସାହିତ୍ୟ ଭୂଷଣ’(୧୯୪୦)— ‘ଆନ୍ଧ୍ର ଅନୁସନ୍ଧାନ ବିଶ୍ବବିଦ୍ୟାଳୟ’ ପୁଣି ଆଉ ଏକ ଉଚ୍ଚ ଉପାଧି ‘ସାହିତ୍ୟ ଭୂଷଣ’ ଦେଇ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କୁ ସମ୍ମାନିତ କରିଥିଲେ ।

କେବଳ “ଭାଷାକୋଷ” ଭଳି ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖି ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ଉକ୍ତ ସମ୍ମାନ ଓ ପଦକ ଲାଭ କରିବା ସଂଗେ ସଂଗେ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶା ଗଡ଼ଜାତର ସବୁ ରାଜା ମହାରାଜାଙ୍କଠାରୁ ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଦାନ ଯୋଗୁଁ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଗ୍ରନ୍ଥ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଦେଖି ପାରିଲା । ଏହି ପୁସ୍ତକ ଯେ କେବଳ ଓଡ଼ିଶାର ଚତୁଃସାମାରେ ରହିଲା— ତା’ ନୁହେଁ— ଯୁରୋପର ବହୁ ବିଶ୍ବବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏହା ସମୁଚିତ ଆଦର ଲାଭ କଲା । ଥରେ କେନ୍ଦୁଝରର ରାଜକୁମାର ଲକ୍ଷ୍ମନରେ ଥିଲାବେଳେ ଏ ‘ଭାଷାକୋଷ’ରୁ ଏକ ଏକ ସେଟ୍ ସେଠା ଲକ୍ଷ୍ମନ, ଅକ୍ସଫୋର୍ଡ଼ ଓ କେମ୍ବ୍ରିଜ୍ ବିଶ୍ବବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକୁ ଦାନ କରିଥିଲେ । ଏପରିକି ସମଗ୍ର ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶର ବିଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ‘ଭାଷାକୋଷ’କୁ ସମୁଚିତ ସମ୍ମାନ କରିଥିଲେ ।

ଏଥିଦ୍ବାରା ଜଣେ ନିଷ୍ଠାପର ଓଡ଼ିଆ ଲେଖକଙ୍କର ଲେଖା କିପରି ଖ୍ୟାତି ପାଇଥିଲା ସହଜରେ ଜାଣିହେବ ।

‘ଭାଷାକୋଷ’ର ଆଉ କେତେକ ଖବର—

(୧) ୧-୭ ଖଣ୍ଡର ମୋଟ ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା- ୯୪୯୮ ପୃଷ୍ଠା ।

(୨) ପ୍ରତିଖଣ୍ଡର ଛାପାଖରଚ ହାରାହାରି ଟ ୧୬,୦୦୦ ହିସାବରେ

୭ ଖଣ୍ଡର = ଟ ୧୧,୧୨,୦୦୦ଙ୍କା

(୩) ପାଇଥିବା ଟଙ୍କା—

ବିହାର-ଓଡ଼ିଶା ସରକାର— ୪୨୪,୦୦୦ଙ୍କା

ଓଡ଼ିଶାର ରାଜା ମହାରାଜାଙ୍କଠାରୁ— ୪୩୯,୦୦୦ଙ୍କା

ଭାରତ ଓ ବାହାରରୁ ଅଗ୍ରୀମ— ୪୧୦,୦୦୦ଙ୍କା

ନିଜ ଘର ବନ୍ଧା ଦେଇ ଆଣିଥିଲେ— ୪୧୦,୦୦୦ଙ୍କା

୪୮୩,୦୦୦ଙ୍କା

୬ଷ୍ଠ ଓ ୭ମ ଖଣ୍ଡ ପାଇଁ ଖରଚ— ୪୨୭,୦୦୦

ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଖରଚ— ୪୨,୦୦୦

ମୋଟ— ୪୧୧,୧୨,୦୦୦ଙ୍କା

ଗୁଣାବଳୀ

‘ସାହିତ୍ୟ ଭୂଷଣ’, ‘ରାୟ ବାହାଦୁର’ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କର ‘ଗୁଣାବଳୀ’ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାପାଇଁ ଏକ ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିବାକୁ ହେବ । ତାହାଙ୍କର ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟକୁ “ବହୁମୁଖୀ” କୁହାଯିବ । ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ଉଚ୍ଚ ପାଠୁଆ, ଓକିଲ, ସାହିତ୍ୟିକ, ଗ୍ରନ୍ଥକାର, ଭାଷା ପ୍ରବୀଣ ଓ ‘ଭାଷାକୋଷ’ ପ୍ରଣେତା । ଓକିଲ ବ୍ୟବସାୟ ଦ୍ଵାରା ଲକ୍ଷ୍ୟାତ୍ମକ ଟଙ୍କା ଚୋଟଗାର କରି କଟକ ସହର ତଥା ଓଡ଼ିଶାର ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ରାଜନୀତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସହିତ ସଂବନ୍ଧ ରଖି କେଉଁ ଅନୁଷ୍ଠାନର ‘ସଭାପତି’, କାହାର ‘ସଂପାଦକ’ କିମ୍ବା କୌଣସି କମିଟୀ ବା କମିସନ୍‌ର ପରାମର୍ଶଦାତା ବା ସଭ୍ୟ ଥିଲେ । ଏ ସବୁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ନେଇ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଏକପ୍ରକାର ବଂଧୁତା ସୂତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ ଥିଲେ । ଏଣୁ ତାହାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ସବୁ ‘ବହୁମୁଖୀ’ ଥିଲା ।

‘ତୁଳସୀ ଦୁଇ ପତ୍ରରୁ ବାସେ’ ବୋଲି ଆମ ଦେଶରେ ଯେଉଁ କଥା ଅଛି, ଠିକ୍ ସେଇ ନିୟମରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପିଲାଟି ଦିନରୁ ଭକ୍ତିପରାୟଣ ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ପିତା ନରସିଂହ ପ୍ରହରାଜ ଏକ ନୈଷ୍ଠିକ ହିନ୍ଦୁ ଥିବାରୁ ପିତାଙ୍କଠାରୁ ଏହି ବ୍ରାହ୍ମଣୋଚିତ ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ପ୍ରତିଦିନ ସକାଳୁ ଉଠି ସ୍ନାନାଦି ସାରି ଚିତା ତିଳକ କରି, ଅରୁଆ ଖାଇ, ଅନେକ ଦିନ ଯାଏଁ ପ୍ରତ୍ୟହ ହୋମ କରୁଥିଲେ । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ଆଧୁନିକ ରୁଚି ଓ ରୀତିନୀତିର ବଡ଼ ପକ୍ଷପାତୀ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଯୁଗରେ ‘ହରିଜନ ସେବା’ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଚ୍ଛରିତ ହେବା ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ନିଜ ଗାଁ ବାଉରି ପିଲାଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷିତ କରିବାପାଇଁ ନିଜ ବ୍ୟୟରେ ଏକ ଶିକ୍ଷକ ରଖି ନିଜ ଗାଁରେ ସ୍କୁଲ ବସାଇଥିଲେ । କେତେ କାଳ ପରେ ନିଜର ପିତା ଓ ଅଭିଭାବକମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ ଯୋଗୁଁ ଏ ସ୍କୁଲ ଉଠିଯାଇଥିଲା ।

ପଲ୍ଲୀବାସୀଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷିତ କରିବା ପାଇଁ ଛାତ୍ର ଜୀବନରୁ ସେ ନିଜ ଗାଁରେ ଏକ ‘ପାଠାଗାର’ ଓ ‘ଶିକ୍ଷା ସମିତି’ ଗଢ଼ିଥିଲେ ।

ଜାତି ଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସେବା କରିବା କଥା ସେହି ପିଲାଦିନରୁ ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ନିଜେ ଯାଇ ଅନ୍ୟର ଘର ଦାଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକୁ ସଫା କରୁଥିଲେ ।

ନିଜର ଓ ପରର ମଜଲା କାଢ଼ି ଦୂରରେ ପକାଉଥିଲେ । କୁକୁର ଓ ବିଲେଇ ବିଷ୍ଣୁ ମଧ୍ୟ ନିଜେ ହାତରେ କାଢ଼ି ପକାଇ ସଫା କରିବା ପାଇଁ କୁଣ୍ଡିତ ନଥିଲେ ।

ହାଇସ୍କୁଲ ଜୀବନରେ ଗାଁକୁ ଆସିଲାବେଳେ ଗାଁ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ମିଠେଇ ଓ ଛୋଟ ଗରିବ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ନୁଆ ଲୁଗା ପ୍ରଭୃତି ଆଣି ଦେଉଥିଲେ । ଏଥିରେ ତାଙ୍କର ଉଦାର ମନୋଭାବ ସ୍ପଷ୍ଟ ଫୁଟି ଉଠୁଥିଲା ।

ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ଭଲ ସାହିତ୍ୟିକ ହେବା ପାଇଁ ସେ ଛାତ୍ର ଜୀବନରୁ ମେଘଦୂତ, ରଘୁବଂଶ, କୁମାର ସଂଭବ, ନୈଷଧ ଓ ଅନେକ ଉଦ୍ଭଟ ଶ୍ଳୋକମାନ ମନେ ରଖୁଥିଲେ । ସାଧାରଣ ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ପଢ଼ିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର କଟକ ପୁସ୍ତକାଗାରରେ ଏକାଧିକ ଥର ଦେଖିଛି- ସାମାନ୍ୟ ‘ଖୋଷାକଟା’, ‘ନାବକେଳି’, ଚୌତିଷାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପ୍ରାଚୀନ କବି ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ, ଯଦୁମଣି ଓ ସାମନ୍ତସିଂହାରଙ୍କ ଲେଖା ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ପଢ଼ି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୃଷ୍ଠାରେ ଉଚିତ ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ନାଲି ଗାରରେ ଆଙ୍କି ରଖିଥିଲେ । ଏ ସବୁ ଲେଖା ଦିନେ ନୁହେଁ ବର୍ଷେ ନୁହେଁ ଦୀର୍ଘ ୨୬/୨୭ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଫଳରେ ‘ଭାଷାକୋଷ’ ଭଳି ବିରାଟ ଓ ସୁବୃହତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିବାପାଇଁ ଉପାଦାନ ପାଇଥିଲେ ।

କଟକରେ ଓକିଲାତି କଲା ସମୟରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ଓଡ଼ିଶା ଗଡ଼ଜାତର ଅଧିକାଂଶ ରାଜା ଓ ମହାରାଜାଙ୍କ ପରିଚୟ ପାଇଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ମନଦମ୍ଭା ସଂପର୍କ ନେଇ ସେଇ ସେଇ ଅଂଚଳ ଭ୍ରମଣ କରି ସେଠାର ଓଡ଼ିଆ ପଦମାନ ସଂଗ୍ରହ କରୁଥିଲେ । ଓକିଲାତି ବ୍ୟବସାୟରେ ସେ ଲକ୍ଷାଧିକ ଟଙ୍କା ରୋଜଗାର କରି କଟକରେ କୋଠାବାଡ଼ି ତିଆରି କରି ପାରିଥିଲେ ।

ଯେକୌଣସି ଲୋକକୁ ବଖ୍ୟା କରିବା ପାଇଁ ତାହାଙ୍କଠାରେ ଏକ ବ୍ରହ୍ମସ୍ପ ଥିଲା । ତାହା ହେଉଛି, ତାଙ୍କ ତୁଣ୍ଡର ସ୍ୱେଦପୂର୍ଣ୍ଣ ‘ବାବା’, ‘ଧନ’, ‘ବାବୁ’ ଓଗେର ପଦ ସମୂହ । ଯେକୌଣସି ଲୋକକୁ ଦେଖିଲେ ହଠାତ୍ କହିପକାନ୍ତି- ‘କିରେ’ ‘ବାବା’, ‘ଆ ଦେଖିଯା’ ‘କଣ ସବୁ ଲେଖାଅଛି ଦେଖ’ ଇତ୍ୟାଦି । କି ମଧୁର

ଭାଷଣ ! ନିଶ୍ଚୁର ହୃଦୟ ମଧ୍ୟ ତରଳିଯାଏ ଏ ଡାକରେ । ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ ବଡ଼ଠାରୁ ସାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଡାକର ଏ ସ୍ନେହବୋଲା ଡାକରେ ମୁଗ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଦେଖୁଥିବା ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ହିଁ ଏକ ମାତ୍ର ଲୋକ ଯେ ନିଜର ପ୍ରସାରିତ ହସ୍ତଦ୍ୱାରା ନିଜର ପରିଚିତ ଓ ଅପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କରି ନେଉଥିଲେ- ନିଜର କରୁଥିଲେ ।

ଓଡ଼ିଶାର ଓ ଓଡ଼ିଆ ବାହାରର ବହୁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସହିତ ତାହାଙ୍କର ସଂବନ୍ଧ ଥିଲା ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ :-

- (୧) କଟକ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ’ର ସେ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ସଭ୍ୟ ଓ କେତେକାଳ ଯାଏଁ ସଭାପତି ଥିଲେ ।
- (୨) କଟକରେ ‘ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା ସମିତି’ (ଥୁଓସଫି ସଂଘ) ସ୍ଥାପନ କରି ତହିଁର ସେ ସଭାପତି ଥିଲେ ।
- (୩) ନିଜ ଗାଁ ମି.ଇ. ସ୍କୁଲର ସଂପାଦକ ଓ ପରେ ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ ।
- (୪) ସାକ୍ଷୀଗୋପାଳ ଓ ଭୁବନେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିରର କମିଟୀ ସଭ୍ୟ ଓ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକ ଥିଲେ ।
- (୫) ପାଟଣା ଓ ଓଡ଼ିଶା ହାଇକୋର୍ଟର ଏଡ଼ଭୋକେଟ୍ ଥିଲେ ।
- (୬) ବିହାର-ଓଡ଼ିଶାପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ନିର୍ବାଚନ ସମିତି (ଟେକ୍ସବର୍ ବୁକ୍ କମିଟି)ର ସଭ୍ୟ ଥିଲେ ।
- (୭) ‘ଅଫିମ ତଦନ୍ତ କମିଶନ’ ଆଗେ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ ।
- (୮) ‘ଆନ୍ତ୍ର ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ’ର ଜଣେ ଗୌରବମୟ ସଭ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ଓ ସେହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ତରଫରୁ ‘ସାହିତ୍ୟ ବିଶାରଦ’ ଓ ‘ସାହିତ୍ୟ ଭୂଷଣ’ ଉପାଧି ଲାଭ କରିଥିଲେ ।

ତାଙ୍କର ଆଉ କେତୋଟି ଗୁଣ—

(୧) ସେ ଦୀର୍ଘକାୟ ଥିଲେ— ଆଜ୍ଞାନୁବାହୁ କହିଲେ ଚଳିବ ।

(୨) ନିରୋଗ ଓ ସୁସ୍ଥସବଳ ଥିଲେ— ନିଜ ସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟ ସଂବଂଧରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠିରେ ସେ ଏକଥା ଲେଖିଥିଲେ:—

“ଭାଷାକୋଷ ଲେଖିବା ଆରମ୍ଭ କରିବା ଦିନଠାରୁ ଆଜକୁ ୨୪ ବର୍ଷ ହେବ ମୋର କୌଣସି serious ବେମାରିରେ ଏକାଦିକ୍ରମେ ୩/୪ ଦିନ ବିଛଣାରେ ପଡ଼ିବା ଘଟଣା ଘଟିନାହିଁ ।” [ଚିଠି ୧୧/୧୦/୧୯୩୭]

(୩) ବହୁ ପରିଶ୍ରମୀ ଥିଲେ— ପ୍ରୋକ୍ତ ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିଲେ—

“ପ୍ରତିଦିନ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବ୍ୟାୟାମ ବା ହାତଆଖିଆ ନକରି ୧୨ ଘଣ୍ଟାଠାରୁ ୧୫ ଘଣ୍ଟା ମାନସିକ ପରିଶ୍ରମ ଓ ଲେଖାପଢ଼ି କରୁଛି ।”

(୪) ସବୁ କାମ ନିଜେ କରୁଥିଲେ— ଘରେ ଝଙ୍କରମାନେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଘରର ଅଧିକାଂଶ କାମ ନିଜେ କରିବାରେ ପରୁ ଥିଲେ । ଘର ଓଳାଜବା, ବାସନ ମାଜିବା, ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ରାନ୍ଧିବା ପ୍ରଭୃତି କାମ ନିଜେ କରୁଥିଲେ ।

(୫) ପରିଶ୍ରମୀକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରୁଥିଲେ— ନିଜର ଝଙ୍କର ଓ ଅନୁଗତମାନଙ୍କୁ ମାସର ପ୍ରଥମ ଦିନରେ ସେମାନଙ୍କର ଦରମା ଦେଉଥିଲେ । ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ିବାଲା ମଧ୍ୟ ଅଯାଚିତ ଭାବରେ ତାର ପ୍ରାପ୍ୟ ପାଉଥିଲା ।

(୬) ପରକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରୁଥିଲେ— ବହୁ ଗରିବ ଲୋକଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଧନ ପାଇଁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ବହୁ ଗରିବ ଲାକଙ୍କ ମକଦ୍ଦମାରେ ସାହା ହେଉଥିଲେ ।

(୭) ଅଳ୍ପ ଆହାରୀ ଥିଲେ— ଦିନବେଳେ ଓ ଥରେ ମାତ୍ର ନିରାମିଷ ଖାଦ୍ୟ ଖାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଦୈନିକ ଖାଦ୍ୟକ୍ରମ ଏପରି ଥିଲା—

ଭୋରୁ ଗାଟାରୁ ଉଠି ଝାଡ଼ା ଫେରି, ଦାନ୍ତ ଘଷି, ଗାଧୁଆ ସାରି ‘ବ୍ରାହ୍ମ ମୁହୂର୍ତ୍ତ’ ସୁଯୋଗ୍ୟ ପୂର୍ବରୁ ଗୀତା ପାଠ କରି- ଅଳ୍ପ ଜଳଖିଆ କରୁଥିଲେ । ବିସ୍କୁଟ, କୋର । କିଂବା ପାଟିଲା କଦଳୀ ପ୍ରଭୃତି ଖାଇ ଅଳ୍ପ ଝ ଖାଉଥିଲେ । ପରେ ନିଜର ‘ଭାଷାକୋଷ’ କାମ କରି ଠିକ୍ ୧୦ଟାରେ କେବଳ ପ୍ରଧାନ ଭୋଜନ । ଅପରାହ୍ନ ୪ଟା ବେଳେ ଇଚ୍ଛା ହେଲେ ଜଳଖିଆ ବା ତବତଭାତ, ଇଚ୍ଛା ନହେଲା କିଛି ଖାନ୍ତି ନାହିଁ । ରାତିକୁ ସେରେ ଉଷ୍ମ ଦୁଧ ଖାଉଥିଲେ ।

(୮) ୧୯୨୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ସେ ନିରାମିଷ ଖାଦ୍ୟ ଖାଉଥିଲେ ।

(୯) ଭଲ ସଂଗ୍ରାହକ ଥିଲେ- କୌଣସି ଲୋକଠାରୁ ଗୋଟିଏ କଥା ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦ ଶୁଣିଥିଲେ ସେ ଲୋକକୁ ଆଦର କରି ନିଜ ଘରେ ବସାଇ ତା’ଠାରୁ ଆଉ ନୂଆ ନୂଆ ପଦ ସଂଗ୍ରହ କରୁଥିଲେ । ଏପରିକି ଯୋଗୀ, ଭିକାରୀ, କେଳା, ହାଟୁଆ, ବାଟୁଆ, ନାଉରି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ସହିତ କଥା ହୋଇ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ନୂଆ ନୂଆ ପଦ ଶବ୍ଦ ସଂଗ୍ରହ କରି ତହିଁର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ।

(୧୦) ବଡ଼ ରହସ୍ୟପ୍ରିୟ ଥିଲେ- କାନ୍ଦିଲା ଲୋକଙ୍କୁ ହସାଉଥିଲେ ।

କେତୋଟି “ଦୋଷଗୁଣ”-

‘ମନୁଷ୍ୟ ମାତ୍ରେ ଭୁଲ କରନ୍ତି’- [To err is human] ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ କେତୋଟି ଭୁଲ କରିଥିଲେ ।

‘ଭାଗବତ’ରେ ଲେଖାଅଛି-

“ପ୍ରାଣୀର ଭଲମନ୍ଦ ବାଣୀ

ମରଣ କାଳେ ତାହା ଜାଣି” [୧୧ଶ]

ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ଝଲିଯାଇ ଆଜକୁ ୧୯ ବର୍ଷ ହେଲାଣି । ଏତେ ଦୀର୍ଘ ସମୟ ପରେ ତାହାଙ୍କର ଜୀବନୀ ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ କେବଳ ଯେ ତାହାଙ୍କର

ସଦ୍‌ଗୁଣଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖି ଆମେ ମୁଗ୍ଧ ହେବା ସେତିକି ନୁହେଁ, ତହିଁ ସଂଗେ ସଂଗେ ତାହାଙ୍କଠାରେ ଥିବା କେତୋଟି ‘ଦୋଷଗୁଣ’ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବା । ଅବଶ୍ୟ କଥାରେ ଅଛି- “ମଲା ଘୋଡ଼ାର ଟାଙ୍କ ମାପିବା ଅନୁଚିତ”- କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶାର ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଓକିଲ, ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ‘ଭାଷାକୋଷ’ ଭଳି ବିଶ୍ୱ ବିଖ୍ୟାତ ଗ୍ରନ୍ଥର ଲେଖକ ହିସାବରେ ତାହାଙ୍କର ସଦ୍‌ଗୁଣ ପ୍ରକାଶ କଲାବେଳେ ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ଦୋଷଗୁଣ କଥା ନ ଲେଖିଲେ ଜୀବନୀଟି ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିବ, ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା- ତାହାଙ୍କର ଏହି ‘ଦୋଷଗୁଣ’ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ‘ଦୋଷ’ ଏପରି ଥିଲା ଯେ, ତଦ୍‌ବାରା ହିଁ ତାହାଙ୍କର ଅମୂଲ୍ୟ ଜୀବନ ବଳି ଦେବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଏହି କାରଣରୁ ସେ ସବୁ ବିଷୟରେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବରେ ଏଠାରେ କେତେକ କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବି:-

(୧) ସେ ଅଫିମ ଖାଉଥିଲେ-

୧୯୨୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଶେଷ ଭାଗକୁ ମୋର ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରଥମ ପରିଚୟ ହେଲା । ପରେ ସାମୟିକ ମୁଁ କଟକ ଗଲାବେଳେ ତାହାଙ୍କର ‘ଭାଷାକୋଷ’ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଦେଖିବା ଓ ସୁବିଧା କ୍ରମେ ସେଥିପାଇଁ ସ୍ଥାନୀୟ ଓ ଚିଲିକା ବୋଇତ ବାଣିଜ୍ୟ ସଂବନ୍ଧୀୟ ପଦମାନ ଯୋଗାଇଥିଲି । ପରେ ଦିନେ ୧୯୩୭ର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ସେ ଅଫିମ ଖାଉଥିବା ଖବର ପାଇ ଅଫିମଖିଆ ଛାଡ଼ିବା ପାଇଁ ତାହାଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲି । ଏହି ଚିଠିର ଉତ୍ତରରେ ସେ ଯେଉଁ ପତ୍ର ଦେଇଥିଲେ ତହିଁରୁ କେତେ କଥା ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କରେ:-

“ମୋ ଅଫିମଖିଆ କଥା ଲେଖିଛ, B.L. ପରୀକ୍ଷା ଦେବା ପୂର୍ବରୁ [୧୯୦୦] ମୋର ଗୋଡ଼କୁ ଓ କୋଷକୁ ରକ୍ତ ଗଡ଼ି, ଗିଳିଟି ଦରଜ ହୋଇ (୪ଥର) ୧୫ ଦିନ ଅନ୍ତରରେ ମୋତେ ବାତଜର ହେଲା । ଏହା ଆଜକୁ ୩୮ ବର୍ଷ ତଳର କଥା (ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୦୦) ସେହି ଦିନଠାରୁ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ପରେ ମୁଁ ଅନ୍ନ ଗ୍ରହଣ କରେ ନାହିଁ । ମଝିରେ ୨/୩ ବରଷ ଅଫିମ ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲି ଓ ଅଫିମ ଛାଡ଼ିଦେବାରୁ ଅଫିମଖିଆ ବେଳର ପୂର୍ତ୍ତି (activity, both physically and literary) ଓ ମସ୍ତିଷ୍କ ଉତ୍ତରା ଏ ୨

ବରଷ ରହିଲା ନାହିଁ। ତଥାପି ଅଫିମ ଛାଡ଼ିଥାଏ। ଇତ୍ୟବସରରେ ୧୯/୨/ ୧୯୧୩ରେ ପୁରୀକୁ Govt. pleader ହୋଇଗଲି ।

ସେଠାରେ ୨ ମାସ କାମ କରିଛି ୨ ଥର ଗିଳିଟି ଦରଜ ହେଲା । ବାତଜରର ଆଶଙ୍କା କରି ପୁଣି ଅଫିମ ଖାଇଲି । ମୁଁ ସଉକୀରେ ବା ମନମଉଜରେ ଅଫିମ ଖାଇନାହିଁ । ଅଫିମ ଖାଇବାରୁ ଆଉ ଗିଲ୍ଟି ଦରଜ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ କୋଷବଦ୍ଧ ହେଲା । ଏଥିପାଇଁ ରାତିରେ ଶୋଇବା ପୂର୍ବରୁ ସେରେ ଦୁଧ ନଖଉଷ୍ମା(Lukeworm) ଥାଏ ଖାଏ । ସକାଳ ୧୦ଟା ବେଳେ ପ୍ରଧାନ ଭୋଜନ । × ×

କୋଷବଦ୍ଧ ପାଇଁ ମଝିରେ ମଝିରେ ଜୁଲାପ light purgative ନିଏଁ । ଇତି ମଧ୍ୟରେ ୪/୫ ଥର ଅଫିମ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲି । କିନ୍ତୁ ହାତଗୋଡ଼ ବିନ୍ଧା ଓ ବାରଂବାର ସ୍ୱପ୍ନଦୋଷ(ଏପରିକି ଆଖୁବୁଜି ଦେଲେ ରେତଃ ସ୍ଖଳନ) ହେଲା । ଅଫିମର ମାତ୍ରା କମାଇ କରି ସୁଦ୍ଧା ହାତଗୋଡ଼ ବିନ୍ଧା, ହାତଗୋଡ଼ର ଗଣ୍ଡି ଛାଡ଼ି ଛାଡ଼ି ଗଲା ଭଳି ଲାଗିଲା । ଉଠି ବସିବାକୁ, ଝଲିବାକୁ, କାମ କରିବାକୁ, ଲେଖାଲେଖି କରିବାକୁ ଜମାରୁ ମାନସିକ ଓ ଶାରୀରିକ ଶକ୍ତି ହେଲା ନାହିଁ । ଏହିପରି ଘୁଷୁରି ଘୁଷୁରି ଦିନାକେତେ ଚଳେ, ପୁଣି ଅତି କଷ୍ଟ ହେବାରୁ ମୋର ପୂର୍ବ ମାତ୍ରା ଅଫିମ ଖାଏ । ଏହିପରି ଅଫିମ କମାଇବାର ଚେଷ୍ଟା ୫/୬ ଥର କରି ବିଫଳ ହେଲି । ପ୍ରଥମେ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି ପ୍ରତିଦିନ ସକାଳେ ଏକ ଭରିର ୧୬ ଭାଗରୁ ଭାଗେ । ତାହା ଗତ ୩୮ ବର୍ଷରେ କ୍ରମଶଃ ବଢ଼ି ବର୍ତ୍ତମାନ ହୋଇଛି ମାତ୍ର ଏକ ଭରିର ୯ ଭାଗରୁ ଭାଗେ ।

ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ଯେତେବେଳେ ୧୯୨୭ରେ କଟକ ଆସି ମୋ ଘରେ ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ opium commissionଙ୍କ ଆଗରେ ଅଫିମର ଉପକାରିତା ବିଷୟରେ ମୋ ନିଜର ଅନୁଭବ ଓ ଅଫିମ ଛାଡ଼ିବା ଚେଷ୍ଟା ଆଦିର ବିବରଣ ମୁଁ ଜମାନବନ୍ଦିରେ ଦେଇଥିଲି । ସେହି ପ୍ରସଂଗରେ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଜଣାଇଲି- “ମୁଁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅଫିମ ଛାଡ଼ିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଯେଉଁ ବୋଝ ମୁଣ୍ଡେଇଛି, ସେ ବୋଝ(ଭାଷାକୋଷ ସଂକଳନ)ରୁ ମୁକ୍ତ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ,

ଅଫିମ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ତତ୍ତ୍ବନିତ ଯେବେ କିଛି ଉପସର୍ଗ ବାହାରିପଡ଼େ, ତେବେ ମୋ ଜୀବନର ବ୍ରତରେ ବିଘ୍ନ ହେବ । ଏଥିପାଇଁ ଅଫିମ ଛାଡ଼ିବା Experiment ମୁଁ କରିବାକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ କୁଣ୍ଠିତ ହେଉଅଛି । ଭାଷାକୋଷର publication ଶେଷ ହେଲେ ମୁଁ ଅଫିମ ଛାଡ଼ିବି ।”

ଏହାଶୁଣି ମହାତ୍ମା କହିଲେ—

“ଭାଷାକୋଷର publication complete ହେଲେ ତୁମେ ମୋ ପାଖକୁ ଯିବ । ମୁଁ ତୁମକୁ ନିଜ ତତ୍ତ୍ବାଧୀନ ରଖି ଅଫିମ ଛାଡ଼ିବା ଯୋଗାଡ଼ କରିବି ଓ ତୁମର ଏଥି ଯୋଗୁଁ କିଛି ବିଷମ ଉପସର୍ଗ ଓ ଦୁର୍ଗୁଣ ନ ବାହାରେ, ଏହା watch କରିବାକୁ Indiaର ଜଣେ specialistକୁ ଅଣାଇବି । ସେ ତୁମ ପାଖେ ଜଗି ରହିବେ ।” ମୁଁ ଏଥିରେ ରାଜି ହୋଇଛି ଓ ଭାଷାକୋଷର ଶେଷ ଖଣ୍ଡ ସମାପ୍ତ ହେଲେ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ପୂର୍ବ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି କଥା ଚେତାଇ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ୨ ମାସ ରହି ଅଫିମ ଛାଡ଼ିବି ବୋଲି ସଂକଳ୍ପ କରିଛି ।

× × ଯେବେ ଅଫିମ ଅଭ୍ୟାସ ଛାଡ଼ୁ ଛାଡ଼ୁ ଗୋଟିଏ କିଛି ଗୁରୁତର ଉପସର୍ଗ ବାହାରିପଡ଼େ ତେବେ ମୋ ଜୀବନ ବ୍ରତ ସାଂଗୋପାଂଗ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଖଣ୍ଡିତ ହୋଇଯିବ । ସେତକ ସରିଗଲେ ମୁଁ ମଲେ ମୋର ମନରେ ଅବଶୋଷ ରହିବ ନାହିଁ । ସାତଖଣ୍ଡି ଭାଷାକୋଷକୁ ମୃତ୍ୟୁଶୟ୍ୟାରେ ସିମ ସ୍ଥାନରେ ରଖି ଶାନ୍ତିରେ ଓ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉ ଦେଉ ମରିବି ।

“ବାବା ! ମୁଁ ଈଶ୍ବରଙ୍କୁ ସାକ୍ଷୀ କରି କହୁଛି ଯେ ଅଫିମ ଛାଡ଼ିବାକୁ ମୋର ଜଛ୍ଛା ଆନ୍ତରିକ ଅଟେ ଏବଂ ତୁମକୁ ଯଦି ମୁଁ ପାଖରେ ପାଏ ତେବେ ଆଜି ଅଫିମ ଛାଡ଼ିବା ଆରମ୍ଭ କରିବି । ନଚେତ୍ ତିକ୍ତିନାରୀ ୭ମ ଖଣ୍ଡ ବାହାର କରି ତାହା ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କଠାକୁ ପଠାଇ ଦେଇସାରିବା ମାତ୍ରେ ଯଥାଶୀଘ୍ର ଅଫିମ ଛାଡ଼ିବା experimentରେ ପଶିବି । ଅତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ, କିଂବା ସନ୍ଦେହାବସର ନାହିଁ ।”

[ତା ୧୧/୧୦/୧୯୩୭ ଦିନର ଖଣ୍ଡିଏ ପତ୍ରରୁ ଉଦ୍ଧୃତ]

ଅଭାବରୁ ସ୍ୱଭାବ ନଷ୍ଟ କରିଥିଲେ ଭାଷାକୋଷ ଭଳି ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥ ଛାପି ପ୍ରକାଶ କରିବାପାଇଁ ତାହାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟାତ୍ମକ ଟଙ୍କା ଦରକାର ପଡ଼ିଥିଲା । ଏଥିରୁ ଅର୍ଜାତ୍ମକ ଟଙ୍କା ସେ ସରକାର, ରାଜା ମହାରାଜା, ସବୁ ମହନ୍ତ ଓ ବଦାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କଠାରୁ ପାଇଥିଲେ ସତ୍ୟ, ତଥାପି ତାହାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭାବ ମେଣ୍ଟି ନଥିଲା । ଏହି ଅଭାବ ପୂରଣ କରିବାପାଇଁ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ନିଜର ସ୍ୱଭାବକୁ ନଷ୍ଟ କରିଥିଲେ ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ‘ଚନ୍ଦ୍ର’ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଚନ୍ଦ୍ରରେ ଯେପରି ‘କଳଙ୍କ’ ଥିଲା ତାହାଙ୍କଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଏକ ‘କଳଙ୍କ’ ଲାଗିଥିଲା ।

ସେ ରାଜନୀତିର ଧାର ଧାରୁ ନଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ କଂଗ୍ରେସର ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ସରକାରଙ୍କୁ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ କରୁଥିଲା । ସରକାର ବହୁ ଉପାୟରେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଦବାଇବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିଲେ । ସେପରି ଏକ ଉଦ୍ୟମ ମଧ୍ୟରୁ କଂଗ୍ରେସ ବିରୁଦ୍ଧରେ କେତେକ ‘ହସ୍ତ ପତ୍ର’ ଓ ‘ପ୍ରଚ୍ଛର ପତ୍ର’ ଛାପି ବାଣ୍ଟିଥିଲେ । ଏପରି ଏକ ପତ୍ର “ସତ୍ୟ ସମାଚାର” ନାମରେ ଛାପି ବାଣ୍ଟିବା ଭାର ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ପ୍ରହରାଜେ ତ ଆଗରୁ କଂଗ୍ରେସ ବିରୁଦ୍ଧବାଦୀ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପରମ ‘ରାଜଭକ୍ତ’ ଥିଲେ । ପ୍ରୋକ୍ତ ପ୍ରଚ୍ଛର ପତ୍ରର ସଂପାଦକ ହେବା ଦ୍ୱାରା ସରକାରଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକା କିଛି ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ମିଳିବା ଆଶାରେ ପ୍ରହରାଜେ ସ୍ୱଜ୍ଞାରେ ଏ ଭାର ମୁଣ୍ଡାଇଲେ । ତଦ୍ୱାରା ସେ ସାଧାରଣ ଲୋକ ଦୃଷ୍ଟିରେ କେତେକ ପରିମାଣ ଅପ୍ରିୟ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ‘ସତ୍ୟ ସମାଚାର’ ପତ୍ରିକାଟି ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରିୟ ବଂଧୁ ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେସ’ରେ ଛପାଇ ପ୍ରଚ୍ଛର କରୁଥିଲେ । ତଦ୍ୱାରା କରଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆର୍ଥିକ ଲାଭ ହେଲା । ମାତ୍ର ସେ ମଧ୍ୟ ଲୋକ ଅପ୍ରିୟ ହୋଇଥିଲେ । ‘ସତ୍ୟ ସମାଚାର’ ସଂଗେ ‘ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର’ ନାମକ ଏକ ପ୍ରଚ୍ଛରପତ୍ର ତତ୍କାଳୀନ କନିକା ରାଜାଙ୍କ ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।

(୩) ପାରିବାରିକ ଜୀବନ ଦୁଃଖମୟ କରି ପକାଇଥିଲେ— ଦୀର୍ଘ ୨୭ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରି ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ଯେପରି ଭାଷାକୋଷ ପ୍ରକାଶ

କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କୁ ଯିଏ ଦେଖୁଥିଲା ସେ ନିଶ୍ଚୟରେ ଭାବୁଥିଲେ ଯେ, ପ୍ରହରାଜେ ଖୁବ୍ ଭଲ ଲୋକ ହେବା ସଂଗେ ସଂଗେ ତାହାଙ୍କର ପାରିବାରିକ ଜୀବନ ସୁଖମୟ ଥିଲା । ମାତ୍ର, ପ୍ରକୃତରେ ସେ ସେପରି ସୁଖମୟ ଜୀବନ ଯାପନ କରୁନଥିଲେ । କେବଳ ଏକ ମହାକାଳଫଳ ଭଳି ତାହାଙ୍କର ବାହ୍ୟ ଚକଚକ୍ୟ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଥିଲା- କିନ୍ତୁ ଭିତରଟା ଅତି କଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । ଏହାର ବିସ୍ତୃତ କାରଣ ନିମ୍ନରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବି:—

- (କ) ବିବାହ ପରେ ନିଜର ଦିଓଟି ସନ୍ତାନ ଜନ୍ମ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋପାଳ ପ୍ରହରାଜ ଅତି ସୁଖମୟ ଜୀବନ ଯାପନ କରିଥିଲେ ।
- (ଖ) ଏତିକିବେଳେ ତାହାଙ୍କ ଶାଳୀ ପାତାମ୍ବରୀ ବାଲ୍ୟ ବିଧବା ହୋଇଥିଲେ ଓ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରଚୁର ସଂପତ୍ତି ଛାରଖାର ହେଉଥିଲା । ନିଜ ଭଉଣୀର ଏ ଶୋଚନୀୟ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଦୟାପରବଶ ହୋଇ ଭଉଣୀକୁ ନିଜ ଘରକୁ ଆଣି ରଖାଇଲେ ଏବଂ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପାତାମ୍ବରୀର ସଂପତ୍ତିର ତତ୍ତ୍ବ ନେଲେ । କେତେଦିନ ଏପରି ରହିବା ପରେ ଗୋପାଳଙ୍କର ପୁଅ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରର ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ଵିତୀୟ ପୁତ୍ର ହେବାରୁ ଶେଷୋକ୍ତ ପୁଅଟିକୁ ପାତାମ୍ବରୀକୁ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର କରିବା ପାଇଁ ସ୍ଥିର କଲେ । ମାତ୍ର ଅଳ୍ପ କେତେ ଦିନ ପରେ ଗୋପାଳଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଏଥିରେ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । ଫଳରେ ପାତାମ୍ବରୀ ବଡ଼ ଅତୁଆରେ ପଡ଼ିଲେ । ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ନହେବାରୁ ସେ ଆଉ ସିଦ୍ଧେଶ୍ଵରପୁରରେ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ନାହିଁ । ଏ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ନିଜ ଶାଳୀକୁ ନେଇ କଟକ ବସାରେ ରହିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ- ଫଳରେ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁଅ, ପୁଅର ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ନାତିମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଗାଁରେ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ । ଏ ଘଟଣା ୧୯୨୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଘଟିଥିଲା । ୧୯୨୭ଠାରୁ ୧୯୪୫- ଦୀର୍ଘ ୧୮ ବର୍ଷ କାଳ ପାତାମ୍ବରୀ କଟକରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ପାଖରେ ରହିଲେ । ଏଠାରେ

ପାତମ୍ବରି ‘ଭାଷାକୋଷ’ ସଂକଳନ ତଥା ‘ଜଗଦମାଳି’ ଓ ‘ବାଇଦାସଙ୍କ ଭଜନ’ ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖି ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ପାତାମ୍ବରୀକୁ ନିଜର ‘ସହାୟିକା’, ‘ଶବ୍ଦ ସଂଗ୍ରହକାରିଣୀ’ ପ୍ରଭୃତି ନାଁ ଦେଇ ତାଙ୍କର ଗୁଣଗାନ କରୁଥିଲେ ।

- (ଗ) କଟକରେ ରହିବା ସମୟରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ନିଜ ଓକିଲାତି ପ୍ରାୟ ଛାଡ଼ିଥିଲେ । କେବଳ ଭାଷାକୋଷ ସଂକଳନରେ ତାହାଙ୍କର ସମସ୍ତ ସମୟ ଖଟାଇବା ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ଆଉ ଓକିଲାତି କରି ପାରୁନଥିଲେ । ତେଣେ ନିଜ ଗାଁରୁ ନିଜ ଖାଦ୍ୟପେୟ ପାଇଁ କୌଣସି ଖାଦ୍ୟ ଜିନିଷ ଆସୁ ନଥିଲା । ଟଙ୍କା ପଇସାର ନିତାନ୍ତ ଅଭାବ ଓ ଅନଟନବେଳେ ସେ ଏକମାତ୍ର ଭରସା । ନିଜର ଶାଳୀ ପାତାମ୍ବରୀର ଅନ୍ନ ଓ ଧନରେ ସେ ପୁଷ୍ଟ ହେଉଥିଲେ । ଯେକୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଏ ସଂବାଦ ଶୁଣିଲେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବେ । କିନ୍ତୁ ଏହା ପ୍ରକୃତ କଥା । ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠିରେ ସେ ସେକଥା ନେଇ ଏପରି ଲେଖିଥିଲେ:-

“× ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବରାଦ ଅନୁସାରେ (ବାପ ସିନା ପୁଅର ମୁହଁ ଝହେଁ ନାହିଁ) ମୋ ପୁଅ ମୋ ମୁହଁ ଆଜକୁ ୧୦ ବର୍ଷ ହେବ [୧୯୨୭୦ରୁ] ଝହୁଁ ନାହାନ୍ତି ଓ ମୋ ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ପୁଅବୋହୁଙ୍କ ସଂଗେ ଗ୍ରାମରେ ଥାଆନ୍ତି । ଶ୍ରୀମତୀ ପାତାମ୍ବରୀ ଯୋଗୁଁ (ତାଙ୍କ-ପ୍ରଦତ୍ତ ଧନ, ଝଉଳ, ଡାଲି, ପରିବାରେ ଓ ତାଙ୍କର ଭାଷାକୋଷର ପାଣ୍ଡୁଲିପି, ପୁସ୍ତକ ଦେଖା ଓ ଶବ୍ଦ ସଂଗ୍ରହରେ, ଭାଷାକୋଷ ପରି ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଦେଖିଲା । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ମୁଁ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ହେଲେ ମୋ ମୁହଁରେ ଟୋପାଏ ପାଣି ଦେବାକୁ କେହି ନାହିଁ ।” [ତା ୧୧/୧୦/୧୯୩୭ ଚିଠିର ଏକ ପୃଷ୍ଠା]

- (ଘ) କ୍ରମେ ନିଜ ଘରଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ରହିବା ସଂଗେ ସଂଗେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପିଲାଙ୍କ କଥା କିଛି ବୁଝିଲେ ନାହିଁ । ଫଳରେ ସେମାନେ(ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପିଲାମାନେ) ଘରେ ନିରକ୍ଷର ଭାବରେ ରହି ସେଠା ସଂପର୍କର ଭୋଗ ଦଖଲ କଲେ । ଫଳରେ ସ୍ତ୍ରୀ

ଯଥେଚ୍ଛାରର ଜୀବନ କଟାଇଲେ, ପୁଅ ନିଶା ସେବନ ପ୍ରଭୃତି କୁଅଭ୍ୟାସର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହେଲେ । ଦିନକୁ ଦିନ ନିଜର ପିତାପୁତ୍ର ସଂବଂଧ ଦୂର ହେଲା । କ୍ରମେ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ ଗାଁ ସଂପତ୍ତିର ସବୁ ନେଇ ସ୍ବାମୀ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମକଦ୍ଦମା କଲେ । ଏହି ମକଦ୍ଦମା କେତେକ କୁଟକ୍ତିକ ମନ୍ତ୍ରଣାରେ କରାଯାଇଥିଲା । ଫଳରେ ପ୍ରହରାଜେ ଭୀଷଣ ମନକଷ୍ଟରେ କାଳାତିପାତ କରୁଥିଲେ । ତଥାପି, ତାଙ୍କର ଯୈର୍ଯ୍ୟ ଅସୀମ । ସେ ନିର୍ବିକାର ଚିତ୍ତରେ ଭୀଷାକୋଷ ସଂକଳନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ।

ବିପଦ ମାଡ଼ିଆସିଲା—

ଯେତେବେଳେ ନିଜ କଥା, ନିଜର ଘର କଥା ଏବଂ ‘ଭୀଷାକୋଷ’ର ୭ମ ଖଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶ କଥା ପ୍ରଭୃତି ଭାବି ଭାବି ଏକପ୍ରକାର ‘ଦାରୁଭୂତୋ’ ହୋଇଥିଲେ, ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଏକ ବିପଦ ଆସି ପଡ଼ିଲା ।

୧୯୪୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଶେଷ ଭାଗ । ଭୀଷାକୋଷର ୭ମ ଖଣ୍ଡ ସେ ବର୍ଷ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ ପ୍ରେସ୍‌ରୁ ବାହାରି ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଏହି ଖଣ୍ଡ ଛାପିବା ପାଇଁ ଭାରତର ବଡ଼ଲାଟ୍ ଲର୍ଡ୍ ଲିନ୍‌ଲିଥିଗୋ ନିଜର ଆଶିଷ ଜାଲି ଦେଇଥିବାରୁ ମନ ଉଡ଼ୁଥିଲୁ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି ।

୭ମ ଖଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଖଣ୍ଡିଏ ପୋଷ୍ଟକାର୍ଡ୍‌ରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ଲେଖିଥିଲେ:—

“ଏହି ଖଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ସାରିଲାଣି । ଶୁଣି ସୁଖୀ ହେବ ଯେ ମୁଁ ଏହି ଖଣ୍ଡର dedicatee Patna ମହାରାଜାଙ୍କୁ 1st copy ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ Simla ଯାଇଥିଲି ଓ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦୟାରୁ ସେଠାରେ ୧୦/୮/୧୯୩୭ରେ ଭାଇସରାୟଙ୍କ ସଂଗେ ଦେଖା କରି ତାଙ୍କୁ ଆଜିଯାକେ ପ୍ରକାଶିତ ଏ ଖଣ୍ଡ ଗ୍ରନ୍ଥ ଭେଟି ଦେଲି । ଅନ୍ତିମ ୭ମ ଖଣ୍ଡ ତାଙ୍କ ନାମରେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବା ପାଇଁ viceroy ସପ୍ରେମ ଅନୁମତି ଦେଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ଲୋକେ ଉପହାସରେ ଉଡ଼ାଇ ଦେଉଥିଲେ । ଆଜି ସେଥିର

ଅଭିଧାନ ପ୍ରତି viceroy ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ । ଏହା ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ପକ୍ଷରେ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ପକ୍ଷରେ ଗୌରବର ବିଷୟ ନୁହେଁ କି ? ଆଉ ବର୍ଷ ଏହି ଦିନକୁ ସପ୍ତମ ଖଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶ କରି ମୁଁ ୨୫ ବର୍ଷର ବ୍ରତ ଉଦ୍ୟାପନ କରେ, ଏତିକି ଆଶୀର୍ବାଦ କର । ×”

[ତା ୧୮/୮/୧୯୩୭ର ଚିଠି]

୧୯୩୭ ଜୁନରେ ଶ୍ରଷ୍ଟ ଖଣ୍ଡ ଛାପା ହେଲା- କିନ୍ତୁ ୭ମ ଖଣ୍ଡ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ଆଉ ତିନି ବର୍ଷ ଲାଗିଲା । ଏଥିପାଇଁ ସେ ସମୟର ଯୁଦ୍ଧ ସମୟ, କାଗଜ ଅଭାବ ଓ ଟଙ୍କା ନିଅଣ୍ଟ ପ୍ରଭୃତି କାରଣ ଥିଲା । ପରେ ସବୁ ସୁବିଧା ହେବାରୁ ୧୯୪୦ରେ “ଚନ୍ଦ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣମାର ୨/୩ ଦିନେ ଭାଷାକୋଷର ସପ୍ତମ ଖଣ୍ଡର ମୁଦ୍ରଣ ସମାପ୍ତ ହେଲା ।”

× × × [୨/୯/୧୯୪୦ର ଚିଠି]

ଠିକ୍ ଏପରି ସମୟରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ନିଜ ଗାଁରେ କେହି ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ହତ୍ୟା କଲେ ! ଏଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ନିଜ ଗାଁ ସଂପର୍କି ନେଇ ସ୍ବାମୀ ନାଁରେ ଯେଉଁ ମକଦ୍ଦମା କରିଥିଲେ ସେ ମକଦ୍ଦମା ବିଚ୍ଛରାଧୀନ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲା । ସ୍ତ୍ରୀ ମୃତ୍ୟୁ ବେଳକୁ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ଗୋଟିଏ ସଂସ୍କୃତ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗ ଦେବା ପାଇଁ ପୁରୀ ଯାଇଥିଲେ । କଟକରେ ନିଜର ସାନଭାଇ ବଚକୃଷ୍ଣ ପ୍ରହରାଜ ଭାଉଜଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ସଂବାଦ ଶୁଣିବା ମାତ୍ରେ ଖଣ୍ଡିଏ ତାରରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ । ତାରରେ ଲେଖାଥିଲା-

“Chandra Mother murdered start- Bata”

ଏହି ହତ୍ୟା ସଂପର୍କରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ସଂପୃକ୍ତ ଥିବାର ସନ୍ଦେହ କରାଯାଇଥିଲା । ପୂର୍ବରୁ ସ୍ତ୍ରୀ-ସ୍ବାମୀ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ କଲହ ଝଲିଥିଲା, ତାହାରି ଫଳରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀର ହତ୍ୟା ପାଇଁ ଯୋଗାଡ଼ କରିଥିବାର ସନ୍ଦେହ କରି ତାଙ୍କ ନାଁରେ ଗିରଫ ଡାକ୍ତରୀ କରି କରିବା ଯୋଗାଡ଼ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବି.ସି.ସେନ ନାମକ ଜଣେ କମିସନର ଥିଲେ । ଆଗରୁ ପ୍ରହରାଜ ରାଜସରକାରରେ ସମ୍ମାନିତ ଓ ପୁରସ୍କୃତ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କୌଣସି ଡାକ୍ତରୀ କରି କରିବା ବନ୍ଦ ହେଲା । ଏଥିରେ ସେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଖଲାସ ହେଲେ ।

ତଥାପି, ସେହି ଦିନରୁ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ଆଉ ମନଖୋଲା ଜୀବନଯାପନ କରି ପାରିନଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମନରେ ଘୋର ନୈରାଶ୍ୟ ଜାତ ହେଲା । ସେ ପୂର୍ବପରି ଅଧିକ କାମ କଲେ ନାହିଁ କି ପୁର୍କିରେ ନିଜର ଦୈନିକ କାର୍ଯ୍ୟ ସବୁ କରୁ ନଥିଲେ । ଜୀବନର ପୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ସମୟରେ ‘ଭାଷାକୋଷ’ ପରି ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥର ୭ ମ ଖଣ୍ଡ ଛାପା ଶେଷ କରି, ଆଉ ଖଣ୍ଡିଏ ‘ପରିଶିଷ୍ଟ’ ଗ୍ରନ୍ଥ ଛାପିବା ପାଇଁ ବହୁ ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହ କରି ସୁଦ୍ଧା ନିଜର ପାରିବାରିକ ଅଶାନ୍ତି ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ହତ୍ୟାଜନିତ ଦୁଃଖରେ ସେ ପ୍ରିୟମାଣ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ! ଏଥିରେ ତାହାଙ୍କର ବିରାଟ ଆଶା ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲା !

ମୃତ୍ୟୁ— “ଅପରେ କିଂ ଭବିଷ୍ୟତି” !

“ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ମଣ୍ଡଳେ ଦେହ ବହି

ଦେବତା ହୋଇଲେ ମରଜ”

[‘ଭାଗବତ’- ୧୧ଶ]

ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ମନୁଷ୍ୟ ହୋଇ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ- ଜନ୍ମ ହେବା ମନୁଷ୍ୟ ମାତ୍ରେ ମରନ୍ତି- ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ମରିଗଲେ- କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ମରଣ ଏକ “ବିଚିତ୍ର” ମରଣ ଥିଲା । ସେ କଥା ଭାବିଲେ ହୃଦୟରେ ଗଭୀର ଦୁଃଖ ଜାତ ହୁଏ ।

ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି, ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ନିରୋଗ ଥିଲେ, ତାହାକୁ ସେପରି କୌଣସି ଉତ୍କଟ ରୋଗ ଛୁଇଁ ନଥିଲା । ସେ ସୁସ୍ଥ ସବଳ ହୋଇ ଦୀର୍ଘଜୀବୀ ଥିଲେ । ‘କଳିଷା ଷାଠିଏ’ ପାର ହୋଇ ଦୀର୍ଘ ୭୩ ବର୍ଷ ଜୀବିତ ଥିଲେ । ଏ ବୟସରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଶକ୍ତି ଭଲ ଥିଲା- ସ୍ମରଣ ଶକ୍ତି ଅତି ସୁସ୍ଥ ଥିଲା । ଦିନକୁ ଏକ ବକ୍ତ୍ର ମାତ୍ର ଭାତ, ତରକାରୀ ଓ ତାଲି ଖାଉଥିଲେ । ରାତିରେ କେବଳ ନଖ ଉଷୁମ ଗାଈ କ୍ଷୀର ପିଉଥିଲେ । କାର୍ଯ୍ୟ ତୁଳନାରେ ତାଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ ଅତି କମ୍ ଥିଲା । ସେ ଖାଉଥିଲେ କେବଳ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ- “ବଞ୍ଚି ନ ଥିଲେ ଖାଇବା ପାଇଁ” । ଏ ଶିକ୍ଷା ଆୟେମାନେ ତାହାଙ୍କଠାରୁ ଶିଖିବାକୁ ହେବ ।

ସେ ଅହିଂସକ ଥିଲେ- କାହାରି ପ୍ରତି କେବେ ହିଂସା କରି ନଥିଲେ । ଯାହାକୁ କହନ୍ତି ‘ମଲା ମାଛିକି ମଧ୍ୟ ମ’ କହୁ ନଥିଲେ’, କିନ୍ତୁ ଏତେ ସୁନ୍ଦର ଲୋକଙ୍କର

ମଧ୍ୟ ଘୋର ବିପଦ ଥିଲା । ପ୍ରତିଦିନ ରାତ୍ରି ସମୟରେ ସେ ଯେଉଁ ଉଷ୍ମ ସୀର ଖାଉଥିଲେ ସେହି ସୀରରେ ଗୋଟିଏ ଅତି ଉତ୍କଟ “ବିଷ” ମିଶାଯାଇଥିବାରୁ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ସେହି ବିଷାକ୍ତ ସୀରକୁ ଖାଉ ଖାଉ ତଳେ ଗଡ଼ି ପଡ଼ି ପ୍ରାଣ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ।

ତାହାଙ୍କର କୌଣସି ଚିକିତ୍ସା କିଂବା ସେବାଶୁଶ୍ରୁଷା ଦରକାର ପଡ଼ି ନଥିଲା । ଆଖି ପିଛୁଳା ମାତ୍ରକେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଡ଼ିଗଲା ।

ପୃଥିବୀରେ ସବୁ ଯୁଗରେ ଓ ସବୁ ଦେଶରେ କେତେକ ହିଂସ୍ରକ ଲୋକ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ହିଂସାକାଣ୍ଡ ଯୋଗୁଁ କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଅମୂଲ୍ୟ ଜୀବନ ହରାଇଥିଲେ । ଇତିହାସରେ ଏହାର ଭୂରି ଭୂରି ପ୍ରମାଣ ରହିଛି ।

ମହାମାନବ ଯୀଶୁ, ସତ୍ୟପ୍ରିୟ ସକ୍ରେଟିସ୍, ଆମେରିକାର କ୍ରୀତଦାସ ଉଦ୍ଧାରକ ଆବ୍ରାହାମ୍ ଲିଂକନ, ଏବଂ ଭାରତର ‘ବିଶ୍ବମାନବ’ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ଅମୂଲ୍ୟ ଜୀବନ କେବଳ ଅଳ୍ପ କେତେକ ହିଂସ୍ରକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ନଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା । ତଦ୍ବାରା ସେହି ସେହି ଦେଶର ଜାତୀୟ ଇତିହାସ କଳଂକିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଠିକ୍ ସେହି ନିୟମରେ ଓଡ଼ିଶାର ଜଣେ ସୁସାହିତ୍ୟିକ, ‘ଭାଷାକୋଷ’ ଭଳି ବିରାଟ ଜାତୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଣେତା ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଅମୂଲ୍ୟ ଜୀବନ ନଷ୍ଟ ହେବାଦ୍ବାରା ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟିକ ଇତିହାସର ଏକ ପୃଷ୍ଠା କଳଂକି ଯାଇଛି ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ ।

କିପରି ସ୍ଥିତିରେ ‘ବିଷ’ ଦିଆଗଲା ?

ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଆଜକୁ ୧୪ ବର୍ଷ ତଳେ ୧୯୪୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଘଟିଥିଲା । ମୃତ୍ୟୁ ପରେ “ଅପରେ କିଂ ଭବିଷ୍ୟତି” ବୋଲି ଏ ପ୍ରବନ୍ଧର ଶିରୋନାମାରେ ଲେଖାଯାଇଛି । ତହିଁର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ଜାଣିଥିବେ, ଏଠାରେ ତହିଁର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରିବା ଦରକାର ନାହିଁ ।

ବିଷ ଖାଇ ମରିବା, ତାନ୍ତ୍ର ମାଜନା ହେବା ପରେ ଶବଦାହ ପ୍ରଭୃତି ସରିଲା ପରେ ମଧ୍ୟ ଗୋପାଳ ପ୍ରହରାଜଙ୍କର ନାମ ଲୁଚି ଯାଇନଥିଲା । ତହିଁ ପରେ ପରେ ପୁଣି ମକଦ୍ଦମା ହେଲା, ସେଥିରେ

(୧) ତାଙ୍କର ପୁଅ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ପ୍ରଥମେ ଧରା ହେଲେ- ୫/୭ ଦିନ ପରେ ସେ ଛାଡ଼ି ପାଇଲେ ।

(୨) ପରେ ପାତାମ୍ବରୀ ମଧ୍ୟ ଧରା ହେଲେ- ସେ ମଧ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଖଲାସ ! ଏବେ ପ୍ରଶ୍ନ ହୁଏ- ‘ବିଷ’ କିଏ ଦେଲା ଓ କିପରି ସ୍ଥିତିରେ ଦିଆଗଲା ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ବହୁ ପୁରୁଣା କଥାର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରିବାକୁ ହେବ । ସେ କଥା ଏଠାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବି ।

୧- ବାଲ୍ୟ ବିଧବା ଶାଳୀ ପାତାମ୍ବରୀକୁ ଆଣି ନିଜ ଘରେ ରଖିବାଦ୍ୱାରା ନିଜର ପାରିବାରିକ ଅଶାନ୍ତି ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଅବଶ୍ୟ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ ବିଧବା ଭଉଣୀକୁ ଆଣି ଘରେ ରଖିବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ କୁଆଡ଼େ । ତଥାପି, ସେହି ଶାଳୀର ବୟସ ବୃଦ୍ଧି ହେବା ସଂଗେ ସଂଗେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ତାହା ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେବାର ସୂଚନା ଦେଖିବାରୁ ସ୍ୱାମୀ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟରେ ଗୃହବିବାଦ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । କ୍ରମେ ଏହି ବିବାଦ ବୃଦ୍ଧି ହେବାରୁ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ପାତମ୍ବରିକୁ ନିଜ ଗାଁରୁ ଆଣି କଟକରେ ରଖାଇଲେ ।

- ୨- କଟକରେ ପାତାମରାକୁ ଧରି ରହିବା ପ୍ରାୟ ଦୀର୍ଘ ୨୦ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ନିଜ ଘର ଓ ସ୍ତ୍ରୀଠାରୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଲଗା ହେଲେ । ପୁଅ ଓ ବୋହୂଙ୍କୁ ଧରି ସ୍ତ୍ରୀ ନିଜ ଘରେ ରହି ସେଠା ସଂପତ୍ତିର ଭୋଗ ଦଖଲ କରୁଥିଲେ । ନିଜ ଘରୁ କପର୍ଦ୍ଦକ ସୁଦ୍ଧା ସେ ପାଇ ନଥିଲେ । କେବଳ ପାତାମରାଙ୍କ ଅନୁଜଳରେ ଚଳୁଥିଲେ ।
- ୩- କ୍ରମେ ସ୍ତ୍ରୀ ବିରୁଦ୍ଧାଭାବିନୀ ହେବାରୁ ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀବର ସଂପତ୍ତିକୁ ନିଜର କରିବାପାଇଁ ମକଦ୍ଦମା କରିବାରୁ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ବିବ୍ରତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ପ୍ରକାରାନ୍ତରେ ସେହି ସ୍ତ୍ରୀ ହତ୍ୟାର ଯୋଗାଡ଼ କରି ସୁଦ୍ଧା ନିଜେ “ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଖଲାସ” ହୋଇଥିଲେ !
- ୪- ଏହି ଘଟଣା ପରେ ପରେ ତାଙ୍କର ଏକ ମାତ୍ର ପୁତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ବାପାଙ୍କର ଉଗ୍ର ଶତ୍ରୁ ହେଲେ । ସମୟ ଓ ସୁବିଧା ଦେଖି ନିଜ ମାତାର ମୃତ୍ୟୁ-ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ ।
- ୫- “ଭାଷାକୋଷ” ୭ମ ଖଣ୍ଡ ଛାପା ଶେଷ ପରେ ଅର୍ଥାଭାବରୁ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପୁଣି ଓକିଲାତି କରିବା ପାଇଁ କୋର୍ଟକୁ ଗଲେ । କିନ୍ତୁ ପୂର୍ବପରି ଆଉ ସେ ପୂର୍ତ୍ତିରେ କାମ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସର୍ବଦା ତାଙ୍କର ମନ “ଛନ ଛନ” ରୀତିରେ ଝଲିଲା ।
- ୬- ନିଜ ଘରେ ରହିଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପୂର୍ବ ତେଜ ବହି ନିଜର ଦୈନିକ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ପାରୁନଥିଲେ । ବହୁ ସମୟ ସେ ନିଜର ଆରାମ ଚୌକିରେ ବସି ପୁରୁଣା ଡାଏରି ଓ କାଗଜ ପତ୍ର ଦେଖି ପୂର୍ବ ସ୍ମୃତି ସ୍ମରଣ କରି କରି ଦିନ କାଟୁଥିଲେ । ଏଥିରେ କୌଣସି ଶୃଙ୍ଖଳା ନଥିଲା କି ସ୍ୱୟନ ନଥିଲା । କେବଳ ଯନ୍ତ୍ରଝଲିତ ପରି ଦେଖାଯାଉଥିଲେ ।
- ୭- କ୍ରମେ ବୈରାଗ୍ୟ ଜନ୍ମିଲା— ଆଉ ଇହଜଗତର କୌଣସି ଭୋଗବିଳାସରେ ଲିପ୍ତ ହେବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ନାହିଁ । ଶେଷକୁ ସ୍ଥିର ହେଲା— ନିଜର ସମସ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀବର ସଂପତ୍ତି, ଗାଁର ଘର ଜମି ଓ କଟକ ସହରର ଘର ବିକ୍ରି

କରି ଦେବେ, ସେ ଟଙ୍କାରେ ତୀର୍ଥାଟନ କରିବେ ଏବଂ ତୀର୍ଥରୁ ଫେରି ନିଜ ଗାଁରେ ନିଜ ପିତାଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ଏକ ଆଶ୍ରମ “ନୃସିଂହ ଆଶ୍ରମ” ସ୍ଥାପନ କରି ଲୋକ ସେବା କରିବେ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପୂର୍ବରୁ କଟକରେ ନିଜ ଆଶ୍ରିତରେ ଥିବା ପାତାମରୀକୁ ତା ନିଜ ଗାଁ ନୁଆଗାଁରେ ରଖିବା ସ୍ଥିର କଲେ । ସଂପତ୍ତି ବିକ୍ରି ଟଙ୍କାରୁ କେତେ ହଜାର ପାତାମରୀକୁ ଦେବା ପ୍ରସ୍ତାବ ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ମାତ୍ର ଏପରି କୌଣସି ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ପାତାମରୀ ସ୍ବାକୃତି ଦେଲେ ନାହିଁ ଫଳରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ଓ ପାତାମରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମନାନ୍ତର ଓ ମତାନ୍ତର ଜନ୍ମିଲା । ଦୀର୍ଘ ୨୦ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେ ନିଜର ଏକମାତ୍ର ‘ସହକର୍ମୀଣୀ’, ‘ସହାୟିକା’, ‘ଶବ୍ଦ ସଂଗ୍ରାହିକା’ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା, ଏକ୍ଷଣି ଏ ଶେଷ ଜୀବନରେ ସେ ଯେ ବିରୁଦ୍ଧାଭାବିଣୀ ହେବ, ଏହା କମ୍ କଥା ନୁହେଁ ।

୮- ୧୯୪୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ମେ’ ମାସ ୧୬ ତାରିଖ ବୁଧବାର- ବୈଶାଖ ଶୁକ୍ଳ ପଞ୍ଚମୀ ରାତ୍ର ୧୦ ଘଣ୍ଟା ସମୟରେ ‘ଭାଷାକୋଷ’ ପ୍ରଣେତା ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ଶୋଇବା ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁ ଉଷୁମ କ୍ଷୀର ଖା’ନ୍ତି- ସେହି କ୍ଷୀର ଖାଇଲେ । କ୍ଷୀର ଖାଉ ଖାଉ ‘ପିତା ଲାଗିଲା’ କହି ବସିଥିବା ଚୈକି ଉପରୁ ତଳକୁ ଗଡ଼ି ପଡ଼ିଲେ । ସଂଗେ ସଂଗେ ତାଙ୍କୁ ଉଠାଇ ନେଇ ତାଙ୍କରଖାନାକୁ ନିଆଗଲା । ସେତିକିରେ ସବୁ ଶେଷ ! ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଡ଼ିଗଲା- କେଉଁ ଅଜଣା ରାଜଜକୁ !

ଯେଉଁ କ୍ଷୀର ସେ ଖାଇଥିଲେ ସେଥିରେ ଅତି ଉତ୍କଟ ବିଷ ମିଶିଥିଲା, ତାହା କ୍ଷୀର ସହିତ ପାକସ୍ଥଳୀକୁ ଯିବା ମାତ୍ରେ ଦେହର ସମସ୍ତ ସ୍ବାୟ ସଂକ୍ରାନ୍ତି ହେବାରୁ ହୃତ୍ପିଣ୍ଡ କ୍ରିୟା ବନ୍ଦ ହେଲା, ଫଳରେ ନିଶ୍ବାସ ପ୍ରଶ୍ବାସ ବନ୍ଦ ହେଲା । ଏଡ଼େ ଉତ୍କଟ ବିଷ(ପୋଟାସିୟମ୍ ସାଇନେଟ୍) କିଏ କେଉଁଠାରୁ ଆଣି କିପରି ଭାବରେ ତାଙ୍କର ଖାଇବା କ୍ଷୀରରେ ମିଶାଇଲା- ସେ ରହସ୍ୟ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହୋଇପାରିନାହିଁ । କମ୍ ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ ନୁହେଁ !

- ୯- ଏପରି ବିଚିତ୍ର ଭାବରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କର ଆକସ୍ମିକ ମୃତ୍ୟୁ ବା “ହତ୍ୟା” ହେଲା- ସେଥିରେ ସବୁ ଶେଷ ହେଲା ନାହିଁ- ପ୍ରବଂଧର ଶିରୋନାମାନୁସାରେ- “ଅପରେ କିଂ ଭବିଷ୍ୟତି”- ଏହା ପରେ ଆଉ କେତେକ ଘଟଣା ଘଟିଲା ।
- ୧୦- ଆକସ୍ମିକ ମୃତ୍ୟୁ ହେବା ପରେ ମୃତ୍ୟୁର କାରଣ ଖୋଜିବା ପାଇଁ ପୁଲିସ୍ ତାଙ୍କର ଶବକୁ ଡାକ୍ତର ମାଜନା କରାଇଲେ । ଶବ ବ୍ୟବଚ୍ଛେଦ କରି ତାଙ୍କର ଉଦର ଭିତରୁ ପାକସ୍ଥଳୀ, ଅନ୍ତ ଏବଂ ମୁଣ୍ଡ ଭିତରୁ ମସ୍ତିଷ୍କ ପ୍ରଭୃତି ଜିନିଷ କାଢ଼ି ବିଶେଷ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ବିଶେଷଜ୍ଞ (Chemical Examiner)ଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଗଲା । ସେଠାରେ ପରୀକ୍ଷା କରି ତହିଁରେ ପ୍ରୋକ୍ତ ବିଷର କିୟଦଂଶ ଥିବାର ଜଣାଗଲା ।
- ୧୧- ଏ ହତ୍ୟା କଲା କିଏ ?- ଏ ଏକ ଜଟିଳ ପ୍ରଶ୍ନ । ପୂର୍ବରୁ କହିଅଛି, ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ ହତ୍ୟା ହେବା ପରେ ନିଜର ପୁତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମା’ର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲା ଏଣେ ନିଜର ସହାୟିକା ପାତାମରୀ ଅର୍ଥ ନେଇ ଅନର୍ଥ ସୃଷ୍ଟି କରି ଏକ ଶତ୍ରୁ ବନିଯାଇଥିଲା । ଏ ଦୁହିଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କିଏ ବିଷ ଦେଲା, ଏ ରହସ୍ୟ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ଥିର କରି ହୋଇନାହିଁ । ତଥାପି, କେବଳ ସନ୍ଦେହ କରି, ପୁଲିସ୍ ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କର ପୁଅ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରକୁ ଗିରଫ କରି ୫/୭ ଦିନ ପରେ ତାକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ- ପରେ ପାତାମରୀକି ମଧ୍ୟ ଗିରଫ କଲେ- କେତେକ ବିଚାର ପରେ ତାକୁ ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ! ଫଳରେ “ଦୋଷୀ କିଏ-” ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଗଲା ନାହିଁ ।
- ଆଜନରେ ଏପରି ମଧ୍ୟ ଅଛି- ସାମାନ୍ୟ ସନ୍ଦେହ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆସାମୀକୁ ଦୋଷୀ ସାବ୍ୟସ୍ତ ନକରି ଛାଡ଼ି ଦେଇ ହୁଏ- ଏହାକୁ “Benifit of doubt” “ସନ୍ଦେହର ସୁବିଧା” ନେବା କହନ୍ତି । ଏହି ବଳରେ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଓ ପାତାମରୀ ଦୁହେଁ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷରେ ଖଲାସ ହେଲେ । ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର “ଅପରେ କିଂ ଭବିଷ୍ୟତି” ଶ୍ଳୋକ ଅନୁସାରେ ବିଷ ଖାଇ

ମଲା ପରେ ତାଙ୍କର ମାଳିନୀ ହୋଇ ପରେ ଶ୍ମଶାନକୁ ବୁଝା ହୋଇ ପୋଡ଼ା ହେଲେ । ଆହା ! !

୧୨- କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟ ଦିନେ ଯାହାଙ୍କୁ କହିଥିଲେ:-

“ମନେ ରଖୁଥାଅ, ଦିନେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତୁମେ ଗୋଟିଏ ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରି ଯଶସୀ ହେବ ।” ସେଇ ଆଜନ୍ମ ସାହିତ୍ୟସେବୀ ‘ଭାଷାକୋଷ’ ପ୍ରଣେତା ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ଦୀର୍ଘ ୭୩ ବର୍ଷ ବୟସରେ ବିଷ ପ୍ରୟୋଗଦ୍ବାରା ଆକସ୍ମିକ ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଶେଷରେ ତାହାଙ୍କ ଭସ୍ମ ନେଇ ଜୟପୁର ମହାରାଜା ବିକ୍ରମଦେବ ବର୍ମାଙ୍କ ଆନୁକୁଲ୍ୟରେ କଟକ “ସତୀଚଉରା”ଠାରେ ଏକ ସ୍ମୃତିସ୍ତମ୍ଭ ନିର୍ମିତ ହେଲା । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ବାଲ୍ୟ ସୁହୃଦ୍ ଶଶିଭୂଷଣ ରାୟ ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ିଥିଲେ ଏବଂ ଆଠମାଲ୍ଲୀକର ରାଜାଙ୍କ ପୌରୋହିତ୍ୟରେ ଏ ସମାଧି ଉଦ୍ଘାଟିତ ହୋଇଥିଲା ।

‘ଅପରେ କିଂ ଭବିଷ୍ୟତି’- ତାହାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେବା ସଂଗେ ସଂଗେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପୁଅ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର କଟକ ଘର ନେଇ ପାତାମ୍ବରୀ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏକ ମକଦ୍ଦମା ଦାଏର କଲା । ଏହି ମକଦ୍ଦମା ଫଳରେ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର କଟକ ଘର ଦଖଲ କଲା । ପାତାମ୍ବରୀ ଦାଣ୍ଡର ଭିକାରି ହୋଇଗଲା । କଟକ ଘରେ ଥିବା ପ୍ରହରାଜଙ୍କର ବିରାଟ ‘ଲାଭହେରି’ ନଷ୍ଟ ହେଲା, ସେଠାରେ ଥିବା ଲକ୍ଷାଧିକ ଗ୍ରନ୍ଥ ସବୁ କୁଆଡ଼େ ଛିନ୍ନ ଛତ୍ର ହେଇଗଲା । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥ ‘ଭାଷାକୋଷ’ର ଆଉ ଚିହ୍ନ ବର୍ଷ ରହିଲା ନାହିଁ । ସବୁ ବଜାରରେ ଠୁଲା ହୋଇ ବିକ୍ରି ହେଲା- ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ଭଳି ବିରାଟ ପୁରୁଷ ନିଷିଦ୍ଧ ହେଲା- ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଏଭଳି ପୁରୁଷକୁ ପାସୋରି ଦେଲା- ଆହା !

ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଜୀବନୀ

ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ

ଘଟଣା

- ୧୮୭୨   -   ନଭେମ୍ବର ୨୬ ତାରିଖ ଦିନ ସଂଧ୍ୟାରେ ଜନ୍ମ
- ୧୮୭୭   -   ବିଦ୍ୟାରମ୍ଭ
- ୧୮୮୩   -   ନି.ପ୍ରା. ପଢ଼ା ଶେଷ
- ୧୮୮୭   -   ମି.ଇ. ପଢ଼ା ଶେଷ
- ୧୮୯୧   -   ଏନ୍‌ଟ୍ରାନ୍ସ ପାସ୍ କଲେ ।
- ୧୮୯୩   -   ବିବାହ ଓ ଆଇ.ଏ. ପାସ୍ କଲେ ।
- ୧୮୯୪   -   ଶିବପୁର ଇଞ୍ଜିନିୟରିଂ କଲେଜ ଛାତ୍ର
- ୧୮୯୭   -   ନିଜ ଗାଁରେ ସାହିତ୍ୟ ସଭା ପ୍ରତିଷ୍ଠା
- ୧୮୯୮   -   ବି.ଏ. ପାସ୍ କଲେ ।
- ୧୯୦୦   -   ବି.ଏଲ୍. ପାସ୍ କଲେ; ଗୋଦର ରୋଗ ହେଲା,
ଅଫିସ ଖାଇଲେ ।
- ୧୯୦୧   -   କଟକରେ ଓକିଲାତି ଆରମ୍ଭ କଲେ ।
- ୧୯୦୨   -   ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ରେ ପ୍ରଥମ ଲେଖା “ଉତ୍କଳ
କାହାଣୀ”
- ୧୯୦୩   -   “ଭାଗବତ ଟୁଙ୍ଗୀରେ ସଂଧ୍ୟା”- ୧ମ ସଂସ୍କରଣ
ଛାପା ହେଲା ।

୧୯୦୪ ଠାରୁ “ପ୍ରାଚୀନ ଓ ଆଧୁନିକ ଗ୍ରନ୍ଥ ପାଠ ଓ ପଦ ସଂଗ୍ରହ ।”

- ୧୯୧୨ - ପୁରୀରେ ସରକାରୀ ଓକିଲ
- ୧୯୧୩ - “ଭାଷାକୋଷ” ପାଇଁ ଶବ୍ଦ ସଂଗ୍ରହ ଓ “ବାଜମାହାନ୍ତି ପାଞ୍ଜି” ୧ମ ସଂସ୍କରଣ ଛାପା ହେଲା ।
- ୧୯୧୬ - ‘ଭାଷାକୋଷ’ ପାଇଁ ଅକ୍ଷର କ୍ରମ ସଜା ହେଲା ।
- ୧୯୧୯ - ବର୍ଷ କ୍ରମେ ଲେଖା ଆରମ୍ଭ ।
- ୧୯୨୦ - ‘ବାଜଦାସଙ୍କ ଭଜନ’ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ରେ ଛାପିଲେ ।
- ୧୯୨୪ - କଟକ ଷ୍ଟେସନ୍ ‘ଲେଉଲ୍ କୁସିଂ’ଠାରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ୍, ମେଲ୍ ଓ ନିଜେ ଯାଉଥିବା ମୋଟର ଧକ୍କା ଖାଇ ସୁଦ୍ଧା ବଞ୍ଚିଗଲେ- ସାଥ୍ ଲୋକ ମଲେ ।
- ୧୯୨୫ - ପାତାମ୍ବରୀ କଟକ ଆସିଲେ ।
- ୧୯୨୬ -
- ସ୍ତ୍ରୀ+ପୁତ୍ରଙ୍କଠାରୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଲଗା ହେଲେ ।
  - ଗହ୍ମାପୂର୍ଣ୍ଣମା ଦିନ ଶବ୍ଦ ସଂଗ୍ରହ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ
  - ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆସି ତାଙ୍କ ଘରେ କୁଣିଆ
- ୨୭/୭/୧୯୨୭ - ‘ସମାଜ’ରେ ଗୋପବଂଧୁ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରଶଂସା
- ‘ତଗତମାଳି’ ଛାପା ହେଲା-
- ୧୯୨୮ - ‘ଭାଷାକୋଷ’ର ସମ୍ପାଦନା ଲେଖା ଆରମ୍ଭ
- କଳାହାଣ୍ଡି ମହାରାଜାଙ୍କର ଟ ୧୦୦୦ଙ୍କା ଦାନ
- ୧୯୨୯ - ‘ଭାଷାକୋଷ’ ଦେଖୁ ପ୍ରିନ୍ଟିଫାଲ୍ ହେଷ୍ଟରସନ୍, ଶିକ୍ଷା ଡିପାର୍ଟମେଣ୍ଟ୍ ଫର୍ ଫର୍ସ୍, କମିସନର୍ ଫେର୍ ଓ କନିକା ରାଜାଙ୍କ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରଶଂସା

- ୧୯୩୦ - 'ଭାଷାକୋଷ'ର ୧୮ ପୃଷ୍ଠା ବିଶିଷ୍ଟ ନମୁନା ଗ୍ରନ୍ଥ ଛାପି ଦେଶ ବିଦେଶରେ ବ୍ୟାପକଲା-
- ସମ୍ମାର୍ଜନୀ ଶେଷ
- ୧୯୩୧ - 'ଭାଷାକୋଷ'ର ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।
- ୧୯୩୨ - ଏକନ୍ ୨ୟ ଖଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।
- ୧୯୩୩ - ଏକନ୍ ୩ୟ ଖଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।
- ୧୯୩୪ - ଏକନ୍ ୪ର୍ଥ ଖଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।
- ୧୯୩୫ - ସମ୍ରାଟ ଯୁବୀଳୀ ରୌପ୍ୟ ପଦକ ଲାଭ ।
- ୧୯୩୬ - 'ଭାଷାକୋଷ'ର ୫ମ ଖଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।
- "କୈଜର-ଇ-ହିନ୍ଦ୍" ପଦକ ଲାଭ ।
- "ସାହିତ୍ୟ ବିଶାରଦ" ଉପାଧି ଲାଭ ।
- ଗଂଗାଧର ସାହିତ୍ୟ ପରିଷଦରୁ ମାନପତ୍ର ଲାଭ ।
- ୧୯୩୭ - 'ଭାଷାକୋଷ' ୬ଷ୍ଠ ଖଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।
- 'ବାଇମାହାନ୍ତି ପାଞ୍ଜି'ର ୨ୟ ସଂସ୍କରଣ ଛପା
- ନିଜେ ରହିବା 'ନାରୀଲ ସ୍କୁଲ ଗଳି'ର ନାମ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି କଟକ ମ୍ୟୁନିସିପାଲଟୀ 'ଭାଷାକୋଷ ଲେନ୍' କଲେ ।
- ୧୦/୮/୧୯୩୭ - ସିମଲାରେ ଭାରତ ଭାଇସରାୟ ଲର୍ଡ୍ ଲୀନ୍ ଲିଥି ଗୋ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ ଲାଭକରି ୭ମ ଖଣ୍ଡ ଭାଷାକୋଷ ପାଇଁ ଅର୍ଥ ଲାଭ କଲେ ।
- ୨୦/୧/୧୯୩୮ - 'ରାୟ ବାହାଦୁର' ପଦକ ପାଇଥିଲେ ।
- ୨୦/୮/୧୯୩୮ - ବିଶ୍ବକବି ରବିନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁରଙ୍କ ପ୍ରଶଂସା ପତ୍ର ।

- ୧୯୩୯ - ଭାରତୀୟ ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା ସଂଘର ପ୍ରଶଂସା ଓ ସତ୍ୟ ।
- କଟକ 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ'ରୁ ପ୍ରଶଂସା ଲାଭ ।
- ପି.ଇ.ଏନ୍‌ର ପ୍ରଶଂସା
- ୧୯୪୦ - 'ଭାଷାକୋଷ'ର ୭ମ ଖଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।
- ନିଜ ଗାଁରେ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ହତ୍ୟା ହେଲା ।
- ୧୦/୩୮ ୧୯୪୦ - 'ସାହିତ୍ୟ ଭୂଷଣ' ଉପାଧି ଲାଭ
- ୧୯୪୧ - ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପୁଣି ଓକିଲାତି ଆରମ୍ଭ କଲେ ।
- ୧୯୪୨ - ସମସ୍ତ ସଂପତ୍ତି ବିକି ରଣ ପରିଶୋଧ କରି ତୀର୍ଥାଟନ କରିବା ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ ।
- ୧୯୪୫- ମେ ୧୦/୧୨ - ପାତାମ୍ବରୀ ଓ ତା'କର ଧର୍ମ ପୁଅ ଜଗବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ନୁଆ ଗାଁରେ ଛାଡ଼ିବା ପ୍ରସ୍ତାବ- ଏଥିରେ ପାତାମ୍ବରୀ ଅସମ୍ମତି ପ୍ରକାଶ କଲେ ।
- ୧୯୪୫- ମେ ୧୬ - ସକାଳେ ବନ୍ଧୁ ଶଶିଭୂଷଣ ରାୟଙ୍କ ସହିତ ଆଳାପ କରି କଟେରିଜି ଗଲେ ।
- ସଂଧ୍ୟାରେ- ଜମି ବିକ୍ରି ସଂବନ୍ଧୀୟ କବଳା ଚିଠା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା ।
- ରାତି ୯ଟାରେ କ୍ଷୀର ପିଆ- ପିଉ ପିଉ 'ପିତା' ଲାଗିଲା କହି, ହଠାତ୍ ଚୌକିରୁ ତଳେ ପଡ଼ି ଅବେତ, ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ନେବା, ରାତି ୧୦ଟାରେ ଜୀବନ ଶେଷ !

ମୃତ୍ୟୁ- ତା ୧୬/୫/୧୯୪୫ - ବୈଶାଖ ଶୁକ୍ଳ ଦଶମୀ ରାତ୍ରି ୧୦ ଘଣ୍ଟା ସମୟରେ ।

G. C. PRAHARAJ.
(KAISER-I-HIND)
Advocate Patna High Court.
COMPILED BY THE
PURNACHANDRA ORDIA BHĀSHĀKOSHA

(Quadrilingual Oriya Dictionary)

BHĀSHĀKOSHA OFFICE,
P. O. CHANDNICAUX,
CUTTACK, B. N. P.
(ORISSA, INDIA)

.....193

ନିମ୍ନ ଲେଖନୀ ମଧ୍ୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ
କରାଯାଇଥିବା ଶବ୍ଦମାନଙ୍କର
ସଂକ୍ଷିପ୍ତରୂପେ ଲେଖାଯାଇଅଛି
ଯାହାକି ଶବ୍ଦାର୍ଥ ଓ ଗୁଣ
ଦର୍ଶାଏ । ଯଦି ଶବ୍ଦର
ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଗୁଣ ଥାଏ
ତାହା ମଧ୍ୟ ଲେଖାଯାଇଅଛି ।
ଯଦି ଶବ୍ଦର କୌଣସି
ଗୁଣ ନାହିଁ ତେବେ ଶବ୍ଦ
କେବଳ ଲେଖାଯାଇଅଛି ।
ଯଦି ଶବ୍ଦର କୌଣସି
ଗୁଣ ନାହିଁ ତେବେ ଶବ୍ଦ
କେବଳ ଲେଖାଯାଇଅଛି ।
ଯଦି ଶବ୍ଦର କୌଣସି
ଗୁଣ ନାହିଁ ତେବେ ଶବ୍ଦ
କେବଳ ଲେଖାଯାଇଅଛି ।
ଯଦି ଶବ୍ଦର କୌଣସି
ଗୁଣ ନାହିଁ ତେବେ ଶବ୍ଦ
କେବଳ ଲେଖାଯାଇଅଛି ।

G. C. PRAHARAJ.
(KAISER-I-HIND)
Advocate Patna High Court.
COMPILER OF THE
PURNACHANDRA ODDIA BHASHAKOSHA
—
(Quadrilingual Odia Dictionary)

BHASHAKOSHA OFFICE
P. O. CHANDNICHALK.
CUTTACK, B. K. R.
(ORISSA, INDIA)

.....193

ମାତେ ଦଳି ଲୁହୁରେ ॥ ମନୀ ପ୍ରାୟସନାୟକ,
ଜାକି ସୋଦରୁତ ଯୋନାଦୀକା ହେଲୁ
ସମାଜିକମା ନାମିଦ ମାନବହେଲୁ, ଯଦି
ହେଲୁ ମୁଁ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ତାହାକୁ ନିହି
ତାହାକୁ ମାନବିତା ଦେଖା ମାନବହେ
ତାହାକୁ ନାହିଁ ।

ମନା ! ମୁଁ ତୁମ୍ଭକୁ ଯେ
ପ୍ରାୟସନାୟକ ଯେ ନାମିଦ ମାନବହେ
ଯାହା ମାନବ ହେଲୁ ତାହା ମାନବ
ମାନବ ହେଲୁ ତାହା ମାନବ ହେଲୁ
ମାନବ, ଯଦି ତୁମ୍ଭକୁ ନାହିଁ ମୁଁ
ତାହାକୁ ନାହିଁ ତାହା ମାନବ
ମାନବ ହେଲୁ ତାହା ମାନବ ହେଲୁ,
ମାନବ ହେଲୁ ତାହା ମାନବ ହେଲୁ

G. C. PRAHARAJ.
(KAMR-I-HIND)
Advocate Patna High Court.
COMPILER OF THE
PURNACHANDRA OBDI BHASHAKOSHA
(Quadrilingual Oriya Dictionary)

5

ଅସନ
BHASHAKOSHA OFFICE,
P. O. CHANDNICHÁUK.
CUTTACK, B. N. R.
(ORISSA, INDIA)
21.1.1933

ବାବା ଲୁହାରିଆ

ଜ୍ଞାନ ଶୁଦ୍ଧି କରାଯାଉ
ମୃଦୁ ମାୟାମୟ ମାନସକୁ
ଅନ୍ତର୍ଲବ୍ଧି ଦେଖୁ ଶାନ୍ତ ନିଶ୍ଚଳ
ନିଜ ମାୟାମୟ ଶରୀର, ଶାନ୍ତ
ଦୀନା ଚରଣ ଶୁଦ୍ଧ ନିମ୍ନ "ସ୍ବପ୍ନ
ସ୍ଥିତି ସୁଖ "

ଚାନ୍ଦଲ ଗୁଣାହାରୀ
ଶ୍ରୀମତୀ ଶ୍ରୀମତୀ ଶ୍ରୀମତୀ
ଓ ମାୟାମୟୀମା ଓ ଶାନ୍ତ
ନିଜ ମୃଦୁମୟ ଶରୀର ଶୁଦ୍ଧ ନିମ୍ନ
ନିଜ ଶାନ୍ତ ଶରୀର ଶୁଦ୍ଧ ନିମ୍ନ

~~ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ~~ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ

ପ୍ରୋଫେସର ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ
 ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ
 ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ 14.7.29 ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ
 ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ
 ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ
 ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ
 ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ
 ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ

ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ